

7 Välfärdsstaten

Detta avsnitt skall handla om välfärdsstaten. Det betyder här dels politiska makthavare och ekonomisk makt, dels transfereringarnas fördelning mellan kvinnor och män.

Vem är ekonomisk makthavare?

Ekonomiska makthavare definieras ofta som höga chefer eller styrelsemedlemmar i det privata näringslivet. Det gäller t.ex. 1985 års Maktutredning, där man konstaterar att ”det svenska maktsystemet domineras av två stora maktblock, *den ekonomiska makten* och *den politiska makten*”.¹ (kursiv i original), där den ekonomiska makten finns i det privata näringslivet. Med en sådan definition av ekonomiska makthavare har kvinnor ingen ekonomisk makt. En VD av 229 i börsnoterade företag är kvinna och 3 procent av ledamöterna i de börsnoterade företagens styrelser är kvinnor.²

Men även politiker har ekonomisk makt. Deras beslut har avgörande betydelse för hur de ekonomiska regelsystemen utformas, vilka i sin tur har stor betydelse för hur inkomster fördelas mellan kvinnor och män. De offentligt finansierade bidragen motsvarade omkring en fjärdedel av BNP per år 1992 till 1994. Av kvinnors inkomster (samtliga åldrar, 0 år –) år 1994 kom i medeltal 39 procent från välfärdsstaten och av männens 30 procent.³

Här är vi inledningsvis intresserade av att undersöka i vilken utsträckning kvinnor finns på de formella positioner där den ekonomiska politiken utformas och vi börjar med att se på regering, riksdag och utskott.

¹ SOU 1990:44, s. 305.

² Hultbom, 1997:135.

³ Nyberg SOU 1997:87, tabell 10.

Regering och riksdag

Ofta framhålls att ledarrollen, liksom chefsrollen som tidigare påpekats, innehållsligt och hierarkiskt är konstruerad utifrån manligheten.⁴ Föreställningar om manlighet överensstämmer med existerande föreställningar om vilka egenskaper en ledare bör besitta. Samtidigt utgör föreställningar om kvinnor ofta motsatsen, vilket innebär att det finns en motsägelse i att vara kvinna och besitta ledaregenskaper.

Även politikerrollens innehåll och position är konstruerad utifrån manligheten. Att ledarrollen innehållsligt och positionellt har sin bas i manligheten hindrar dock inte att kvinnor idag finns i dessa positioner, dvs. att politikerrollen går att förändra.

Efter det första val då kvinnor kunde delta år 1921 utsågs fem kvinnor och 375 män till riksdagen. Längre var kvinnoandelen låg. Endast 13 procent av ledamöterna var kvinnor under tvåkammarriksdagens sista år, 1970. Men efter 1973 års val steg andelen till över 20 procent och i och med valet 1985 till över 30 procent. År 1988 var det dittills mest framgångsrika valet ur kvinnorepresentations synpunkt, då det resulterade i att närmare 38 procent av riksdagens ledamöter var kvinnor. Med tanke på den stabila uppgång som skett sedan den allmänna rösträttens införande var därför valet 1991 ett stort bakslag, andelen kvinnor sjönk då till 33 procent.⁵ I den nuvarande riksdagen (hösten 1996) är 44 procent av ledamöterna kvinnor.⁶

Det första kvinnliga statsrådet var ekonom

Den första kvinna som utsågs till statsråd var ekonom och kunde dessutom påverka den ekonomiska politiken. Karin Kock blev fil. dr. vid Stockholms högskola 1929, docent 1933 och ingick 1933–1937 i ledningen för den stora undersökningen angående Sveriges nationalinkomst. Åren 1938–1946 var hon t.f. professor i nationalekonomi och erhöll 1945 professors namn. I april 1947 utnämndes hon till konsultativt statsråd med uppgift att inom regeringen biträda vid handläggningen av ekonomiska frågor. Följande år blev hon folkhushållningsminister och kvarstod på denna post till departementets avveckling vid årsskiftet 1949–1950.⁷

⁴ Alvesson SOU 1997:135.

⁵ Bergqvist 1994, s. 33ff.

⁶ Wängnerud SOU 1997:114.

⁷ Nationalencyklopedin.

Fram till valet 1973 hade Sverige endast haft fem kvinnliga statsråd. Då utsåg Olof Palme tre kvinnor. Liksom de tidigare kvinnliga regeringsmedlemmarna utnämndes de till konsultativa statsråd, dvs. de var inte chefer för egna departement.⁸ Därefter steg antalet på 1980-talet till fem eller sex statsråd och några fick ansvar för egna departement. 1991 ökade antalet till åtta och Sverige fick sin första kvinnliga finansminister, Anne Wibble. Med henne ökade också antalet kvinnor bland de politiskt tillsatta tjänstemännen på finansdepartementet från noll till fem av femton. Idag är hälften av statsråden kvinnor, vilket internationellt sett är ovanligt många.

En anledning till att det tog så lång tid innan andelen kvinnor i riksdagen ökade, var att vägen dit ofta gick via meriterande tjänst i partiet.⁹ Det var ett stort hinder för kvinnorna eftersom få hade sådana positioner. De kom istället ofta ifrån partiernas kvinnoorganisationer eller hade varit aktiva lokalt. Detta gäller även idag.¹⁰

Innehållsligt och positionellt har det politiska ledarskapet konstruerats i manliga termer, men idag är ändå det politiska ledarskapet befolkat av kvinnor. Detta har inte skett utan ansträngning. Kvinnoorganisationer har ihärdigt pläderat för utökad kvinnorepresentation.¹¹ ”Föreningen Kvinnolistan” var aktiv redan på 1920-talet och ”Kommittén för ökad kvinnorepresentation” bildades 1936.¹² Nätverket Stödstrumpornas ”hot” om att bilda ett kvinnoparti är ett exempel på samverkan mellan ”outsiders” och ”insiders” som resulterade i ett kraftigt opinionstryck på de politiska partierna att motarbeta nedgången efter 1991 års val.¹³

Har kvinnorna någon ekonomisk makt?

Andelen kvinnor i regering och riksdag har således ökat. Men hur är det med makten? Har kvinnorna någon makt och särskilt ekonomisk makt? En vanlig uppfattning är att det är i utskotten makten finns.¹⁴ Det dröjde innan kvinnorna kom in i utskotten. Kerstin Hesselgren, Sveriges första kvinnliga riksdagsledamot, fick vänta ett årtionde på att bli ordinarie ledamot. Kvinnoandelen i utskotten har i regel varit något lägre än i riksdagen som helhet, men de tycks ha varit relativt väl företrädna i de utskott som ansågs viktigast fram till och med

⁸ Bergqvist 1994, kap. 2.

⁹ Palme, 1969.

¹⁰ Bergqvist, 1994.

¹¹ Hedlund, SOU 1997:114.

¹² Palme, 1969, s. 66.

¹³ Hedlund, SOU 1997:114.

¹⁴ Palme, 1969; SOU 1990:44; Bergqvist, 1994.

1970-talet.¹⁵ Man måste dock ha i minnet att andelen kvinnor då var mycket låg. Jämfört med tvåkammarriksdagens tid har kvinnorepresentationen i utskotten ökat och andelen kvinnor i utskotten ligger idag i paritet med deras andel i riksdagen.

I *Det uferdige demokratiet*¹⁶ menar man att makten och den politiska verksamheten fördelas efter kön. Vertikalt genom att kvinnorna stannar kvar på lägre politiska poster och horisontellt genom att kvinnorna specialiserar sig på "mjuka" områden som social- och kulturpolitik och männen på "hårda" områden som ekonomi och teknik.

Wängnerud¹⁷ undersöker vad detta beror på. Diskrimineras kvinnor eller vill de inte ägna sig åt ekonomiska frågor? Hon studerar utvecklingen av andelen kvinnor i ekonomiskt inriktade utskott, till vilka hon räknar finans-, skatte- och näringsutskottet. Inledningsvis konstaterar hon att Anne Wibbe (fp) och Anna Greta Leijon (s) är de enda kvinnor som innehaft ordförande- eller vice ordförandeposterna i finansutskottet. Anita Gradin (s) och Birgitta Johansson (s) är de enda som varit i motsvarande positioner i näringsutskottet. Skatteutskottet har ännu inte haft vare sig någon kvinnlig ordförande eller vice ordförande.

Andelen kvinnliga utskottsledamöter i de tre undersökta utskotten sammantaget uppgår till 35 procent. Det är lägre än utskotten totalt, där andelen är densamma som i riksdagen; 44 procent. Andelen kvinnor som skriver "ekonomiska motioner", med vilket menas att "ekonomi" ingår i motionsrubriken, andelen motioner som behandlas i finans-, skatte- och näringsutskotten skrivna av kvinnor och andelen kvinnor som uppger att de är intresserade av ekonomiska frågor är ungefär lika höga som kvinnoandelen i de tre utskotten, men betydligt lägre än andelen män. Wängnerud menar att "ekonomisk politik är ett manligt maktområde i riksdagen både om man ser till utskottsplacementar, motionskrivande och till ledamöternas intresseområden".¹⁸

"Mjuka" och "hårda" områden

Kvinnors inriktning mot "mjuka" sociala eller omsorgsfrågor och mäns på "hårda" ekonomiska och tekniska har av vissa forskare betecknats som ett exempel på marginalisering eller stereotypisering där kvinnor hänvisats till och låsts fast vid vissa områden.¹⁹ Andra

¹⁵ Bergqvist, 1994.

¹⁶ Haavio-Mannila m.fl., 1983.

¹⁷ Wängnerud, SOU 1997:114.

¹⁸ Wängnerud, SOU 1997:114, s. 31.

¹⁹ Hirdman, SOU 1990:44, s. 95.

forskare har hävdad att kvinnliga politikernas positioner inom dessa områden varit strategiska val eftersom välfärdspolitikens utformning både på nationell och lokal nivå är av avgörande betydelse för kvinnors konkreta livsvillkor.²⁰ Därtill kommer att kvinnornas intresse för och koncentration till dessa områden också är nära förknippat med deras yrkesmässiga kompetens.²¹

På central nivå, i regeringen, har antalet kvinnliga statsråd och biträdande statsråd fram till idag varit högst i socialdepartementet med tre kvinnliga statsråd och sex biträdande statsråd, medan närings- (tidigare industri-) och försvarsdepartementen inte har haft något kvinnligt statsråd. Skall det betraktas som ett uttryck för kvinnors marginalisering? Det är tveksamt. Det är inom socialdepartementet som mycket av den svenska välfärdspolitiken utformats och många ”tunga” män har varit socialministrar, bl.a. Gunnar Sträng, Sten Andersson, Torsten Nilsson och Gustav Möller. Socialdepartementets budget var 1995/96 nästan dubbelt så stor som arbetsmarknadsdepartementets, som kom på andra plats. Näringsdepartementets budget var endast knappt 20 procent av socialdepartementets.²²

Socialpolitik kan sägas ha två huvudinriktningar: inkomstöverföringar samt vård och social service. På socialdepartementet representeras dessa inriktningar av två utskott: socialförsäkrings- och socialutskotten. I dem har kvinnorna länge varit väl företrädde. Socialförsäkringsutskottet bereder ärenden rörande bl.a. pensioner, föräldrapenning, sjukförsäkring och studiestöd. Man kan möjligen se det som ett utskott som behandlar ”mjuka” frågor, men de beslut som där fattas rör ”hard cash” som är avgörande för tillståndet i medborgarnas portmonnär. Socialutskottet bereder ärenden rörande omsorg om barn, ungdom och äldre, hälso- och sjukvård, stöd åt barnfamiljer med mera – områden som brukar betraktas som ”mjuka”. Ur kvinnosynpunkt kan man emellertid också se dem som ”hårda” ekonomiska frågor, liksom man kan se socialdepartementet som ”kvinnornas näringsdepartement”, eftersom de frågor som diskuteras i socialutskottet dels handlar om kvinnors arbetsmarknad, dels om den sociala infrastruktur som underlättar kvinnors lönearbete.

Kommittéer och statliga styrelser

Att delta i kommittéarbete är en viktig möjlighet till politiskt inflytande. I Sverige har kommittéväsendet av tradition en stark

²⁰ Bergqvist, 1994.

²¹ Hedlund, SOU 1997:114.

²² Riksdagens Årsbok 1994/95.

ställning i den politiska beslutsprocessen.²³ Mellan 1925 och 1975 ökade kvinnornas andel av ledamöterna från omkring en procent till runt 11 procent. 1986 var andelen 18 procent, idag uppgår den till 36 procent. Trots dessa framgångar vad gäller kvinnors delaktighet i utredningsarbetet är mansdominansen fortfarande stark bland ledarna för kommittéerna. Enbart 72 kommittéer, eller 20 procent, av 356 hade år 1996 en kvinna som ordförande. En stor andel av deltagarna i kommittéer är sakkunniga eller experter, t.ex. forskare. Också denna grupp har en lägre andel kvinnor än genomsnittet.

På kvinnorepresentationsutredningens förslag beslutade riksdagen 1988 att könsfördelningen i statliga styrelser årligen ska redovisas för riksdagen. Denna redovisning visar att mellan 1986 och 1996 ökade andelen kvinnor från 18 till 43 procent. Liksom i fallet med kommittéerna har ordförandeposterna i regel tillfallit män, men andelen kvinnor på ordförandeposterna ökade från 11 till 29 procent.

I den regionala statsförvaltningen ingår en rad länsnämnder som t.ex. länsbostadsnämnder, länsarbetsnämnder och länskolnämnder. Kvinnorepresentationen i statliga myndigheter på regional nivå har också ökat markant, men i något lägre takt än på den centrala nivån. Andelen kvinnor var 15 procent år 1986 och 36 procent år 1996. Skillnaden mellan olika län och mellan olika typer av organ är mycket stora. Den lägsta andelen kvinnor finns i Blekinge län med 25 procent. Jämtlands län hade med 45 procent den högsta andelen kvinnor. Bäst representerade har kvinnorna varit i försäkringskassornas styrelser och sämst i skogsvårdsstyrelserna.

Kvinnorepresentation i fackföreningarna

Trots att fackföreningarna inte är en del av den ekonomisk-politiska makten på samma sätt som riksdag och utskott tas de upp här. Fackföreningarna har också stor betydelse för hur inkomster fördelas mellan kvinnor och män t.ex. genom satsningar på låglönegrupper och särskilda kvinnopotter.

Utvecklingen av kvinnors representation har gått långsammare inom fackföreningarna än i de politiska partierna. Men ett genombrott ägde rum under 1980-talet. Då utsågs flera kvinnor på höga positioner både inom LO och TCO och andelen kvinnor ökade i respektive organisations kongress, representantskap och styrelse.²⁴

Den fackliga organisationsgraden är hög i Sverige. 83 procent av alla anställda är med i en facklig organisation. Kvinnor är i högre

²³ Bergqvist 1997, s. 230f

²⁴ Detta avsnitt bygger på Bergqvist, SOU 1997:135.

grad än männen fackligt organiserade. 87 procent av arbetarkvinnorna är organiserade och 83 procent av männen. Bland tjänstemännen är motsvarande siffror 85 procent för kvinnorna och 77 procent för männen.

Antalet kvinnor som är med i facket har ökat kraftigt under 1960- och 1970-talen, vilket har ett samband med kvinnors ökade arbetskraftsdeltagande. Mellan 1990 och 1996 har antalet kvinnliga och manliga medlemmar i LO minskat och antalet män i TCO minskat något, vilket beror på den minskade sysselsättningsgraden. Idag utgör kvinnorna nästan hälften av LO:s medlemmar, eller 46 procent, medan de är i majoritet i TCO, 60 procent. Trots likheter i organisationsgrad skiljer sig kvinnors och mäns förbundstillhörighet åt en hel del. Förbundstillhörigheten är en avspegling av den könssegregerade arbetsmarknaden. Mycket få fackförbund liksom få yrken har en någorlunda jämn könsfördelning.

Utvecklingen av andelen kvinnor i fackföreningarnas beslutande organ har gått betydligt långsammare än medlemsutvecklingen. I tabellen nedan har en kvot bildats mellan männens andel bland medlemmarna och deras andel i beslutande organ. En kvot på 1 betyder att andelen män bland representanterna är lika stor som andelen män bland medlemmarna. En andel över 1 betyder att män är överrepresenterade bland representanterna. Som framgår av tabellen har mäns överrepresentation varit lägst bland kongressdelegaterna. I representantskapet och i styrelserna har mäns överrepresentation minskat mellan 1975 och idag. Det gäller särskilt LO:s representantskap och styrelse. I styrelsen fanns ingen kvinna 1975.

Tabell 26 Andel kvinnor bland medlemmarna, procent, samt mäns representation i kongress, representantskap och styrelse i förhållande till andel medlemmar, LO och TCO

År	Medlemmar		Kongress		Representantska p		Styrelse	
	LO	TCO	LO	TCO	LO	TCO	LO	TCO
1975	34	49	1,32	1,59	1,42	1,65	-	1,69
1985	43	57	1,32	1,42	1,51	1,51	1,63	1,91
1996/97	46	60	1,15	1,33	1,31	-	1,35	1,53

LO:s kongresser hölls 1971, 1981 och 1996.

Källa: Beräknat från Bergqvist 1997, tabell 2.

Med tanke på att TCO har rykte om sig att vara mera kvinnovänligt än LO, är det möjligen ett överraskande resultat att männens överrepresentation idag är mindre inom LO än TCO. Det innebär att i

förhållande till sin andel bland medlemmarna är kvinnorna sämre representerade inom TCO än i LO.

Lättare bli VD än chefstjänsteman i intresseorganisation

I slutbetänkandet från utredningen om kvinnorepresentation – *Varannan damernas*, SOU 1987:19 – pekade man på vikten av synlighet. Synliggörande, dvs. ett ifrågasättande av enbart män som ledare, har haft stor betydelse för ökningen av andelen kvinnor inom politiken. Även fackföreningarna ställdes då för första gången på allvar till svars och staten skärpte sina krav på en jämnare könsfördelning bland de ledamöter organisationerna föreslog till statliga styrelser. Den nya skärpta inställningen fick omedelbara effekter.

Inom de ”synliga” delarna av organisationerna har den kvinnliga representationen kontinuerligt ökat, även om det fortfarande är en bit kvar tills andelen kvinnor motsvarar medlemsandelen. Man kan dock undra i vilken utsträckning jämställdheten genomsyrar organisationerna.

Ett tecken på att det inte står så väl till med jämställdheten i organisationerna är att praktiskt taget samtliga chefstjänstemän i intresseorganisationerna är män. Intresseorganisationer är ett bredare begrepp än enbart fackföreningar, dit räknas också t.ex. politiska partier, arbetsgivarorganisationer, humanitära organisationer och idrottsförbund. Chefstjänstemän i intresseorganisationer ”fattar beslut, leder och samordnar verksamheten i intresseorganisation; svarar för förhandlingar, intressebevakning och information; planerar och organiserar rekrytering och fortbildning; representerar organisationen och dess medlemmar i utredningar, uppvaktningar, remisser o.dyl.”²⁵ Förbundschef, förbundsdirektör, förbundsordförande, förhandlingschef, generalsekreterare, kanslichef och organisationschef räknas in i kategorin.

Enligt SCB:s undersökning var chefstjänstemän i intresseorganisationer den kategori som hade lägst andel kvinnor – 4 procent. På andra plats kommer verkställande direktörer, verkschefer m.fl. med 9 procent.²⁶ Det är alltså svårare för kvinnor att bli chefstjänstemän i intresseorganisationer, dvs. bland annat i fackföreningar och politiska partier, än att bli verkställande direktörer, verksamhetschefer m.m. vid större företag eller myndigheter. Om detta är riktigt kan man undra hur genuint intresset för faktisk jämställdhet är.

²⁵ SCB, 1997, s. 106.

²⁶ SCB, 1997, s. 8.

Påverkas politiken, och i så fall hur, av fler kvinnor i politiken?

Huruvida fler kvinnliga politiker medför en annorlunda politik är omdiskuterat både bland forskare och i allmän politisk debatt. Många menar att i ett historiskt perspektiv har kvinnors insatser inom politiken haft avgörande betydelse för kvinnor (män och barn).

Att kvinnor var politiskt aktiva tidigt har de senaste årens forskning kring den svenska kvinnorörelsen visat. Det fanns ett myller av organisationer och kvinnlig politisk aktivitet som står i skarp kontrast till den bild som tidigare forskning ofta förmedlat – av fogliga kvinnoförbund som följer sina partier, svag facklig organisering och en obetydlig verksamhet i övrigt. En motbild börjar växa fram som visar att kvinnor har varit aktiva på de mest skilda områden, i de mest varierande frågor och former.²⁷

Kvinnor har haft betydelse för politiken för det första genom att de fört upp nya frågor på den politiska dagordningen. Kvinnorna stötte i sina vardagsliv på problem som männen inte ville/kunde formulera, än mindre finna lösningar på. Det kunde gälla makten över pengarna i familjen, frånvaron av en manlig försörjare, manligt motstånd mot kvinnor i lönearbete, prostitution, behovet av barnbegränsning, hemarbetets organisering, barnens tillsyn osv. – frågor som på olika sätt aktualiserade kvinnors villkor och relationen mellan könen, på ett personligt och/eller samhälleligt plan.²⁸

Kvinnor spelade t.ex. en viktig roll för tillkomsten av lagen som förbjöd avskedande av kvinnor på grund av giftermål och havandeskap och sannolikt var det kvinnornas påtryckningar som låg bakom beslutet att utbetala moderskapspenningen direkt till modern och inte till fadern, vilket var det gängse i övriga Europa. De gjorde också stora insatser i behörighets- och likalönsfrågorna.²⁹

Men man kan inte på något enkelt sätt dela upp kvinnor och män i två enhetliga grupper med olika intressen. Konflikt- och intressedimensioner kan sällan enbart beskrivas i termer av kön, klass, etnicitet etc. utan varje individ är samtidigt bärare av flera egenskaper. Kvinnor och män från t.ex. LO eller socialdemokraterna kan tänkas ha ett gemensamt intresse av att försvara den generella välfärdsstaten, men ha olika uppfattningar om vad som främst ska prioriteras. Även om vi inte på förhand med säkerhet kan uttala oss om vilka förändringar fler kvinnor på ledande positioner innebär för innehållet i

²⁷ Carlsson Wetterberg, SOU 1997:113.

²⁸ Carlsson Wetterberg, SOU 1997:113; Ohlander, 1997.

²⁹ Palme, 1969, s. 91.

besluten, så kan vi med säkerhet fastställa att när kvinnors närvaro ökar så ökar möjligheterna för kvinnor att driva sina intressen.³⁰

Att sträva efter att öka andelen kvinnor på ledande positioner betyder inte att man utgår från att kvinnor har en särskild uppsättning intressen, att de kommer att begränsa sin uppmärksamhet till vissa specifika frågor, att de representerar endast kvinnor eller att en särskild politik blir resultatet av deras närvaro. Tvärtom, kvinnor liksom män, skiljer sig åt på flera olika sätt, bl.a. efter politisk övertygelse, klasstillhörighet, yrke, etnicitet och därför representerar kvinnor medborgarna på samma sätt som män. Men eftersom kvinnor utgör hälften av befolkningen och hälften av medborgarna, bör kvinnor inneha hälften av de positioner som bl.a. utformar de regelverk som avgör hur offentliga medel skall fördelas och användas.

I den mån kvinnliga politiker och ledare har olika bakgrunder och erfarenheter än sina manliga kollegor, kan de också vidga debatten och beslutsunderlaget. Utifrån sina erfarenheter kan kvinnor erbjuda andra insikter, introducera nya överväganden och frågeställningar. Ett par exempel är att barnomsorgens och kvinnojourernas utbyggnad i olika kommuner under 1980-talet visar sig hänga samman med andelen kvinnor i kommunalpolitiken.³¹ Ett ökat engagemang av kvinnor i facken innebär att kvinnorna själva är med och bestämmer hur lönerna sätts och ett synliggörande av kompetens i kvinnors arbeten.³²

Välfärdssamhällets framväxt

Från att ha varit ett av Europas fattigaste länder under första hälften av 1800-talet har Sverige utvecklats till att bli ett rikt välfärdsland. Ett viktigt inslag i denna process har varit att en växande andel av samhällets resurser har tagits om hand av det offentliga (stat, kommuner, landsting). Dessa resurser har sedan använts för att producera tjänster i offentlig regi (utbildning, hälso- och sjukvård, barnomsorg, äldreomsorg m.m.). Men de har också använts för transfereringar, främst till de icke yrkesverksamma i form av pensioner, barnbidrag, bostadsbidrag, arbetslöshetsunderstöd m.m. Från att ha utgjort mindre än 10 procent av BNP vid sekelskiftet har

³⁰ Bergqvist, SOU 1997:135, s. 215f.

³¹ Hedlund, SOU 1997:114.

³² Fürst, SOU 1997:135.

de offentliga utgifterna ökat till över 70 procent i början av 1990-talet.³³

Det tycks finnas en klar tendens att de offentliga utgifterna har gått från generella utgifter som varit lika för alla till att alltmer riktas mot särskilda åldrar. Tabellen nedan visar hur de offentliga utgifterna fördelar sig på olika kategorier; nattväktarstat, livscykelomfördelningar, riskförsäkringar och stöd till genuint svaga för åren 1920, 1950 och 1990.

Med *nattväktarstat* avses utgifter för allmänna offentliga tjänster, försvar samt samhällsskydd och rättsväsende. I *livscykelomfördelande utgifter* ingår föräldraförsäkring, barnbidrag och bidragsförskott, daghem och fritids, utbildning, studiebidrag, ålderspension, delpension och äldreomsorg. I utgifter för *riskförsäkring* ingår sjukförsäkring, arbetsskadeförsäkring, förtidspension, arbetslöshetsförsäkring (inklusive KAS), arbetsmarknadspolitiska åtgärder och sjukvård. I *stöd till de svaga* ingår utgifter för högkostnadsskydd (sjukvård), handikappersättning, vårdbidrag, bostadsbidrag och socialbidrag, pensionstillskott, KBT, bistånd och flyktingmottagning.

Tabell 27 De offentliga utgifterna i Sverige 1920, 1950 och 1990, procent.

	1920	1950	1990
Nattväktarstaten	51	41	16
Livscykelomfördelande	30	38	45
Riskförsäkring	13	14	30
Stöd till de svaga	6	6	9
Summa	100	100	100

Källa: Ohlsson, SOU 1998:3.

Det framgår klart att nattväktarstatsutgifterna relativt sett minskat kraftigt, medan de livscykelomfördelande utgifterna och utgifterna för riskförsäkring, har ökat över tiden. Tabellen visar också att stödet till de svaga varit förhållandevis litet och dessutom i relativa termer någorlunda stabilt över tiden.

För det andra har det skett stora relativa förskjutningar över tiden i utgifterna i riktning från yngre (skola, barnbidrag, barnomsorg) till de äldre (pensioner, sjukvård, äldreomsorg). Men även de i yrkesverksam ålder har ökat sin andel av de offentliga utgifterna över tiden. Detta framgår av tabellen nedan, där ett försök har gjorts att åldersfördela de livscykelomfördelande utgifterna, utgifterna för riskförsäkring samt stödet till de svaga på tre stora åldersgrupper.

³³ Detta avsnitt bygger på Ohlsson, SOU 1998:3.

Tabell 28 Offentliga utgifter (livscykelomfördelande, riskförsäkring och stöd till de svaga) efter ålder, procent.

Ålder	1920	1950	1990
0-19 år	60	47	23
20-64 år	19	21	34
65- år	21	32	43
Summa	100	100	100

Källa: Ohlsson, SOU 1998:3.

Det finns också ett könsmonster i de offentliga utgifterna, som i det närmaste utjämnats över tiden. År 1920 tog männen i genomsnitt i anspråk 35 procent mer av de offentliga utgifterna än kvinnorna, men år 1990 var det 10 procent mer. Till en del beror utjämnningen mellan kvinnor och män på att en större del av utgifterna idag går till de äldre och att kvinnor lever längre än män. År 1920 var per capita utgifterna ungefär lika höga för de äldre som för de unga. År 1990 tog de äldre i anspråk 2,5 gånger så mycket som de unga på per capita basis.

Tabell 29 Offentliga utgifter (livscykelomfördelande, riskförsäkring och stöd till de svaga) per capita, män och kvinnor, index.

	1920	1950	1990
Kvinnor	100	100	100
Män	135	127	110

Källa: Olsson 1997

Därmed övergår vi till att studera transfereringarnas fördelning mellan kvinnor och män idag.

Kvinnors och mäns inkomster från välfärdsstaten

Framväxten av välfärdsstaten och socialförsäkringssystemen beskrivs ofta som ett resultatet av arbetarrörelsens kamp för ett mer jämlikt samhälle.³⁴ Andra förklarar utvecklingen i termer av modernisering och industrialisering.³⁵ I båda fallen bortser man ifrån att välfärdsstatens framväxt, industrialiseringen och moderniseringen hade mycket olika effekter för kvinnor respektive män. Männen omvandlades till industriarbetare och kvinnorna till "hemmafruar".³⁶

³⁴ Esping-Andersen, 1990.

³⁵ Wilensky, 1975.

³⁶ Detta avsnitt bygger på Nyberg, SOU 1997:87.

Under de senaste decennierna har forskning om välfärdsstaten varit inriktad på att studera inkomstskillnader i olika länder och i vilken utsträckning socialförsäkringssystemen minskar dessa. Man undersöker då inkomstspridningen mellan hushåll, vilket innebär att man ser familjen som en enhet med gemensamma intressen där inkomsterna läggs i en gemensam pott och fördelas lika mellan familjemedlemmarna³⁷. Det är en utgångspunkt som förbigår inkomstskillnader mellan kvinnor och män och kvinnors ekonomiska beroende av män.

Även förhållandet mellan välfärdsstaten och kvinnor har dock studerats. Amerikanska och europeiska välfärdsstatsforskare pekar ofta på de framsteg skandinaviska kvinnor gjort i form av sociala och ekonomiska rättigheter. När olika välfärdsstater jämförs finner man i allmänhet att de skandinaviska länderna är de mest ”kvinnovänliga”.³⁸

Välfärdsstatens genusansikte

Skandinaviska forskare pekar oftare på välfärdsstatens dubbla karaktär i förhållande till kvinnor: den har både en frigörande potential samtidigt som den reproducerar maktförhållandena mellan kvinnor och män i nya former. I de skandinaviska länderna lönearbetar kvinnor i hög grad, de har en egen inkomst, den offentliga barnomsorgen är väl utbyggd och i skatte- och transfereringssystemen betraktas kvinnor som individer och arbetstagare – inte som hustrur och mödrar. Trots det är maktrelationerna mellan kvinnor och män relativt oförändrade. Medborgaren är en manlig ”medborgare–arbetare”, medan kvinnor tills helt nyligen i huvudsak var ”medborgare–mödrar”. Rättigheterna i förhållande till välfärdsstaten bestäms av graden av lönearbete.

Man kan beskriva utvecklingen som att kvinnor har gått från ett beroende av individuella män till ett beroende av välfärdsstaten.³⁹ Andra menar att vi gått från ett ”husmoderskontrakt” på 1930-talet till ett ”jämställdhetskontrakt” på 1970-talet, men att könshierarkin bibehållits och nya former av segregering skapats.⁴⁰ Åter andra talar om kvinnorna som ”juniora” partners i den skandinaviska välfärdsstaten. Kvinnor integreras i välfärdsstaten endast om de beter sig som män.⁴¹ Samma forskare pekar dock även på den skandinaviska

³⁷ Wilensky, 1975; Esping-Andersen .1990; Smeeding m.fl. .1990.

³⁸ Lewis, 1993; Siaroff, 1994; Walby, 1994; Duncan, 1996; Sainsbury, 1994, 1996.

³⁹ Hernes, 1987.

⁴⁰ Hirdman, 1990.

⁴¹ Borchorst & Siim, 1987.

välfärdsstatens möjligheter att förändra könsarbetsdelningen, öka jämställdheten och stärka kvinnors ställning. Man talar om den kvinnovänliga staten,⁴² den ljusa bilden⁴³ och att kvinnorna och staten ingått en allians.⁴⁴

Ovan nämnda författare diskuterar kvinnors arbetskraftsdeltagande, kvinnors representation i politiken, vårdens organisering, m.m., men inte transfereringarnas utfall i kronor för kvinnor respektive män. Det förefaller dock troligt att välfärdsstatens genusansikte visar sig även där. Välfärdsstaten bidrar till att stärka kvinnors ställning, men premierar typiskt manliga beteendemönster och manlig tidsanvändning. Avlönat arbete betraktas som viktigare än oavlönat och många av välfärdsstatens transfereringar är knutna till löneinkomster. För maximal utdelning krävs att en individ lönearbetar heltid åtminstone under några decennier. Därmed finns en ojämställdhet mellan kvinnor och män inbyggd i transfereringssystemen, som har sin grund i könsarbetsdelningen i familjen, den könssegregerade arbetsmarknaden och löneskillnaderna mellan kvinnor och män. Det är detta vi ska studera nedan.

Inkomstbildningen

Innan vi undersöker hur inkomster fördelas på kvinnor och män beskrivs hur inkomsterna byggs upp från löner över bidrag och skatter till egen disponibel inkomst.

Till att börja med erhåller individerna inkomster i form av löneinkomster eller näringsinkomst (=företagarinkomst) samt avkastning på kapital. Dessa inkomster klassificeras som inkomster från *marknaden*. (se figur 1 nedan, *Inkomststruktur*).

I nästa steg kommer transfereringar från *välfärdsstaten*. Kategoriseringen av dessa kan göras och görs på olika sätt. Vårt syfte är att studera fördelningen av inkomster mellan kvinnor och män och vi delar in bidragen i vad vi kallar lönerelaterade bidrag, pensioner, försörjningsrelaterade (generella) och behovsprövade (selektiva) bidrag.

Lönerelaterade bidrag t.ex. sjukpenning, föräldrapenning och arbetsmarknadsstöd är till för att utjämna inkomsterna mellan perioder av lönearbete och perioder av sjukdom, barnledighet och arbetslöshet. Ersättningarna fungerar alltså som en försäkring under tider då man inte får en lön. *Pensionerna* är en blandform av

⁴² Hernes, 1987.

⁴³ Hirdman, 1990.

⁴⁴ Siim, 1990.

lönerelaterade och generella bidrag. ATP-systemet är en form av lönerelaterat bidrag. Man är försäkrad mot inkomstförluster när man går i pension. Folkpensionen och eventuella pensionstillskott är däremot generella bidrag. Själva folkpensionen är lika för alla, alltså oavsett tidigare inkomster. Lönerelaterade bidrag och pensioner är skattepliktiga. I undersökningen skiljer vi inte på olika slag av pensioner.

De *försörjningsrelaterade* bidragen – barnbidrag och bidragsförskott – har andra syften. Syftet med barnbidraget är dels att utjämna inkomsterna mellan familjer med respektive utan barn, dels att trygga barnens uppväxt eftersom hela samhället är beroende av kommande generationers produktion och skattebetalningar. Syftet med bidragsförskottet är att barn inte skall drabbas vid en separation eller skilsmässa. Om bara den ena föräldern har vårdnaden om det gemensamma barnet, så har barnet vanligen rätt till underhållsbidrag från den andra föräldern. Om den underhållsskyldige inte kan eller vill betala får barnet ändå ett stöd, bidragsförskottet, från staten. Barnbidrag och bidragsförskott ges i form av generella bidrag utan behovsprövning.

Syftet med de selektiva *behovsprövade* bidragen – social- och bostadsbidrag – är att förstärka köpkraften för människor med låga inkomster och/eller barn. Socialbidragen ska garantera alla medborgare en ”skälig levnadsnivå”. Rätten till socialbidrag beror på den sökandes aktuella ekonomiska situation. Bostadsbidraget är inkomstprövat och beräknas efter hushållens storlek och det utgår delvis i relation till bostadskostnaden.⁴⁵

Barn-, bostads- och socialbidrag har i denna studie, när det gäller gifta/sammanboende par, delats med hälften till kvinnan respektive mannen. Barnbidrag och bidragsförskott registreras på föräldrarna, inte på barnen. Detta gäller även studiebidrag till 16–17-åringar, vilket utgör en liten del av det totala skattefria studiebidraget.

Därtill har vi en kategori, *övriga bidrag*, som i huvudsak består av skattefria och skattepliktiga studiestöd.

Därefter har vi de *negativa transfereringarna*. De består främst av inkomst-, fastighets- och förmögenhetsskatt, men inkluderar även återbetalt studielån och underhållsbidrag.

Slutligen har vi den (egna) *disponibla inkomsten*, dvs. inkomsterna från marknaden och välfärdsstaten minus negativa transfereringar.

⁴⁵ Ringqvist, 1996.

Figur 1 Inkomststruktur

Marknaden (=faktorinkomst)	+ Löne- och näringsinkomst
	+ Ränta
	+ Utdelning
	+ Reavinst
Välfärdsstaten	+ Sjukersättning
Lönerelaterade bidrag (skattepliktiga)	+ Föräldrapenning
	+ Arbetsmarknadsstöd
	+ Pensioner
Försörjningsrelaterade bidrag (skattefria)	+ Barnbidrag
	+ Bidragsförskott
Behovsprövade bidrag (skattefria)	+ Bostadsbidrag
	+ Socialbidrag
Övriga	+ Skattepliktigt och skattefritt studiestöd
	+ Övriga skattepliktiga och skattefria bidrag
Negativa transfereringar	- Skatt
	- Återbetalt studielån
	- Givet underhållsbidrag
= Disponibel inkomst	

Lönerelaterade bidrag och behovsprövade bidrag skiljer sig åt både vad gäller ersättningsnivåer, legitimitet och myndighetskontroll. Lönerelaterade bidrag är mer generösa än de behovsprövade. De är kopplade till den lön man har eller har haft och den ekonomiska standard man är van vid. Lönerelaterade bidrag stöds av många och anses som legitima "förtjänade rättigheter". Gentemot behovsprövade bidrag, exempelvis socialbidrag, finns det däremot en djupt rotad misstänksamhet. Viljan att med skattepengar vara med och finansiera behovsprövade bidrag är ofta låg. Lönerelaterade bidrag betalas ut genom enkla standardrutiner, medan behovsprövade bidrag innebär intrång i integritet för den enskilde, mer kontroll och ett visst mått av godtycke från myndigheternas sida.⁴⁶

⁴⁶ Halleröd, 1996.

Bidragsförskott till kvinnor, arbetsmarknadsstöd till män

Tabellen nedan redovisar medelvärdet för olika inkomster som går till kvinnor och män, fördelat på samtliga av respektive kön 18–64 år i Sverige. De summor som betalades ut under 1994 till kvinnor respektive män har dividerats med hela antalet kvinnor respektive män i ålderskategorin.

Tabellen visar att både kvinnor och män i medeltal får 17 000 till 18 000 kr från lönerelaterade bidrag. Pensionerna uppgick till 11 000 kr för kvinnor och 12 000 kr för män. De försörjningsrelaterade bidragen var 6 000 kr för kvinnor och 3 000 kr för män. De behovsprövade var 4 500 kr för kvinnor och 3 000 kr för män.

Resultatet är inte förvånande. Kvinnor får mer av de försörjningsrelaterade och behovsprövade bidragen och män mer av de lönerelaterade inklusive pensioner. Om vi bortser från pensioner får dock kvinnor och män ungefär lika mycket av de lönerelaterade bidragen. Män får alltså inte högre belopp trots att de lönearbetar mer och trots att män har högre löner än kvinnor. Skälen är att beloppen inte bara avgörs av lönenivån, utan också av hur många som får sådana inkomster och under hur lång tid.

Tabell 30 Medelinkomsten för samtliga kvinnor och män, kr, samt kvinnors medelinkomst som andel av mäns, procent, 18–64 år, 1994.

	Kvinnor	Män	Andel
Lönerelaterade bidrag			
Sjukersättning	3 644	3 569	102,1
Föräldrapenning	5 400	1 390	388,5
Arbetsmarknadsstöd	8 207	12 774	64,2
därav kontantersättning	5 725	8 457	67,7
arbetsmarknadsutbildning	2 482	4 317	57,5
SUMMA Lönerelaterade bidrag exkl. pension	17 251	17 733	97,3
Pensioner	11 227	12 330	91,1
SUMMA Lönerelaterade bidrag inkl. pension	28 478	30 063	94,7
Försörjningsrelaterade bidrag			
Barnbidrag	3 864	2 774	139,3
Bidragsförskott	2 236	302	740,4
SUMMA Försörjningsrelaterade bidrag	6 100	3 076	198,3
Behovsprövade bidrag			
Bostadsbidrag	2 771	1 371	206,6
Socialbidrag	1 861	1 661	112,0
SUMMA Behovsprövade bidrag	4 632	3 002	154,3
Övriga bidrag			
Skattefritt studiestöd	2 711	2 117	128,1
Övriga skattepliktiga studiestöd	919	540	170,2
Övriga skattefria bidrag	172	320	53,8
SUMMA Övriga bidrag	5 189	3 709	139,9
Totalt inkl. barnbidrag och bidragsförskott	44 399	39 850	111,4
Totalt exkl. barnbidrag och bidragsförskott	38 299	36 744	104,1
Totalt inkl. bidragsförskott som subvention till den underhållsskyldige	42 465	41 784	

Källa: SCB, bearbetning av Inkomstfördelningsundersökningen.

Föräldrapenning utbetalas till en mycket högre andel kvinnor än män, kvinnor har den under längre perioder och de får därmed också högre belopp i medeltal. *Sjukersättning* går också till en större andel kvinnor, men de manliga mottagarna av sjukersättning får högre belopp. Medelvärdet för kvinnor respektive män blir därmed ungefär lika högt.

Arbetsmarknadsstöd utgår med ett högre belopp till män än till kvinnor. En förklaring är att mäns öppna arbetslöshet var högre än kvinnors år 1994, 9,1 procent respektive 6,7 procent.

Pensionerna är den transferering som idag tydligast avspeglar skillnaderna i löneinkomster mellan kvinnor och män. Mäns pensioner är mycket högre än kvinnors. Det blir ännu tydligare om vi inkluderar även de över 65 år. För samtliga i åldern 18–64 år uppgick kvinnors medelpension till 91 procent av männens år 1994 och till 132 procent år 1975. Den höga andelen år 1975 beror på att en större andel kvinnor (12 procent) än män (7 procent) hade pension. Andelen kvinnor var högre även år 1994, men nu är skillnaden betydligt mindre, 15 procent respektive 13 procent.

Sammanfattningsvis finns det inget enkelt samband mellan könskillnader i löneinkomster och de belopp som kvinnor och män i medeltal under ett år får från olika lönerelaterade bidrag. Männens högre löneinkomster avspeglas i de lönerelaterade bidragen sjukersättning, arbetsmarknadsstöd och pensioner på så sätt att de mottagande männen får högre belopp än de mottagande kvinnorna. Men kvinnorna får mer från föräldraförsäkringen eftersom en större andel kvinnor får sådana belopp. En större andel kvinnor än män får också sjukförsäkring. Det innebär att sjukförsäkringen inte endast omfördelar mellan perioder av lönearbete och ej lönearbete, vilket ju är deras primära syfte. De omfördelar också mellan låg- och höginkomsttagare, och därigenom även mellan kvinnor och män, eftersom risken att drabbas av sjukdom är större bland kvinnor och låginkomsttagare än bland män och höginkomsttagare. Även arbetsmarknadsstödet omfördelar mellan låg- och höginkomsttagare eftersom risken att bli arbetslös är större bland de förstnämnda än de sistnämnda. Det omfördelar däremot inte mellan kvinnor och män eftersom män i högre grad är arbetslösa än kvinnor.

Pensionerna avspeglar tydligast löneskillnaderna mellan kvinnor och män eftersom de bygger på ”manlig” tidsanvändning under lång tid. Det bör dock påpekas att de lönerelaterade bidragen, till skillnad mot de försörjningsrelaterade och de behovsprövade, är skattepliktiga.

Fler skall leva på kvinnors inkomster

Resultaten ovan kan emellertid diskuteras. Frågan är om barnbidrag och bidragsförskott skall inkluderas i *föräldrarnas* inkomster – man skulle också kunna se dem som *barnens* inkomster.

Anledningen till att kvinnor får mer bidragsförskott och barnbidrag är att det finns fler ensamstående mödrar än ensamstående fäder. Betraktar vi bidragsförskott och barnbidrag som barnens inkomster

blir skillnaden i försörjningsrelaterade bidrag mellan kvinnor och män mycket mindre. Eftersom bidragsförskott går till den förälder som har vårdnaden, om den underhållsskyldige föräldern inte kan eller vill betala, skulle man också kunna betrakta bidragsförskotten som en subvention till den underhållsskyldige. Gör man det får kvinnor och män i stort sett lika stora belopp i bidrag från välfärdsstaten, 42 500 kr till kvinnorna och 41 800 till männen (se föregående tabell).

Att kvinnor får mer behovsprövade bidrag beror främst på bostadsbidragen, vilket också har ett samband med vård av barn. 38 procent av bostadsbidragen i vårt material går till ensamstående föräldrar. Sammantaget innebär det att kvinnor och män totalt sett får ungefär lika höga belopp från välfärdsstaten.

Siffrorna i tabellen är också missvisande i den meningen att de inte tar hänsyn till hur många personer som skall dela på inkomsten. Det är fler personer som får del av kvinnornas transfereringar än männens, eftersom de ensamstående mödrarna är betydligt fler och i genomsnitt har fler barn än de ensamstående fäderna. Ungefär 300 000 fler barn finns bland kvinnorna än bland männen. Det betyder att ca tolv procent fler personer skall försörjas på kvinnornas inkomster än på männens. Tar man hänsyn till detta så blir skillnaden mellan kvinnors och mäns inkomster från välfärdsstaten marginell.

Är kvinnor mer beroende av välfärdsstaten än män?

Ibland hävdas det att kvinnor är mer beroende av välfärdsstaten än män. Kvinnor har gått från ett beroende av enskilda män till ett beroende av staten.⁴⁷ Man syftar då främst på den offentliga sektorns tjänsteproduktion som har förändrat kvinnors och barns liv mer än mäns. Den offentliga sektorn utgör i de skandinaviska länderna i hög grad kvinnors arbetsmarknad och är, menar många, också till stora delar en förutsättning för att kvinnor skall kunna kombinera barn och lönearbete. I andra länder är kvinnor mer beroende av välfärdsstatens socialbidrag och andra transfereringar. I vilken utsträckning är då svenska kvinnor (och män) beroende av välfärdsstatens transfereringar idag?

Svaret beror naturligtvis på vad som menas med ”beroende”. Om man räknar ut hur stor *andel* av den totala inkomsten som kommer från välfärdsstaten så är kvinnor mer beroende än män. Det gäller oavsett om vi ser till kategorin 18–64 år eller till samtliga kvinnor och även om barnbidrag och bidragsförskott ses som barnens inkomster. Kvinnors större beroende beror dock främst på att deras inkomster

⁴⁷ Hernes, 1987.

från marknaden är mycket lägre än mäns, inte på att kvinnor får större belopp i kronor räknat än män i transfereringar.

I *antal kronor* är det belopp som går till kvinnor 18–64 år högre än mäns. Tar vi hänsyn till att vissa inkomster slussas vidare från kvinnorna till barnen, eller till antalet personer som skall försörjas på inkomsterna, eller betraktar bidragsförskotten som en subvention till den underhållsskyldige, så får kvinnor och män 18–64 år i stort sett samma belopp. Utökar vi kategorin till att omfatta samtliga kvinnor och män, dvs. oavsett ålder, går i medeltal högre belopp till män än till kvinnor, 46 000 kr respektive 44 000 kr. Tar vi därutöver hänsyn till barnens inkomster eller hur många som skall dela på inkomsterna blir skillnaden ännu större.

Tabell 31 *Medelinkomst samt andel av medelinkomsten från marknaden respektive välfärdsstaten av bruttoinkomsten, 1994.*

	18–64 år		Samtliga åldrar, 0 år –	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Marknaden				
Kr	109 575	167 175	70 225	109 096
Andel, %	71	81	61	70
Välfärdsstaten				
Kr	44 399	39 850	44 371	46 434
Andel, %	29	19	39	30
Totalt				
Kr	153 974	207 025	114 596	155 530
Andel, %	100	100	100	100

Källa: SCB, bearbetning av Inkomstfördelningsundersökningen.

Sammanfattningsvis är kvinnor mer beroende av välfärdsstaten om man mäter beroendet som andel av inkomsten eftersom kvinnor har lägre löneinkomster, mäter man beroendet i antal kronor så är män mer beroende.

Minskat beroende av män

Om vi jämför med år 1975 så borde, kan man tycka, kvinnors ökade lönearbete och mäns minskade ha inneburit att kvinnors beroende av välfärdsstaten minskat och mäns ökat. Så är dock inte fallet. Transfereringarnas andel av den totala inkomsten har ökat mellan åren 1975 och 1994 för både kvinnor och män, dvs. båda könen får en större andel av sina inkomster från välfärdsstaten idag än tidigare. Ökningen är större för män än för kvinnor.

Resultatet kan tyckas paradoxalt eftersom utvecklingen av lönearbetet är helt olika för kvinnor och män. Män lönearbetar mindre idag

än på 1970-talet. En större andel män är t.ex. idag förtidspensionerade. Männens löneinkomster har minskat och detta inkomstbortfall har ersatts av transfereringar främst i form av arbetsmarknadsstöd och pensioner.

Tabell 32 Andel av medelinkomsten från marknaden respektive välfärdsstaten av bruttoinkomsten, procent, 1975 och 1994.

	Kvinnor		Män	
	1975	1994	1975	1994
18-64 år				
Marknaden	79	71	92	81
Välfärdsstaten	21	29	8	19
Totalt	100	100	100	100
0- år				
Marknaden	69	61	84	70
Välfärdsstaten	31	39	16	30
Totalt	100	100	100	100

Källa: SCB, Inkomstfördelningsstudien.

Kvinnorna lönearbetar mer idag än på 1970-talet och deras löneinkomster är högre, men de får ändå en större andel av sina inkomster från välfärdsstaten. Det beror bl.a. på att i och med att kvinnor lönearbetar får de också del av de lönerelaterade transfereringarna i högre grad. Den främsta förklaringen både vad gäller kvinnor och män är dock välfärdsstatens expansion som innebär att transfereringarna generellt har vuxit.

Sammanfattningsvis är kvinnor mer beroende av välfärdsstaten än män när beroendet uttrycks som andel av den totala inkomsten. Det beror främst på att kvinnor har lägre inkomster från marknaden än män. Ser vi till hela befolkningen får män något högre belopp än kvinnor. För kvinnor har utvecklingen inneburit ökade löneinkomster och ökade bidrag från välfärdsstaten, och därmed minskat beroende av män. Det är en betydande skillnad att vara beroende av välfärdsstaten som löntagare och mottagare av transfereringar än att vara beroende av en enskild man. För männen har utvecklingen gått mot minskade löneinkomster och ökat beroende av välfärdsstaten.

Minskar välfärdsstaten inkomstgapet mellan kvinnor och män?

Budgetpropositionen för år 1997 konstaterar att spridningen av löneinkomster är den faktor som har störst fördelningspolitisk betydelse

och att ett viktigt mål i regeringens politik är att minska inkomstklyftorna.⁴⁸ Vi vet att det är stora skillnader i löneinkomster mellan kvinnor och män. Utjämnar välfärdsstaten dessa skillnader eller förstärker den dem?

Vi undersöker detta genom att jämföra kvinnors andel av mäns *marknadsinkomster* med kvinnors andel av mäns *disponibla inkomster*. Disponibel inkomst är marknadsinkomster plus transfereeringar minus negativa transfereringar (skatter m.m.). Med disponibel inkomst menas kvinnors respektive mäns egna disponibla inkomst, således inte familjens disponibla inkomst.

Tabellen nedan visar att kvinnornas inkomster från marknaden har ökat med 30 000 kr i fasta priser mellan åren 1975 och 1994, medan männens minskat med 14 000 kr. Kvinnornas medelinkomst från marknaden uppgick år 1975 till 44 procent av männens och den disponibla inkomsten till 58 procent. Välfärdsstaten utjämnade alltså inkomstskillnaderna mellan könen.

År 1994 hade kvinnor 66 procent av männens marknadsinkomster men 78 procent av deras disponibla inkomster, vilket innebär att välfärdsstaten också idag minskar inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män. Det betyder dock inte att kvinnor och män har lika höga inkomster. Män har ca 32 000 kr mer i egen disponibel inkomst.

Transfereringar eller skatter

På vilket sätt utjämnar välfärdsstaten inkomstskillnaderna mellan könen – med hjälp av transfereringar eller med skatter? År 1975 betalade kvinnor 4 200 kr mer i skatt än de fick i transfereringar. På 1990-talet fick de ungefär 5 000 kr mer i transfereringar än de betalade i skatt. Transfereringarna ökade alltså mer än skatten, trots kvinnors ökade lönearbete. Männens betalade båda åren mer i skatt än de fick i transfereringar, men skillnaden minskade mellan åren 1975 och 1994 från –51 000 kr till –20 000 kr bland annat beroende på mäns minskade lönearbete.

⁴⁸ Prop. 1996/97:1, s. 50.

Tabell 33 Inkomster samt kvinnors medelinkomst som andel av mäns, 1975 och 1994 samtliga 18–64 år, medelvärden, kr, i 1994 års prisnivå.

	Kvinnor	Män	Andel
1975			
Marknaden	79 030	181 168	43,6
+ Transfereringar	100 094	197 851	50,6
– Skatter m.m.			
= Disponibel inkomst	74 812	130 085	57,5
1994			
Marknaden	109 575	167 175	65,5
+ Transfereringar	153 974	207 025	74,4
– Skatter m.m.			
= Disponibel inkomst	114 956	146 894	78,3

Källa: SCB, Inkomstfördelningsstudien.

År 1975 hade skatter och transfereringar ungefär lika stor utjämnande effekt mellan kvinnors och mäns inkomster. År 1994 hade transfereeringarna större betydelse än skatterna. Det beror dels på att kvinnor betalar mer skatt idag än tidigare och männen mindre, dels på skattereformen 1990/91. Den avsågs att vara fördelningsmässigt neutral mellan olika hushåll genom förändringar av både skatte- och bidragssystemen. Det är dock tveksamt om den var fördelningsmässigt neutral ur ett könsperspektiv eftersom kvinnor har lägre löneinkomster än män – skattesystemets utjämningspotential har nämligen minskat påtagligt. Det har dock motverkats av höjda bidrag, vilket innebär att bidragen fått en mer central roll för omfördelningen av inkomster.⁴⁹

Kvinnors tre fjärdedelssamhälle på 1970-talet, männens idag

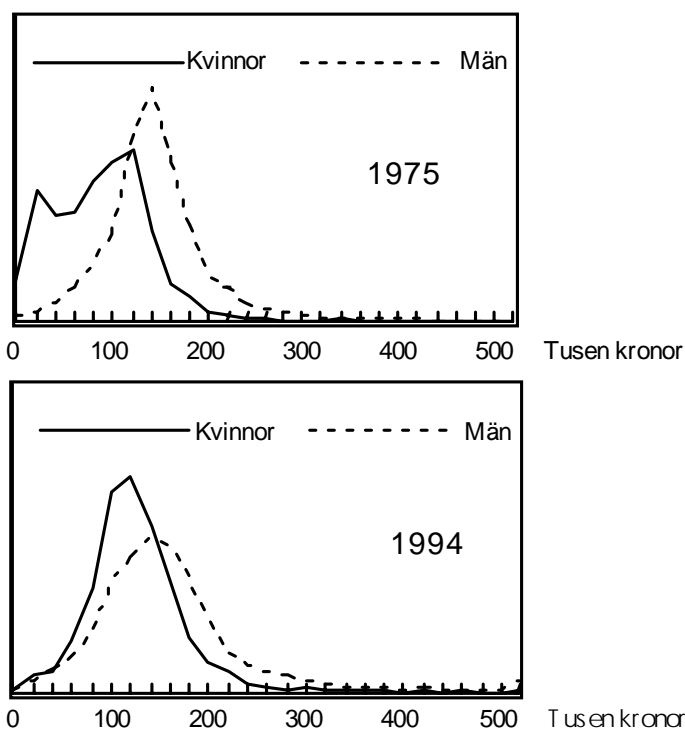
Praktiskt taget alla kvinnor och män i åldersgruppen 18–64 år har idag en egen disponibel inkomst. Så var det också på 1970-talet. Bara omkring 4 procent av kvinnorna saknade disponibel inkomst år 1975. Trots att kvinnor då lönearbetade i mindre utsträckning hade de en egen inkomst i form av t.ex. barnbidrag samt i viss mån också räntor m.m. En mycket stor andel, en fjärdedel, hade dock en disponibel inkomst under 40 000 kr. År 1994 var det knappt 4 procent som hade så låga inkomster. För männen var det ungefär samma andel båda åren, nämligen strax under 4 procent.

Bland män har inkomstspridningen ökat. Fördelningskurvan är flackare år 1994 än år 1975. För kvinnor har det motsatta inträffat.

⁴⁹ SOU 1995:104.

Kurvan för år 1975 med två inkomsttoppar har år 1994 ersatts med en kurva som i stort liknar den för män år 1975. År 1975 var inkomstspridningen större bland kvinnor än bland män, idag är det tvärtom.

Diagram Fördelning av individuell disponibel inkomst för samtliga 18-64 år beräknat i 1994 års prisnivå.

Källa: SCB, Inkomstfördelningsundersökningen.

Det hävdas ibland att "trefjärdedelssamhället" inte bara är på väg – det är redan här.⁵⁰ Att döma av de förändringar som visas i diagram ? inföll kvinnornas trefjärdedelssamhälle på 1970-talet, medan fördelningen är betydligt jämnare idag. Det är dock möjligt att denna period av relativ kvinnlig jämlikhet blir kort. Skillnaderna mellan män tycks trendmässigt ha ökat sedan början av 1980-talet, medan inkomstspridningen för kvinnor sjönk påtagligt fram till 1988 och var konstant fram till 1990.⁵¹ Vad som hände mellan åren 1990 och 1994 känner vi inte till. Mot bakgrund av utvecklingen på arbetsmarknaden är sannolikheten stor att inkomstskillnaderna även mellan olika

⁵⁰ Sander & Holmer, 1996.

⁵¹ Björklund, 1992.

kategorier av kvinnor har ökat under 1990-talet.

Jämställda, kvinno- respektive mansdominerade inkomster

Sammanfattningsvis visas i tabellen nedan olika slag av inkomster uppdelade på kvinnodominerade, jämställda och mansdominerade inkomstslag. (Som "jämställda" räknas inkomstslag där inget kön har mindre än 40 procent av inkomsterna).

Tabell 34 Kvinnodominerade, jämställda och mansdominerade inkomstslag, miljarder kr, samt kvinnors inkomster som andel av mäns, procent, samtliga åldrar 0 år -, 1994.

	Kvinnor	Män	Andel
Kvinnodominerade inkomstslag			
Bidragsförskott	5,8	0,8	87,9
Föräldrapenning	14,0	3,6	79,5
Bostadsbidrag	13,5	4,5	75,0
Skattepliktigt studiestöd	2,4	1,4	63,2
Övriga skattepliktiga bidrag	3,7	2,3	61,7
Summa	39,4	12,6	75,8
Jämställda inkomstslag			
Barnbidrag	10,0	7,2	58,1
Skattefritt studiestöd	7,4	5,9	55,6
Socialbidrag	5,1	4,5	53,1
Sjukersättning	9,5	9,3	50,5
Pensioner	96,2	120,3	44,4
Ränta, utdelningar	16,6	22,6	42,3
Reavinst	24,2	34,9	40,9
Arbetsmarknadsstöd, kontantersättning	14,9	22,1	40,3
Summa	183,9	226,8	44,8
Mansdominerade inkomstslag			
Löner	254,7	386,5	39,7
Övriga skattefria bidrag	0,7	1,2	36,8
Arbetsmarknadsstöd, arbetsmarknadsutbildning	6,4	11,2	36,4
Näringsinkomst	4,7	13,0	26,6
Summa	266,5	411,9	39,3
Negativa transfereringar			
Skatt	115,4	184,7	38,5
Återbetalt studielån	1,9	1,5	55,9
Givet underhållsbidrag	0,3	1,8	14,3
Summa negativa transfereringar	117,8	188,1	38,5
Summa disponibel inkomst	372,4	463,5	44,6

Källa: SCB, bearbetning av Inkomstfördelningsundersökningen.

Tabellen visar att inkomsterna speglar könsarbetsdelningen i familjen och på arbetsmarknaden. Kvinnor får mer än män av bidragsförskott och föräldrapenning (men inte av barnbidrag, eftersom det för sammanboende par fördelats lika på kvinna och män). Männerna får däremot mer av inkomsterna från arbetsmarknadsutbildning och näringsinkomst. Jämställd fördelning har förutom barnbidragen även skattefritt studiestöd, socialbidrag, sjukersättning, pensioner, ränta utdelningar, reavinst och arbetslöshetsersättning.

Marknaden står för merparten av de totala inkomsterna för både kvinnor och män. Av 757 miljarder kronor i löner, företagarkomster och kapitalinkomster går knappt 40 procent till kvinnor och resterande 60 procent till män. Minst pengar går till de kvinnodominerade inkomstslagen och mest till de mansdominerade. Det sistnämnda beror dock på att rubriken "löner" hamnar precis under 40-procentsgränsen för jämställda inkomster.

En mycket stor andel av transfereringarna, 56 procent, består av pensioner. 24 procent av lönerelaterade bidrag, 7 procent av behovsprövade och 6 procent av försörjningsrelaterade. Återstår 7 procent "övrigt". Av de negativa transfereringarna, dvs. i huvudsak skatt, står kvinnor för 38,5 procent och männen för resterade 61,5 procent. Av den disponibla inkomsten går 45 procent till kvinnor och 55 procent till män.

Kvinnor, män och inkomster

Kvinnors och mäns inkomster måste ses som ett resultat av vad som sker i familjen, på arbetsmarknaden och i välfärdsstaten. Könsarbetsdelningen mellan avlönat och oavlönat arbete innebär att kvinnor ägnar mer tid till oavlönat arbete och mindre tid till avlönat arbete än män. Arbetsmarknaden är könssegregerad och lönen på kvinnodominerade arbetsplatser och befattningar är lägre än på mansdominerade arbetsplatser och befattningar. Kortare lönearbetstider och lägre löner innebär att kvinnor har lägre löneinkomster än män, samtidigt som fler individer skall försörjas på kvinnors inkomster. Kvinnor får i högre grad än män del av de försörjningsrelaterade och behovsprövade bidragen. Män får i högre grad än kvinnor av de lönerelaterade bidragen inklusive pensioner. Kvinnors och mäns inkomster skiljer sig alltså åt både vad gäller storleken och varifrån de kommer.

Hittills har vi diskuterat i termer av kvinnor och män. I det avslutande avsnittet utökar vi kategorierna och jämför ensamstående och sammanboende kvinnor och män samt kvinnor och män med och utan barn.

Lönearbete

Vem som försörjer sig på lönearbete kan diskuteras. Vanligtvis används "andelen i arbetskraften" som ett mått på detta. I arbetskraften ingår dock förutom de "i arbete", även de som är frånvarande från jobbet på grund av sjukdom, föräldraledighet m.m. men också de arbetslösa. De frånvarande försörjer sig ju med hjälp av sjukpenning, föräldrapenning och arbetslöshetsunderstöd från välfärdsstaten och inte av lön. Ett annat mått på vem som försörjer sig på lönearbete som skulle kunna användas är de "i arbete". Det säger dock inget om lönearbetets omfattning.

Medelarbetstid per person i befolkningen

Ett sätt att mäta i vilken utsträckning olika kategorier försörjer sig genom lönearbete är att som mått använda "medelarbetstiden per person i befolkningen", dvs. den totala tid som ägnas lönearbete utslaget på de som är i arbete, frånvarande, arbetslösa och står utanför arbetskraften. Medelarbetstiden per person i befolkningen fångar upp skillnader mellan olika kategorier i befolkningen i alla dessa avseenden.

Mätt på detta sätt lönearbetar män i samtliga kategorier mer än kvinnor. Men sammanboende kvinnor och män lönearbetar mer än ensamstående och sammanboende kvinnor utan barn och i lika hög grad som ensamstående män utan barn. En orsak tycks vara att sammanboende kvinnor och män har en starkare ställning på arbetsmarknaden än ensamstående.

Traditionellt har gifta kvinnor lönearbetat i lägre utsträckning än ensamstående kvinnor och mindre än män. Mätt som medelarbetstid per person i befolkningen så är detta inte längre fallet. Sammanboende kvinnor utan barn har idag större möjligheter att försörja sig genom lönearbete än ensamstående kvinnor utan barn och lika stora möjligheter som ensamstående män utan barn.

Tabell 35 Medelarbetstid per person i befolkningen, 1994.

	Ensamstående		Sammanboende	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Utan barn				
25-44 år	23,1	25,1	25,7	30,1
45-54 år	24,4	25,5	25,2	33,0
Med barn				
0-6 år	14,7	22,8	15,0	30,8
7-16 år	22,9	30,6	24,6	33,3

Källa: Bearbetning av AKU.

Att vårdansvar har betydelse för arbetstiden syns tydligt genom att kvinnor med barn lönearbetar kortare tid än de utan barn. Bland sammanboende småbarnsmödrar beror det framför allt på att en stor andel av dem har föräldrapenning. De ingår således i arbetskraften, men de är inte i arbete.

Ensamstående fäder, får man utgå ifrån, har huvudansvaret för vård av barn. De är en relativt liten grupp, ungefär 31 000 personer, medan de ensamstående mödrarna uppgår till 216 000.⁵² Arbetsmarknadssituation för ensamstående fäder påverkas av deras vårdansvar, särskilt om barnen är små, och deras medelarbetstid är betydligt kortare än de sammanboendes. En orsak är att en mycket högre andel av de ensamstående fäderna är arbetslösa. De förefaller drabbas dels av "manlig" arbetslöshet beroende på att mansdominerade näringsgrenar hittills påverkats mest av öppen heltidsarbetslöshet, dels av "ensamstående småbarnsföräldrars" arbetslöshet som sannolikt beror på arbetsgivarnas ovilja att idag anställa ensamstående småbarnsföräldrar. Ensamstående fäder deltidsarbetar i högre grad än sammanboende fäder.

Medelarbetstid per person i arbete

Jämför vi sedan lönearbetstiden för endast de som är "i arbete" så lönearbetar kvinnor kortare tid än män, oavsett om de är ensamstående eller sammanboende, om de har barn eller inte. Ensamstående och sammanboende kvinnor (25-44 år) och ensamstående och sammanboende småbarnsmödrar lönearbetar i medeltal lika lång tid.

Tabell 36 Medelarbetstid per person i arbete, 1994

	Ensamstående		Sammanboende	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Utan barn				
25-44 år	36,1	40,4	36,3	41,5
45-54 år	36,4	40,1	34,3	42,1
Med barn				
0-6 år	30,6	37,6	30,0	41,2
7-16 år	35,0	40,9	33,3	42,3

Källa: Bearbetning av AKU.

Den vanligaste förklaringen till att kvinnor lönearbetar kortare tid är arbetsdelningen i familjen. Det kan emellertid inte förklara varför ensamstående kvinnor lönearbetar kortare tid än ensamstående män och varför ensamstående och sammanboende kvinnor (25-44 år)

⁵² Välfärdsprojektet, 1996, s. 22.

lönearbetar lika lång tid. Frågan är i vilken utsträckning arbetstidernas längd och deltidsarbetet är en könsstrukturerande faktor på den svenska arbetsmarknaden? Erbjuder ”kvinnliga” arbetsplatser och befattningar inte endast lägre löner utan också kortare arbetstider? Eller beror det på kvinnors deltidsarbetslöshet och/eller att kvinnor i högre grad arbetar oregelbundna arbetstider och därför har kortare arbetstid? Om detta vet vi inte särskilt mycket. Klart är emellertid att arbetsdelningen i familjen inte räcker som förklaring.

Löneinkomster

Lönearbetstiden påverkar naturligtvis löneinkomsterna. Mäns löneinkomster är i medeltal i samtliga kategorier högre än kvinnors. Ser vi endast till de som har en lön, löntagarna, så minskar kvinnors löneinkomst som andel av mäns i de flesta fall.

I medeltal för samtliga har sammanboende kvinnor och män, med och utan barn, högre löneinkomster än de ensamstående. En orsak till detta är den högre sysselsättningsgraden och lägre arbetslösheten bland de sammanboende. Störst möjligheter att försörja sig genom lönearbete har sammanboende män, samt ensamstående och sammanboende kvinnor utan barn i ålderskategorin 30–49 år.

Ensamstående fäder har betydligt högre löneinkomster än ensamstående mödrar, men avsevärt lägre än sammanboende fäder. Sammanboende mödrar har högre löneinkomster än ensamstående. Ensamstående mödrar är de som har det svårast av alla att försörja sig på lönearbete av samtliga.

Tabell 37 Löneinkomster, kr, 1994.

	I medeltal, samtliga		I medeltal, löntagare	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ensamstående utan barn				
18–29 år	55 917	70 208	67 058	86 374
30–49 år	132 616	132 641	153 333	169 508
50–64 år	97 418	115 568	143 480	177 914
Ensamstående med barn	84 883	151 467	112 384	189 908
Gifta/samboende utan barn				
18–29 år	94 317	121 733	101 471	134 719
30–49 år	134 322	179 750	151 817	211 282
50–64 år	100 947	170 441	134 582	210 549
Gifta/samboende med barn	100 210	188 047	115 893	211 252

Källa: SCB, Inkomstfördelningsundersökningen.

Löneinkomsten påverkas således av både kön och vårdansvar. Män har högre löneinkomster än kvinnor och vård av barn minskar löneinkomsterna. Att vara sammanboende och dela vårdansvaret påverkar löneinkomsterna positivt. Sammanboende och barn stärker mäns ställning på arbetsmarknaden, medan sammanboende utan barn, stärker kvinnors.

Lönerelaterade bidrag

Jämför vi sammanboende och ensamstående kvinnor och män utan barn finner vi att män i samtliga kategorier får högre belopp än kvinnorna. Det gäller däremot inte de som har barn.

Mot bakgrund av att lönerelaterade bidrag antas gynna män, är det något förvånande att mödrar är de som får de största beloppen av de lönerelaterade bidragen. För de sammanboende mödrarna beror det på föräldrapenningen. De ensamstående mödrarna får dock mer i arbetsmarknadsstöd än i föräldrapenning. Det gäller i än högre grad de ensamstående fäderna.

Tabell 38 Lönerelaterade bidrag och pensioner, kr, 1994.

	Lönerelaterade bidrag		Pensioner	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ensamstående utan barn				
18-29 år	11 714	19 446	1 657	1 219
30-49 år	13 959	22 140	9 309	8 002
50-64 år	7 543	18 973	47 520	38 363
65-74 år	35	37	103 981	133 517
75 år-	0	4	79 220	107 884
Ensamstående med barn	26 859	18 979	8 391	6 033
Gifta/samboende utan barn				
18-29 år	16 178	18 319	337	337
30-49 år	12 675	15 170	6 126	5 712
50-64 år	9 098	13 456	26 482	39 756
65-74 år	90	113	77 560	158 096
75 år-	0	4	59 113	126 986
Gifta/samboende med barn	26 101	16 848	2 470	4 925

Källa: SCB, Inkomstfördelningsundersökningen.

Pensionerna går i hög grad till männen och beloppen är betydligt högre än de lönerelaterade bidragen. Män har i allmänhet lönearbetat på heltid under flera decennier. Deras pensioner är därför mycket högre än kvinnors.

Pensioner och föräldrapenning har det gemensamt att de flesta människor berörs. En mycket stor majoritet blir föräldrar och nästan alla blir vi pensionärer. Föräldrapenning och pensioner omfördelar således inkomster mellan perioder av lönearbete och perioder utan lönearbete. Eftersom en så stor majoritet av befolkningen får del av pensionerna och föräldrapenningen omfördelar de inte i någon större utsträckning mellan hög- och låginkomsttagare. Det gör däremot sjukpenning och arbetsmarknadsstöd. Risken att bli sjuk eller arbetslös är betydligt högre bland de lågavlönade och de ensamstående föräldrarna än bland de högavlönade och sammanboende föräldrarna. Sammantaget innebär det att sjukpenning och arbetsmarknadsstöd omfördelar från högavlönade, sammanboende föräldrar, till lågavlönade, ensamstående föräldrar.

Lönerelaterade bidrag antas förstärka löneskillnaderna mellan kvinnor och män. Det är riktigt när det gäller pensioner, men det gäller inte generellt. Föräldraförsäkringen är av mycket stor betydelse för såväl sammanboende som ensamstående mödrar, men även arbetsmarknadsstödet är viktigt eftersom ensamstående föräldrar drabbas hårt av arbetslöshet.

Försörjningsrelaterade och behovsprövade bidrag

De försörjningsrelaterade bidragen, dvs. underhållsbidrag och barnbidrag, går naturligtvis endast till kvinnor och män med barn. Ensamstående föräldrar får sådana bidrag i högre grad än sammanboende, vilket beror på att hela barnbidraget går till en person istället för till två, samt att de ensamstående föräldrarna får bidragsförskott, vilket är ovanligt bland sammanboende.

Tabell 39 Försörjningsrelaterade och behovsprövade bidrag, kr, 1994.

	Försörjningsrelaterade		Behovsprövade	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ensamstående utan barn				
18-29 år	-	-	4 323	3 248
30-49 år	-	-	6 704	6 162
50-64 år	-	-	6 269	4 453
65-74 år	-	-	11 551	4 000
Ensamstående med barn	32 966	28 299	23 330	12 430
Gifta/samboende utan barn				
18-29 år	-	-	1 474	1 620
30-49 år	-	-	386	902
50-64 år	-	-	259	110
65-74 år	-	-	366	284
75 år-	-	-	857	653
Gifta/samboende med barn	9 826	8 593	2 899	2 961

Källa: SCB, Inkomstfördelningsundersökningen.

För ensamstående är de försörjningsrelaterade bidragen av större omfattning än de lönerelaterade. För de sammanboende är det tvärtom. Föräldrapenningen går i högre grad till sammanboende, sannolikt beroende på att deras barn är yngre än de ensamståendes.

Av tabellen framgår att de ensamstående även får relativt stora belopp av behovsprövade stöd, dvs. social- och bostadsbidrag. Det gäller då framför allt bostadsbidrag, vilket även det har ett samband med försörjningsansvar och barn.

Ekonomisk jämställdhet och ekonomiskt beroende

Välfärdsstatens transfereringar till hushållen är ett uttryck för välfärdspolitiken, dvs. samhällets ambitioner att omfördela resurser mellan olika typer av hushåll och mellan individer i olika åldersgrupper och mellan dem som har en löneinkomst och de som inte har det på grund av sjukdom, arbetslöshet m.m. Socialpolitiken ska fungera som ett skyddsnät genom att kompensera för inkomstbortfall och trygga försörjningen för ekonomiskt svaga grupper. Syftet är att ge alla människor en möjlighet till ekonomiskt oberoende. Transferringarna går därför i hög grad till dem som inte lönearbetar därför att de är pensionärer eller arbetslösa samt till dem som ensamma har försörjnings- och vårdansvar för barn.

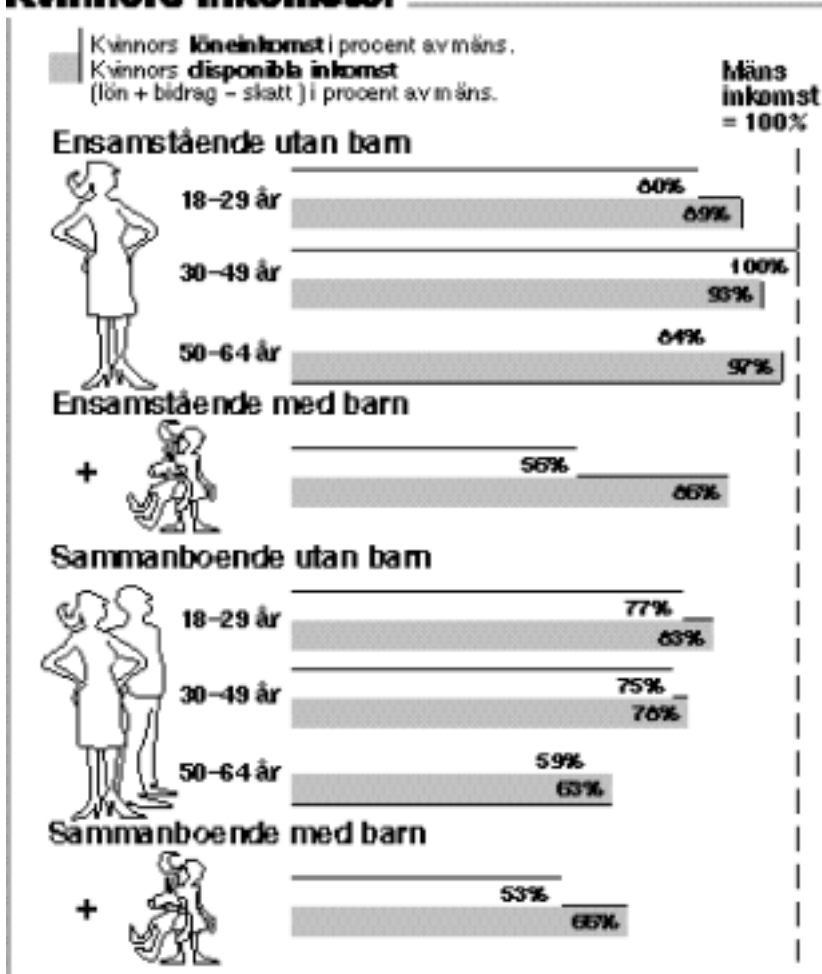
Tabell 40 Nettotransfereringar och disponibel inkomst, kr, 1994.

	Nettotransfereringar		Disponibel inkomst		Andel
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	
Ensamstående utan barn					
18-29 år	9 924	5 925	72 816	81 484	89
30-49 år	-12 814	-15 504	124 608	133 468	93
50-64 år	14 438	4 808	138 380	143 311	97
65-74 år	87 527	93 727	104 780	120 684	87
75 år -	77 134	81 836	93 677	112 661	83
Ensamstående med barn					
	63 752	13 418	154 230	178 669	86
Gifta/samboende utan barn					
18-29 år	-5 454	-13 598	95 623	114 615	83
30-49 år	-27 703	-44 175	121 687	156 292	78
50-64 år	-6 877	-27 462	114 638	182 608	63
65-74 år	58 176	99 262	79 863	138 730	58
75 år-	50 860	87 254	65 012	108 415	60
Gifta/samboende med barn					
	5 892	-35 341	115 751	175 787	66

Källa: SCB, Inkomstfördelningsundersökningen.

Om vi använder kvinnors och mäns egna disponibla inkomst som ett mått på den ekonomiska jämställdheten finner vi att ensamstående kvinnor och män är mer jämställda än sammanboende. Det beror emellertid på att ensamstående män har lägre inkomster än sammanboende män. Sammanboende kvinnor och män är mer ekonomiskt jämställda ju yngre de är. Där har man dock även de lägsta inkomsterna.

Kvinnors Inkomster

Nettotransfereringarna, dvs. bidrag minus skatt m.m., kan ses som ett uttryck för det ekonomiska beroendet av välfärdsstaten. De kategorier där bidragen är större än skatterna kan sägas vara beroende, i varierande grad, av välfärdsstaten. Mest beroende av välfärdsstaten är naturligtvis de äldre. Det gäller särskilt de äldre männen, men också de äldre kvinnorna. Därtill kommer också de ensamstående mödrarna som i hög grad är beroende av välfärdsstaten, dels därför att de har försörjningsansvar, dels därför att de i hög grad är arbetslösa. Man skall emellertid komma ihåg att många ensamstående föräldrar blir sammanboende föräldrar efter en tid.

Minst beroende av välfärdsstaten är de som betalar mer i skatt än de får i transfereringar. De är istället beroende av arbetsmarknaden.

Den gruppen domineras av sammanboende utan barn, sammanboende fäder och ensamstående utan barn i ålderskategorin 30–49 år.

Välfärdsstaten har inneburit stora fördelar för kvinnor. Kvinnors ekonomiska beroende av män har minskat och deras möjligheter att kunna försörja sig och eventuella barn har ökat. Ökat lönearbete och välfärdsstatens transfereringar betyder att kvinnors *fall back position*, dvs. möjligheterna att klara sig efter en separation eller skilsmässa, har förbättrats väsentligt. Ensamstående mödrar är dock i hög grad beroende av välfärdsstaten och ensamstående mödrars ekonomiska standard är sannolikt i medeltal betydligt lägre än sammanboendes.

Men könsarbetsdelningen är inte bruten, vilket visar sig i skillnader i inkomsternas storlek mellan kvinnor och män och varifrån inkomsterna kommer. Kvinnor har högt arbetskraftsdeltagande, men kortare lönearbetstider, lägre löneinkomster, mer försörjningsrelaterade och behovsprövade bidrag än män. Män lönearbetar heltid, hela livet och får höga pensioner, men de har också högre arbetslöshet och får därmed högre arbetsmarknadsstöd. Deras faderskap avspeglas inte i inkomsternas sammansättning.

Könsrelationerna har förändrats, men uppstått i ny tappning. Kvinnor har idag tredubbla roller som lönearbetare, försörjare och vårdare av barn. Detta framträder i inkomststrukturen. Män är fortfarande i första hand lönearbetare.

Strategier för att förändra dessa förhållanden kräver insatser på de tre arenor där ekonomiskt utfall avgörs; nämligen familjen, arbetsmarknaden och välfärdsstaten. Ska vi ha ett ekonomiskt jämställt samhälle behöver könsarbetsdelningen mellan avlönat och oavlönat arbete minska och den könssegregerade arbetsmarknaden brytas upp. Ekonomisk jämställdhet är ett resultat av såväl individuella som samhälleliga val.

Välfärdsstaten i korthet

Ekonomiska makthavare förknippas med VD och styrelseledamöter i börsnoterade företag. Med en sådan definition har kvinnor ingen ekonomisk makt. Utgår vi ifrån ekonomisk makt som makt att påverka andra människors ekonomiska villkor har dock även politiker ekonomisk makt med tanke på att 39 procent av kvinnornas (alla åldrar) och 30 procent av männens inkomster består av transfereringar av olika slag från välfärdsstaten.

Välfärdsstaten bidrar till att stärka kvinnors ställning, men premierar typiskt manliga beteendemönster och manlig tidsanvändning. Avlönat arbete betraktas som viktigare än oavlönat och många transfereringar, som pensionerna, är knutna till löneinkomsterna.

Medelinkomsten för kvinnor (18–64 år) från välfärdsstaten uppgår till 44 400 kr och 39 900 för män. Då har bidragsförskottet räknats in i inkomsten till den som vårdar barnet, dvs. oftast modern. Betraktas istället bidragsförskottet som en subvention till den underhållsskyldige föräldern, dvs. oftast fadern, får kvinnor 42 500 kr och män 41 800 kr.

Kvinnor och män arbetar lika mycket, men kvinnor får lön för färre timmar än män, och lägre lön för de timmar de får lön. Dessutom skall fler personer försörjas på kvinnornas inkomster. Kvinnor får därför mer försörjningsrelaterade och behovsprövade bidrag än män, t.ex. föräldraförsäkring och bostadsbidrag. Fler kvinnor än män får sjukersättning.

Män lönearbetar heltid, hela livet och får högre sjukersättning och högre pensioner än kvinnor. De har också högre arbetslöshet och får därmed högre arbetsmarknadsstöd. Om män har barn eller inte visar sig inte i sammansättningen av deras inkomster.

Kvinnor är mer beroende av välfärdsstaten än män om man ser till den andel av den totala inkomsten som är transfereringar. Det beror på att kvinnors inkomster från marknaden är mycket lägre än mäns, inte på att kvinnor får mycket större belopp i kronor räknat än män från välfärdsstaten. I antal kronor går i medeltal högre belopp till män (alla åldrar) än till kvinnor.

1994 hade kvinnor 66 procent av männens marknadsinkomster men 78 procent av deras disponibla inkomster, vilket innebär att välfärdsstaten utjämnade inkomstskillnaderna mellan könen. Det betyder dock inte att kvinnor och män har lika höga inkomster. Män har i genomsnitt ca 32 000 kr mer i egen disponibel inkomst.

Inkomstspridningen är idag större bland män än bland kvinnor.

Kvinnors beroende av enskilda män minskar. Både kvinnor och män får en större andel av sina inkomster från välfärdsstaten idag. Ökningen är störst för män. Kvinnor har fått ökade löneinkomster och ökade bidrag från välfärdsstaten och därmed har deras beroende av män minskat. Män har fått mindre löneinkomster och deras beroende av välfärdsstaten har ökat.

8 Fem kvinnoliv – i dag och i morgon

Det är svårt att sia om framtiden. Det kan till och med vara svårt att få syn på nutiden. Förändringstakten är ofattbart snabb och det som gällde i förfjöl är gammalt idag.

Här ett försök att beskriva en verklighet som delvis gäller redan idag, delvis är på gång. Det är också ett försök att visa att samma verklighet får olika effekter på olika människor. Vissa klarar sig bra, andra sämre. De kvinnor som beskrivs i de (påhittade) berättelserna nedan drabbas eller gynnas på olika sätt av den utveckling som pågår.

Högutbildade Hedvig (och Henrik)

Hedvig tog sin civilekonomexamen med högsta betyg. När mindre meriterade män fick de första jobben hon sökte trodde hon att det var en tillfällighet. Kanske hennes fel. Hon var nog inte tillräckligt övertygande vid intervjuerna. Hennes man Henrik var ett gott stöd under den tiden.

Henrik är civilingenjör och Hedvig och han träffades under studietiden, flyttade ihop och gifte sig vid ett vackert kyrkbröllop som Hedvigs föräldrar betalade.

Henrik fick ett bra arbete vid det multinationella företaget genast efter sin examen. Faktum är att han inte ens var helt färdig och fortfarande har någon tenta kvar för att få ut sin kompletta examen, men det har ingen brytt sig om.

Hedvig fick gott om tid att avsluta sin utbildning – hon hann till och med påbörja ett forskningsprojekt innan hon fick ett av de många jobb hon sökt. Hon blev ekonomiansvarig vid ett större kommunalt bolag.

Hedvigs val av utbildning var ingen tillfällighet. Ekonomi är intressant, men hon har alltid varit en ledare och vill gärna använda sina

ledaregenskaper i jobbet. Hon säger det kanske inte högt, men själv har hon alltid vetat att hennes ambition är att bli chef. Henrik har samma ambition, och han har inga problem att säga det. Ingen är heller förvånad. Det är klart att han ska avancera.

Henrik får mycket stöd av äldre manliga chefer och karriären går snabbt, men han säger allt oftare att han vill ha barn. Hedvig är mer orolig. Hur kommer hennes chefer att se på hennes karriär om hon blir gravid? Vad betyder ett års föräldraledighet? Och hur klarar man livet senare, när barn blir förkylda och måste stanna hemma från dagis? ”Det ordnar sig” försäkrar Henrik som ska dela allt – ”jag vill absolut inte leva som min pappa, som aldrig var hemma.”

Hedvig avancerar även hon och byter jobb några gånger, nu inom landstingsvärlden, och när bostadsrätten i innerstan ökat i värde så mycket att de kan köpa en villa i fina förorten för pengarna ger hon med sig och kastar p-pillren. Det tar ytterligare ett år men när graviditetstestet visar positivt resultat firar Hedvig och Henrik på fina krogen. Nu ska de planera för framtiden.

Hedvig vill att hon och Henrik ska dela på föräldraledigheten 50/50. Henrik håller med, i princip, men vill kolla reaktionerna på jobbet först. Hedvig begär ett samtal med sin chef genast. Han gratulerar och frågar hur länge hon tänker vara borta. Hon och Henrik ska dela på ledigheten, säger hon. Bra.

Samtidigt får Henrik ett erbjudande om ett nytt jobb, högre upp i karriären. Många utlandsresor ingår, det handlar om att bygga nya långsiktiga relationer med en ny kund. Högre lön ska det också bli. Det kommer familjen att behöva när den lille kommer. Villan i fina förorten behöver fräschas upp och bostadsrättspengarna är slut. Någon pappaledighet går dessvärre inte att kombinera med det nya jobbet, säger Henriks chef, det förstår han väl?

Hedvig förstår också, efter den första besvikelsens gräl. Hon har ju också längtat mycket efter barn och ser fram emot ett avbrott i stressen. Dessutom är det sant att Henrik tjänar mer, och att pengarna behövs.

Sammanlagt blir Hedvig hemma i 1,5 år. Hon trivs och tycker inte att lilla Henrietta ska behöva börja på dagis för tidigt. Hon funderar till och med på att börja arbeta deltid, men inser att hennes chefer inte kommer att tycka att det går att kombinera med hennes arbetsledaransvar, så lösningen blir en barnflicka från Estland som läser svenska när Henrietta är på dagis.

När Hedvig kommer från jobbet har barnflickan gett Henrietta middag och hängt tvätten, så Hedvig kan koncentrera sig på sagoläsning och legobygge någon timme innan Henrietta måste sova. Hedvig tar nästan alltid med sig jobb hem och det händer att hon åker hemifrån innan Henrietta vaknat. Tack vare barnflickan kan Henrietta sova lite längre och hon finns där när Henrietta blir förkyld eller dagis har planeringsdag. Det är bra, tänker Hedvig.

Henrik arbetar mer än någonsin och reser mycket. Ibland vet han inte var han är när han vaknar upp bakom de internationellt neutrala Hilton-gardinerna i någon ny storstad. Arbetet är intressant, pengarna trillar in och ansvaret växer.

Hans närmaste chef, en äldre man med vuxna barn som han ofta säger att han försummat, lägger nya bördor på Henriks axlar. Kvällsmöten, resor som börjar på söndag förmiddag, representation. Chefen skulle gärna se att Hedvig deltog i representationsplikterna – ”hon är ju en intelligent flicka och ute i världen är det viktigt för affärerna att visa upp familjen”. Just där går gränsen, säger Hedvig. Det är illa nog att Henrik nästan alltid är borta. Någon måste ju ta hand om Henrietta.

Hedvig har förhandlat sig till städhjälp som anställningsförmån, medan Henrik satsat på tjänstebil. Bilen står ofta på parkeringsplatsen vid flygplatsens internationella terminal. Hedvig åker kommunalt till och från jobbet. Det är där hon hinner läsa något annat än arbetspapper och hon vägrar envist att sätta på mobiltelefonen. De korta stunderna på tåget är den enda tid hon har för sig själv.

Hedvig avancerar i jobbet, och ibland funderar hon på att söka sig till den privata sektorn. Hon kan känna sig lite instängd, och tänker då och då att delar av hennes yrkesmässiga kompetens inte kommer till sin rätt. Men trots allt finns det en viss förståelse för att de anställda har barn i landstingsvärlden, och även om hon saknar de arbetsresor utomlands hon kunde göra innan Henrietta föddes anser hon att dottern har rätt till daglig samvaro med åtminstone en förälder. Hon prioriterar Henrietta, även om det innebär att hon inte kan hoppa på alla tåg som passerar.

Semestrarna tillbringar familjen gärna i en bungalow på en strand i Thailand, långt ifrån alla faxapparater och mobiltelefoner. Sommarstugan som de delar med Hedvigs bröder besöker de aldrig, och dessutom har bröderna alltid stora renoveringsplaner som innebär arbete. Det orkar Hedvig och Henrik inte med.

Henrietta ska snart börja skolan och de privata alternativen är många i fina förorten. Både Hedvig och Henrik har gått i vanliga grundskolor och

tycker i princip att det är bra. Men de har hört mycket negativt om den närbelägna skolan och de bekymrar sig över nedskärningarna på skolans och barnomsorgens område.

De stora barngrupperna på dagis är huvudskälet till att nya barnflickor ersatt den första. Vissa har varit bra, andra sämre. Henrietta ska inte tvingas ha långa dagar på dagis.

Någon närmare kontakt med grannarna har Henrik och Hedvig inte hunnit med, och det har varit svårt för dem att ställa upp när Henrietta och hennes kompisar behövt skjuts till småbarnsbaletten eller skridsko-skolan. De känner inte så många föräldrar med äldre barn och har ingen riktig uppfattning om hur skolan fungerar.

För säkerhets skull får det nog bli ett specialiserat, privat skolalternativ. En av poängerna med den skola de väljer är dessutom att den erbjuder privat läxläsning med kvalificerade lärare. Mot betalning förstås, men som så ofta när Hedvig och Henrik fattar sina beslut är det mer ekonomiskt att de arbetar med sina höga löner och betalar någon annan att göra andra saker. De köper hellre färdigberedd tandoori-chicken, klar för ugnen, än de lägger tid på att kladda med kycklingar och indiska kryddblandningar. Den lilla fritiden satsar de helhjärtat på Henrietta och hur de skulle hinna med fler barn kan de bara inte föreställa sig. Henrietta är dessutom lite allergisk och Hedvig ägnar mycket tid åt att kontrollera innehållet i all mat familjen äter. Den miljövänliga sopsorteringen tar också tid. Det är viktigt, tycker Hedvig, men ibland undrar hon hur mammor utan barnflicka hinner med allt. Allt oftare känner hon sig mycket trött.

Henriks föräldrar börjar bli gamla och mamman har svårt att klara vardagen med den svårt Parkinson-sjuka fadern. Så länge hon är frisk får de ingen hjälp av kommunen och Henrik, som är enda barnet, är ju nästan aldrig hemma. Hedvig försöker titta förbi då och då, men migränanfallen kommer allt tätare. Arbetsbördan är för stor.

Nästa gång Henriks chef lägger på honom nya arbetsuppgifter förhandlar han upp sin lön ordentligt, och betalar den estniska barnflickans syster som kommer för att bli dygnet-runt-hjälp åt Henriks mamma. Det är henne Henrik kan få ordentliga besked av när han ringer från Singapo-re och Sydney.

Själva har Henrik och Hedvig investerat mycket pengar för att klara sin egen ålderdom. Henrietta ska inte bli tvungen att ta ansvar för dem. Pensionsförsäkringar är bara basen, de sparar dessutom i olika internationella fonder.

Henrik hoppas på ett jobb som platschef för företaget i Shanghai. Hedvig är inte fullt så entusiastisk – Vad händer med hennes jobb? Finns någon efterfrågan på högre ekonomer med erfarenhet av svensk offentlig sektor i Kina? – men visst ser hon att det skulle vara en möjlighet för Henrietta. Och Henriettas framtid är alltid den viktigaste. Får Henrik jobbet kommer hon att följa med.

Väntande Violet

Violet minns hur hon tänkte när hon gick sin undersköterskeutbildning. Hur hon skulle hjälpa människor som inte klarade sig själva, hur omtanke och tillit skulle vara basen i hennes vårdarbete. Hon var ingen stjärna i skolan, men alla har sagt att hon är en omtänksam och vänlig människa. Dessutom är hon fysiskt stark, och det är bra när man ska lyfta gamla och sjuka.

Idag tycker hon det är svårt att få göra ett bra jobb. Hur ska hon kunna hjälpa människor som hon aldrig får en chans att lära känna? Hur ska hon hinna när allt ska gå så fort?

Violet har aldrig varit fast anställd. En mindre grupp på sjukhuset är fast anställda, men de flesta lever på kortare eller längre inhopp. Förr kunde vikariatet sträcka sig över ett halvår. Ja, det första vikariatet Violet fick var för en föräldraledig undersköterska och Violet fick stanna över ett år, men sedan dess har perioderna bara blivit kortare. Nu tycker hon att hon tillbringar det mesta av sin tid hemma vid telefonen.

Vikariatet brukade sträcka sig över några månader när Villy föddes, och däremellan kunde hon stämpla eller gå på någon arbetsmarknadsutbildning. ("Ni anar inte vilken välutbildad människa ni ser framför er!" brukar hon skoja med sina arbetskamrater, men de är alla ungefär lika utbildade och det är inte längre något roligt skämt.)

När Villy kom fick Violet föräldrapenning. Det var en lyxig period. Pengarna kom med regelbundenhet och hon behövde inte bekymra sig för morgondagen.

Villys pappa försvann så fort han fick veta att Villy var på gång, och det är lika bra, tycker Violet. Visst händer det att hon träffar någon man, men hon är bränd och försiktig. Flytta ihop med någon skulle hon aldrig göra. Om inte annat så för bostadsbidragets skull. Hennes egen pappa var heller inte att lita på och bara en av hennes systrar lever i något som kan likna ett gott äktenskap. Även de förhållanden som från början varit hyggliga har nötts ner av dålig ekonomi, arbetslöshet och osäkerhet.

Violets syster Jeanette förlovade sig redan i gymnasiet med Steve som gick fordonsteknisk linje, men när Jeanette sökt sitt femtiofjärde jobb och fått ett opersonligt stencilerat nej med vändande post, och samtidigt blev utlyft ur KomVux på grund av för dåliga studieresultat, då gav hon upp. Steve orkade inte med hennes sorg och oordningen hemma och flyttade hem till sin mamma. Jeanette gjorde en abort som ingen känner till. Om Jeanette varken dög som arbetskraft eller studerande, hur skulle hon då kunna duga som mamma? Och vad skulle hon och barnet leva på, utan studiemedel, A-kassa eller karl?

Jämfört med sin syster har Violet det ändå ganska bra, tycker hon. Jeanette har alltid varit lite annorlunda. Att Jeanette haft svårt att klara antämningsintervjuer förvånar därför inte Violet, men att sådant märks redan i ansökningspapper?

Violet däremot, hon har en yrkesutbildning och hon är duktig på jobbet. Och fortfarande ringer dom då och då ...

Hon har funderat på att skaffa mobiltelefon, för att inte vara så bunden hemma, men mobiltelefoner kostar pengar, och vad skulle hon göra av sin frihet – trava runt i centrum?

Violet har framför allt kontakt med fyra olika vårdavdelningar på det stora sjukhuset. Hon arbetar helst åt de geriatriska avdelningarna – det är de gamla hon tycker bäst om – men självfallet tackar hon ja vem som än ringer.

Den senaste tiden har hela sjukhuset möblerat om, så att man kan hitta blöjor, nattskjortor, bäcken osv. på samma ställe på vilken avdelning man än arbetar. Det blir mindre spring och frågande på det sättet, antar Violet. Det är få som känner sig helt hemma någonstans.

Rutinerna har också samordnats. Den avdelning Violet trivts bäst på har arbetat annorlunda än de andra, med möten där alla varit närvarande och nya samarbetsformer. De har fått sluta med det eftersom det så ofta är ny personal i tjänst och då är det bäst att alla avdelningar arbetar på samma sätt, så att alla hittar och förstår.

Arbetspassen varierar också. Vissa dagar arbetar Violet fem timmar, andra elva. Allt beror på vilket hål som ska fyllas. Nätterna är jobbigast, speciellt när hon blir inringd med kort varsel.

Det värsta med alltihop är ändå inte den ekonomiska osäkerheten, eller väntan, tycker hon. Nej, det värsta är bristen på kamrater. När man nästan varje arbetspass kommer till nya grupper, med nya människor, blir varje dag en ny anspänning. Vad hette avdelningssköterskan nu igen? Patienterna blir inte heller människor, utan bara problem som ska

åtgärdas. Tidigare visste hon vad de hette – Kalle Karlsson och fröken Lindström. Ett tag blev det bara ”gallan på fyran” och ”magsåret på trean”. Nu orkar hon bara komma ihåg ”han på fyran” och ”hon med alla blommorna på trean”.

Violet borde vidareutbilda sig till sjuksköterska. Alla säger det, men det är en lång utbildning, med stora studielån, och hon har alltid haft svårt att plugga. Dessutom tycker hon att sjuksköterskejobbet, med medicinsvar och administration, verkar jättetråkigt. Alldeles för långt ifrån patienterna. Nu finns nästan inga undersköterskor kvar, förutom sådana som Violet. De är de extra händer som kallas in när läget blir akut. Då kommer Violet.

I bästa fall ringer man några dagar i förväg så Violet hinner ordna för Villy. Han får inte längre gå på dagis varje dag. Kommunens regler innebär att barn till arbetslösa föräldrar inte har någon rätt till plats, men Violet hade funderat på att låta honom sluta ändå. Det har helt enkelt blivit för dyrt.

Nu finns ett akut-dagis i förortens centrum dit hon kan ringa senast dagen före och berätta att hon fått jobb. Då får Villy komma dit de dagar hon arbetar. Det har varit en hygglig lösning, tycker Violet, men Villy bråkar allt oftare de morgnar han ska dit. Han känner ingen, säger han. Det är inte sant, argumenterar Violet. Han känner ju fröknarna. Men när hon tänker efter undrar hon om ens det är sant. Daghemmet har öppet dygnet runt, även för barn till nattarbetande föräldrar, och personalen arbetar i skift. Många fröknar är helt nya när Villy kommer, och barnen är nästan alltid nya. Det är mycket bråk i barngruppen, det kan Violet se när hon hämtar.

Villy vill inte gå dit, och när Violet ibland får nattjobb försöker hon inte ens. Då ber hon Jeanette om hjälp, eller mamma, eller den andra systern Beatrice. Det blir visserligen jobbigt, eftersom hon måste hämta Villy när hon borde gå hem och sova, men det är bättre än att lämna honom stortjutande på natt-dagiset. Sådana nätter är det svårt att göra ett bra jobb.

När sjukhuset ringer samma morgon får hon inte ens lämna honom på dagis – ”vi måste ha någon framförhållning förstår du väl?” – utan då är det systerarna och mamma som återstår. Jeanette är visserligen ledig, men hon är ofta så ledsen att Villy har börjat vägra gå dit också. Över huvud taget har Villy svårt att förstå varför Violet måste jobba. Det är väl bättre att vara hemma?

Violet som älskar sitt vårdarbete minns hur bra Villy trivdes på sitt gamla dagis. Om hon trodde att hon kunde få ett fast jobb om hon bytte yrke skulle hon göra det, för att Villy skulle få en trygg dagisplats. Men var finns det fasta jobbet?

Ibland hör Violet i TV hur man debatterar vårdpersonalens arbetslöshet och låga löner. Det brukar alltid vara med någon karl i sidenslips eller kvinna i diskret dräkt som säger att problemet är ”monopolarbetsgivare” och att det finns för lite konkurrens på kvinnors arbetsmarknad.

Då tänker Violet på sin syster Beatrice. Hon är affärsbiträde och har en fast deltidstjänst på Systembolaget. Där arbetar hon varje fredag eftermiddag och varje lördag. Inför större helger kallas hon in även på torsdagarna. Punkt. I hennes bransch finns hur mycket konkurrens som helst och ibland kombinerar Beatrice sitt fasta jobb med deltidsvikariat på Åhléns, ibland på Konsum. Från Hennes & Mauritz ringer de allt mer sällan. Beatrice tror att hon blivit för gammal.

Beatrices situation är identisk med Violets. De väntar och kombinerar sina inhoppsjobb med arbetslöshetsersättning och socialbidrag.

Ibland grälar systrarna om fackföreningen. Jeanette menar att en effektiv stoppkloss för hennes inträde på arbetsmarknaden är facket. De värnar om jobben för sina medlemmar som Beatrice och Violet och struntar i dem som är utanför. ”Har man inte kvalat in på arbetsmarknaden har man ingen chans”, brukar Jeanette säga.

Violet och hennes systrar bor i samma förort. De har små lägenheter i nybyggda hus. Dyrt, men bostadsbidragen räddar dem. Deras gårdar och hus är lika, liksom grannarna. De är arbetslösa eller lågavlönade, invandrare och svenskar. Egentligen vet de inte så noga, systrarna, de gissar mest. De känner inga av sina grannar och är misstänksamma mot de flesta.

En gång fick Jeanette sin cykel stulen i loftgången och det talar hon ofta om. Jeanette tror hon vet vilka ”snorungar” som gjorde det. Den iranska kvinnan som verkar studera på universitetet (”Det är förstås vi som betalar!”) har en besvärlig pojke som Jeanette nästan är lite rädd för. Ibland misstänker hon hela grannskapet, speciellt de mörkhyade män som har stora täckjackor. ”Sådana dyra jackor har dom minsann råd med, vad har jag råd med!?”

Beatrices två barn går i skolan i centrum. Det är en dålig skola, med mycket bråk och vandalism. Några få eldsjälar till lärare orkar inte hålla standarden uppe och om en tredjedel av föräldrarna kommer till föräldramötena är det bra. Beatrice brukar aldrig gå och hon har inte ens

kommit på tanken att hennes man skulle göra det. Själv har Beatrice dålig erfarenhet av sin egen skoltid och de klagomål hon fått från sonens klassföreståndare har inte gjort henne vänligare stämd. ”Dom är bara ute efter såna som oss.”

Pengar har de nästan aldrig, Violet och hennes systrar. In i det sista undviker de socialbyrån – det är inte värt slantarna att tvingas redogöra för sitt liv – men ibland finns inga andra alternativ. Innan Villy föddes var Violet på semester i Grekland en vecka. Hon har bilder från den resan och brukar visa Villy. ”Någon gång kanske vi kan få råd att åka.”

Tid har de däremot ofta gott om. De kokar inte långkok eller bakar bröd men så långt möjligt löser de varandras barnvaksproblem och mamma får hjälp med den tunga städningen av sina döttrar.

Fortfarande tror systrarna att det kommer att finnas offentlig vård den dag mamma blir gammal och sjuk på allvar, men när de värsta larmrapporterna kommer tänker Violet: ”Vi får nog dela på morsan för ingen annan kommer att bry sig. Det blir inte kul, varken för henne eller för oss, men på en del av de ställen jag jobbar skulle jag inte vilja ha henne. Då tar jag hellre hem henne.”

Violetts tilltro till samhället är över huvud taget liten. Hade hon bara råd skulle hon spara till sin ålderdom och Villys framtid, men kanske skulle hon stoppa pengarna i madrassen. Banker är tjuvar, politiker ljuger och utbildning är inget för sådana som oss.

Hon tänker inte rösta i nästa val.

Mångsysslar-Marianne (och Mats)

Marianne har inrett lekstugan på gården till souvenirbutik. Mats målade ett plakat som de satte upp vid vägen och några gånger i veckan stannar en turist och kommer in. Det är roligt att få sälja en smörkniv eller någon av grannens fina jaktknivar med skaft av horn, men ibland undrar Marianne om det var mödan värt. Knivarna är billiga och inkomsten betalar knappt materialet. Men det kan få någon turist att minnas deras bygd och på sikt kan sådant löna sig.

Marianne och Mats hoppas mycket på turismen, även om deras ansträngningar ger mycket små inkomster. Istället försörjer de sig på en blandning av jordbruk, eget företagande och kortare anställningar. Då och då någon arbetsmarknadspolitisk åtgärd.

Marianne serverar på hotellet vid jul, påsk och sportlov, och Mats har snöröjningen på entreprenad. När något vägbygge kommer igång får han

också jobb. Marianne städar i skolan, men där har man sparat så mycket att det bara ger några timmars jobb i veckan. Och så är det getosten, och smörknivarna. ”Många bäckar små” eller ”det gäller att inte ha alla ägg i samma korg” brukar Marianne och Mats säga, och för det mesta menar de vad de säger.

De får ju bo kvar i bygden och Mats gamla pappa som blev ensam härom året kan få hjälp med att handla och hugga ved. Jakt och fiske fyller frysboxen och Mariannes potatisland försörjer helt släkten. Bygemenskapen är mycket värd och sedan handlaren i byn skaffat parabol vet de att många TV-kanaler inte heller är något att sakna.

Marianne och Mats har aldrig haft mycket pengar. Periodvis har de levt långt under socialbidragsnormen, men det har de inte känt till och det har inte bekymrat dem. Man rättar munnen efter matsäcken och eftersom huset är ärvt och obelånat och mat alltid funnits på bordet har bristen på nya vinterjackor eller utlandsresor varit ett mindre problem. Marianne har naturligtvis bekymrat sig när skolan ska på skridskoutflykt och barnen definitivt vuxit ur det största paret skridskor och inga andra finns att låna, men sådant är nu en gång livet. Man kan inte ha allt.

Det som smärta Marianne är att barnen längtar bort. Visst inser hon att de måste utbilda sig, och att det måste ske någon annanstans, men det borde väl finnas möjlighet att komma tillbaka sedan?

Äldste sonen Magnus försvann efter gymnasiet. Han jobbar på dagarna och studerar på kvällarna i storstan, och åker på semester till Medelhavet så fort han kan. Hans dröm är att få ett fint, välbetalt jobb och tjäna mycket pengar så han kan resa och sitta vid poolkanter med långa drinkar.

Marianne förstår inte hur sådana värderingar kunnat födas hos dem, och varför han tjarar om att soffgruppen är gammal så fort han kommer hem. Han har också börjat prata om exportindustrin, att det är dit han ska för det är där Sveriges framtid finns och att det arbete Mats och Marianne utför bara är en del av en ”rundgång”.

– Ni skottar snö åt grannarna och städar skolan åt grannarnas ungar och säljer då och då nån hemslöjd, brukar han säga. Hur ska Sverige kunna växa och utvecklas om fler blir som ni? Vi måste sälja oss på världsmarknaden, annars kan vi hälsa hem!

Det finns unga män som stannat i byn, men Marianne kan hålla med om att de inte är några förebilder. Nästan ingen av dem har ett vanligt jobb, och vissa jobbar svart så fort tillfälle ges. För övrigt lever de på Akassa eller samhällets stöd. Unga kvinnor finns nästan inte alls.

Magnus kommer fortfarande hem, åtminstone till älgjakten, men för varje gång blir han allt mer främmande. Sist han ringde berättade han om en ny flickvän, en nybliven sjuksköterska som vuxit upp i en större stad i södra Sverige. Först blev Marianne glad för Magnus skull, men sedan blev hon rädd. Vad skulle den nya tycka om deras by, och souvenirbutiken, och getterna, och soffgruppen? Vad kostar en ny soffa om man beställer den från IKEA?

Mats tycker hon är fånig. Den nya får väl ta det som dom har det. Han har dessutom alltid tyckt att Marianne fjäskat för ungarna, försökt sticka åt dem pengar och uppmuntrat konstigheter. Som Malins matlagningsidéer. Att beställa kokosmjölk för 30 kronor från storstan bara för att använda halva burken i nån konstig maträtt som inte ens var god!? Nej, någon mätta får det vara.

Mats och Mariannes fördelning av arbetet har alltid varit klar. Allt inomhus (förutom proppskåpet och den vedeldade pannan) har varit Mariannes ansvar. Allt utomhus har varit Mats. Ladugården har de delat på.

Barnen har ingått i Mariannes ansvarsområde. När de var små tog jordbruket mer tid, så hemmafru i någon traditionell mening har Marianne aldrig varit, men det var bara några år sedan hon fick sin första egna regelbundna lön. Det bekymrar henne en del när hon tänker på pensionen.

Mats kommer inte heller att få någon hög pension. Han har visserligen alltid arbetat, hårt, men allt har inte varit kopplat till inkomster och lön. Om Mats hjälpt grannen med höet så har grannen reparerat Mats traktor. Tjänster och gentjänster, och en god grannsämja. Men nu har grannen flyttat och ingen annan i byn är lika bra på traktorer, och traktorverkstaden inne i stan vill ha pengar, plus moms, och inte byta tjänster alls (Mats har försökt).

Över huvud taget har Marianne och Mats inte behövt så mycket hjälp av samhället. Skolan förstås, och när byskolan lades ner deltog de i protesterna, men något daghem har aldrig funnits i byn och det viktigaste just nu är att få bygga ett servicehus, så att de gamla slipper flytta. I den frågan har de engagerat sig, via byalaget. Över huvud taget har mycket hänt i byn tack vare frivilliga insatser och sammanhållningen är stark. Marianne minns med glädje den vår alla byborna renoverade skolan. Man tiggde ihop färg och virke och ägnade de allt ljusare kvällarna åt reparationer. Det blev så fint!

I fjol startade Marianne tillsammans med några andra slöjdare ett kooperativ som hyrt ett obebott hus där de ställt in de vävstolar som stod och samlade damm i olika uthus och murat en ugn för brödbak. Folk kommer från grannbyar långt borta för att sätta upp sina vävar och baka.

Att ta saken i egna händer passar Marianne, men kommunalpolitiken ger hon inte mycket för. Där är det mest käbbel.

Marianne läser i tidningen om distansarbete och visar artikeln för 18-åriga dottern Malin. Malin går i gymnasiet i huvudkommunen och bor inackorderad under veckorna. Kunde inte distansarbete vara något? Att få använda sin utbildning och ändå kunna bo kvar i byn.

Aldrig! Malin är om möjligt ännu mer negativ än sin storebror. I byn händer ingenting, ser inte Marianne att alla unga människor som vill något flyttar, och hur ska man kunna bo här som ung familj utan barnomsorg ("Jag kanske kunde ta hand om ..." säger Marianne), och det finns ju inget att göra, dessutom vill Malin bli kock och jobba på en spännande internationell restaurang. Hon vill minsann ge sina barn vidare vyer än man får i den här byn.

Marianne hoppas att barnen kommer på bättre tankar när de själva får barn. Hon kan inte tänka sig en bättre uppväxtmiljö än byn för sina kommande barnbarn, men inser att hon inget kan göra.

Dessutom förstår hon att de regler om att ta hand om sina gamla som gäller i hennes familj, alltid, och som just nu praktiseras när Mats hugger ved och skottar snö åt farfar, inte gäller längre. Magnus och Malin, i sina fjärran storstäder, kommer inte att kunna (eller vilja?) ta hand om sina föräldrar när den dagen kommer. Och faktum är att de flesta av grannarna är äldre. Om de inte kan få servicehuset byggt kommer de att tvingas flytta. Och om man själv måste betala för framtidens åldringsvård, vem ska betala då? Pensionsförsäkringar har Marianne och Mats knappt hört talas om, och den vanliga pensionen kommer inte att räcka långt. Kanske är det bäst att Magnus och Malin satsar på sina karriärer, ändå.

Men den sortens ekonomiska beroende av sina barn hade Marianne aldrig trott hon skulle hamna i. Att få hjälp med matlagning och vedhuggning är bra. Att få pengar av sina barn för att betala någon tredje person som hugger ved och lagar mat, det är svårt.

Nytt från i sommar blir i alla fall odlingen av röd solhatt, den nya naturmedicinen som säljs som smör. Mats var på LRF-möte med EU-information och fick veta att man kunde få bra bidrag för solhattsodling så han och Marianne bestämde sig. Marianne har tänkt lägga undan en

del av de pengarna för framtiden och pensionen. Det blir ingen ny soffgrupp i år heller.

Men nu stannar en bil på gårdsplanen. Kanske är det någon som vill köpa en smörkniv. Marianne sänker värmen under ärtsoppekaket och går ut.

Invandrade Iran

Hon har samma namn som sitt land, Iran. När hon var liten var hon mycket stolt över det. Nu, här i Sverige, är det mest komplicerande.

– Vad sa du att du hette sa du? Kommer du från Iran? *Heter* du Iran? Men varifrån kommer du då?

Iran gick i skolan i Teheran. Hon var duktig och började läsa litteraturvetenskap på universitetet. Hennes föräldrar var inte religiöst aktiva och fast Iran och andra kvinnor enligt lag var tvungna att bära slöja i offentligheten har hon aldrig gjort det hemma eller tillsammans med goda vänner. Hela hennes familj har befunnit sig i tyst opposition mot den hårda islamiska regimen i landet, så det var inte konstigt att hon fattar tycke för sin lärare på universitetet, den tio år äldre politiskt radikale Iraj.

Iran är en begåvad och vacker student som stått emot sina föräldrars försök att arrangera ett äktenskap. Hon blir förälskad.

Irans föräldrar samtycker till äktenskap och Iraj och Iran gifter sig enligt Koranens regler, men vid en västerländskt inspirerad ceremoni. Det dröjer inte länge innan Iran väntar sitt första barn och när sonen föds säger hon upp sin assistenttjänst på universitetet. För barnens skull. De behöver sin mamma hemma. Snart kommer nästa barn, en dotter.

Iraj är en man med status i samhället och Iran är stolt över honom. Med en hög akademisk examen åtnjuter han allmänt förtroende, även om politiken börjat ställa till problem i karriären.

Irans och Irajs äktenskap är inte komplikationsfritt. De grälar ibland och det händer att Iran tar barnen med sig och åker hem till sina föräldrar. Men konflikterna är aldrig långvariga. Iraj slåss inte, och han tar ansvar för sin familj. Iran har haft tur, tycker hon. Dessutom är det knappast möjligt att skilja sig, utan förvärvsarbete och med två små barn. Iran tänker inte ens tanken.

Regeringen ökar trycket på universiteten och en dag får Iraj veta att han inte längre kan jobba kvar, på grund av sina politiska åsikter. Han försöker försörja familjen genom att köra taxi och ägna sig åt lite affärsverksamhet, men ekonomin är ett problem. Samtidigt ökar han sitt

politiska engagemang och säkerhetspolisen börjar intressera sig för honom.

Familjen gör ett försök att flytta till en annan stad och Iraj lever halvt underjordiskt, dyker bara upp hemma hos Iran och barnen då och då. Trycket ökar och Iraj blir allt mer övertygad om att han måste fly. Iran är mer tveksam, hon vill inte lämna sin släkt och allt som betyder något för henne, men för hans skull ger hon med sig. Hon ser hur han plågas av att leva jagad.

Familjen får tillbringa närmare två år i en svensk flyktingförläggning. Det är en svår tid. Först och främst chocken att möta det nya landet. Det är inte bara vädret som är fruktansvärt, människor är kalla, tysta och stängda. Iran och Iraj får ingen kontakt med omvärlden.

Andra flyktingar på förläggningen kommer direkt från krigszoner, många mår mycket dåligt och det är mycket bråk.

Iran och Iraj är inte lyckliga och undrar flera gånger om dagen om de verkligen gjort rätt. Iran är mest kritisk och tycker att Iraj lurat henne till något hon aldrig önskat. De grälar mycket. Båda längtar hem, men att vända tillbaka är inte möjligt, det inser båda. Iraj skulle mötas av säkerhetspolisen redan på flygplatsen.

Kritiken mot svenska kvinnor är också gemensam. De korta kjolarna, urringningarna, sminket. Visserligen har Iraj offentligt opponerat sig mot de lagar i hemlandet som gör det brottsligt med synligt hår och make up, men detta är ändå för mycket. Iraj kallar de svenska kvinnorna ”skamlösa” och Iran som en gång för alla lagt ifrån sig slöjan delar ändå många av hans åsikter.

Men inte alla ...

Till sin förvåning konstaterar Iran att när paret besöker socialbyrån talar socialassistenten lika mycket med henne som med Iraj, och de har rätt till samma summa i socialbidrag. När det gäller barnen vänder sig assistenten och personalen på flyktingsförläggningen alltid direkt till henne. Varken Iran eller Iraj behandlas särskilt väl, det är tydligt att ingen har någon status, men det är ingen skillnad mellan dem båda. Insikten gör henne så småningom allt mer intresserad.

Hon konstaterar också att svenska kvinnor och män umgås i alla sammanhang, utan att någon verkar tycka att det är något problem. I hemlandet var den kvinnliga och manliga sfären utanför hemmet helt åtskilda.

Varken Iraj eller Iran är troende muslimer – snarare är de motståndare till islams politiska kraft i sitt hemland – men de kulturella föreställning-

arna om kvinnors och mäns roller ligger ändå djupt. När paret upptäcker att nya regler gäller i det nya kalla landet är Iran den första som vänjer sig. Irajs aggressivitet växer snarare.

Iran och Iraj har inte många vänner utan håller sig mest för sig själva, med barnen. Barnen anpassar sig snabbt, lär sig svenska och tycker att det är skönt att pappa är hemma. De minns de perioder när han bara kom hem någon timme någon kväll då och då. De saknar far- och morföräldrarna men gillar snön.

Iraj talar allt oftare om hemlandet, men om ett annat land, med ett nytt politiskt system. När maktskiftet kommer, då ska familjen åka tillbaka dit där de hör hemma. Till sin förvåning inser Iran att hon kanske inte håller med. Visserligen är det nya landet svårt att leva i, men hon minns slöjan, och den hårda kontrollen av kvinnors liv, och de skilda världarna, och plötsligt inser hon att hon inte vill tillbaka. Men det säger hon inte.

Hela tiden på förläggningen drömmer de om hur det ska bli sedan, när uppehållstillståndet är klart och de kan flytta till en större stad, och söka jobb som stämmer med deras utbildning. Att Iran skulle bli hemmafru igen är det ingen som tänker sig. Det svenska samhället bygger på att båda arbetar. Båda kämpar med svenskundervisningen och Iran lär sig snabbare.

Det första besöket på arbetsförmedlingen i storstaden blir en chock, trots att personalen på flyktingförläggningen försökt förbereda dem. Det finns inga möjligheter att få ett jobb där en akademisk litteraturexamen från Teherans universitet är en merit. Kanske finns det inga jobb över huvud taget för iranska akademiker.

Både Iran och Iraj blir besvikna och anklagar svenskarna för att vara rasister. Det svenska samhället verkar vara ännu kallare och alla dörrar är stängda.

Iraj upplever statusförlusten som mycket plågsam. Att han, en ansedd litteraturvetare med exemplarisk meritlista, inte skulle kunna få något annat jobb än tunnelbaneförare!

Iraj är 42 år och hans svenska är halvdan. Iran är bara 32 år och talar bättre svenska. Dessutom är hon beredd på det mesta. Medan Iraj fortsätter att söka akademiska jobb börjar hon en provanställning som fritidsledare på en ungdomsgård i den invandratäta förorten där de bor. Hon gör ett bra jobb, inte minst med den stökiga iranska ungdomsgruppen, och blir anställd.

Iraj orkar inte med alla ”nej tack”-brev han får på sina ansökningar och får ett mindre bidrag för att starta en godisaffär i centrum. Det går om

inte bra så i alla fall hyggligt, och han får ihop mer pengar än socialbidraget gav, men han tjänar mindre än sin hustru och han trivs inte. Det var inte meningen med hans liv, att han skulle jaga småungar som stjälplockgodis ur affären och fjäska för snorkiga svenska pensionärer. Samtidigt ökar Irans krav på honom.

Hon arbetar oftast på kvällarna och tycker att det är Iraj's ansvar att hämta på dagis, laga middag och lägga barnen. Iraj tycker varken om de nya arbetsuppgifterna, eller det faktum att Iran är ute på kvällarna. Han börjar kontrollera henne och kräva att hon ska komma hem genast efter sitt arbetspass.

Han är orolig för att hon arbetar nära män, men mest irriterad är han på hennes bästa kompis på jobbet, en frånskild iransk kvinna. Hon har inget bra inflytande på Iran, tycker Iraj. Han kräver att hustrun ska sluta umgås med sin kamrat.

Iran tycker att han är inskränkt och hopplös. Dessutom träffar de nästan inga andra. Det måste väl få finnas något socialt liv även i det nya landet. Iraj bjuder hem några iranska familjer på middag – han är minsann inte den som vill hindra sin fru att träffa andra människor – men männen dominerar sällskapet och diskuterar politik medan kvinnorna blir allt tystare tills de ger upp och flyttar in i köket. ”Ditt sätt att umgås är tråkigt”, säger Iran när de grälar efteråt.

I takt med att Irans krav på sin man ökar, växer hans missnöje med det nya ”feminist-landet”. Iraj slåss inte, det vore under hans värdighet, men grälen blir allt häftigare. Barnen vaknar och gråter och vid flera tillfällen kör Iran ut sin man och han övernattar hos någon god vän.

När han kommer tillbaka är han snäll, och rädd. Han köper blommor, steker fisk, dammsuger allt oftare. Men förändringen är aldrig långvarig. Iraj's kulturella uppfostran sitter djupt.

Första gången Iran säger att hon vill skiljas säger han ”visst”, självsäkert. Han tror aldrig att hon kommer att driva igenom skilsmässan. Hon kan inte klara sig själv och barnen, det är hans övertygelse. Hon har alltid varit helt beroende av honom.

Kommunen måste spara pengar och på Irans arbetsplats måste några gå. Eftersom Iran inte har någon utbildning för sitt arbete blir hon den första som sägs upp. Att hon är den mest populära i ungdomsgruppen, och faktiskt lyckats få lite pli på de aggressiva iranska pojkarna, spelar ingen roll.

När Iran förlorar jobbet känner Iraj sig trygg. Nu kan hon aldrig skilja sig. Godisaffären går lite bättre och han erbjuder henne att börja arbeta

hos honom. Men Iran tackar nej. Hon har bestämt sig för att studera på universitetet. Hon kan få studiebidrag och studielån.

Iraj blir arg. Låna mer pengar? Hur ska de ha råd att betala tillbaka. Iran hör sig själv säga att det är hennes problem. *Hon* tänker betala tillbaka *sitt* lån.

Det var länge sedan Iran sa något om skilsmässa och när hon en dag kommer med skilsmässohandlingarna blir han förvånad, och vägrar. Skilja sig? Vi? Aldrig.

Iraj inser till sist att hon menar allvar, och att han inte kan vägra. Han skriver under, med övertygelsen att de sex månadernas betänketid kommer att få henne på bättre tankar. Men inget blir bättre. Konflikterna blir fler och djupare och Iran tvingar Iraj att flytta ifrån sin familj till ett möblerat rum i närheten. Han träffar sina barn och försöker förklara för dem hur fel Iran gör, att han måste få komma tillbaka.

Barnen trycker på, och Irans liv är svårt. Många av parets gemensamma vänner har övergett henne – kvinnorna för att de är rädda att Iran ska ta deras män ifrån dem, männen för att de är rädda att Iran ska ha dåligt inflytande på deras hustrur. Hon känner sig allt mer ensam och ger till sist efter och låter Iraj komma tillbaka.

Den här gången går det fort. Krisen är ett faktum efter bara en månad och nu förstår Iraj att skilsmässan kommer att genomföras. Då startar han striden om barnen. Han kräver vårdnaden med hänvisning till att man inte kan lita på Irans förmåga att sörja för och uppfostra barnen. Vilka män som helst kan komma och gå i hemmet. Det är inte bra för barnen.

När Iraj förlorar vårdnadstvisterna ser han det som ett definitivt bevis på hur ruttet det svenska samhället är.

Han fortsätter träffa barnen och får genom dem veta att Iran börjat träffa en annan man. Han får barnen att gå emot den nye mannen. Iran ger upp och fortsätter att leva ensam.

In i det sista har Iran och Iraj undvikit att berätta om sin skilsmässa för släkten hemma i Teheran. Iran för att hon inte vill utsättas för påtryckningar. Iraj för att han skäms.

När familjerna till sist får veta vad som hänt ökar mycket riktigt trycket på Iran, medan Irajs föräldrar erbjuder sig att arrangera ett äktenskap, med en kvinna från Iran, till Iraj. Det vill han inte, det strider mot hans grundläggande politiska uppfattningar. Han bor kvar i sin lilla lägenhet och går till sin godisaffär varje dag. Han håller en bra kontakt med sina barn och försöker träffa Iran så mycket som möjligt. Han hoppas fortfarande att hon ska ändra sig.

Iran trivs på universitetet men har det svårt ekonomiskt och undrar om hon någonsin kommer att bli accepterad som en riktig svensk litteraturvetare. Även om hon och barnen har mycket lite pengar är det ändå hennes pengar, och hennes liv. Hon kan fatta egna beslut. Det är nytt och det har varit värt alltihop. Och hon kommer aldrig att flytta tillbaka till Teheran.

Hedvig, Violet, Marianne och Iran lever olika liv i samma verklighet

Men om verkligheten såg annorlunda ut? Om skolan, arbetslivet, samhällets service osv. byggdes på andra sätt? Vad skulle det betyda för människornas möjligheter att kombinera arbete med familj, produktion med reproduktion – ja, livets alla delar med varandra?

Det blir lätt lite ljusblått när man ska fantisera om en bättre framtid, men här kommer i alla fall ett försök:

Möjliga Molly och Max

Redan i lågstadiet älskade Molly att experimentera. Hon blandade bakpulver med vatten och såg hur det bubblade – och tog reda på varför. Mollys mamma hjälpte henne med läxorna och konstaterade att hela undervisningen var mer praktisk än den varit när hon gick i skolan. Mamman hade också varit intresserad av naturvetenskap, men hon förstod aldrig hur den matematiska teorin och de kemiska formlerna skulle användas i praktiken. Hon blev sjuksköterska och arbetar nu med strålkärl på en cancerklinik. Där ser hon hur naturvetenskapen kan användas för att hjälpa människor.

Men Molly vill mer än så. Hon vill göra egna experiment, i den högre skolan. Hon börjar på en kombinationsutbildning med psykologi och kemi. Hon hoppas få jobba åt läkemedelsindustrin där vetenskapen om trons och hoppets betydelse för sjukdomars bot vuxit snabbt, och kräver nya specialister.

På en fest träffar hon Max som precis är färdig lärare. Han har också naturvetenskapliga intressen, men vill framför allt få de mindre barnen att intressera sig.

Efter bara en veckas bekantskap flyttar Max och Molly ihop i en liten före detta sommarstuga några mil utanför storstan. De vet redan att de vill ha många barn. De vill också ha tid med sina barn, så när Molly söker sitt första jobb berättar hon att hon inte kan tänka sig särskilt mycket övertid, och att hon gärna vill arbeta några dagar i veckan i hemmet. Hon anser

också att sex timmar per dag är en rimlig arbetstid (några generella regler för allas arbetstid finns inte utan allt är en förhandlingsfråga).

Mollys arbetsgivare tycker att hennes krav är rimliga. Mollys arbetsgivare tror att nära kontakt med barn är viktigt för en mogen människa och företaget har tagit stort intryck av den senaste tidens forskning som visar att närhet till naturen höjer produktiviteten väsentligt. Promenader i parken uppmuntras även på kontoret, så självfallet kommer Mollys lilla stuga i skogen att vara en utmärkt arbetsmiljö.

Max skola ligger på cykelavstånd från hemmet. Samhällets koncentrerade satsning på barnen har inneburit små skolenheter med små klasser och en effektiv pedagogik. Mycket projektarbete, inga raster men möjlighet att ta paus när man vill, könsblandade projektgrupper och noggrann kontroll så att inga elever försöker sätta sig på andra. Skolan kostar, liksom barnomsorgen, men det är det värt. Det är politikerna överens om.

Max, som har en kortare utbildning än Molly, tjänar nästan lika mycket som hon. Vård och omsorg har ett högt värde i samhället, där finns också stor enighet.

Max och Mollys barn kommer snabbt och tätt. Molly är ledig under de första månaderna, sedan tar Max huvudansvaret och mot slutet av ledigheten delar de på tiden. Ett litet dagis tar emot barnen när de blivit stora nog, och både Max och Molly deltar i förvaltningen av daghemmet. Ibland tillbringar föräldrarna hela dagar på dagis, men det är frivilligt och inget tvång. Annars skulle de ensamstående föräldrarna drabbas.

Däremot använder Max och Molly en del av sin fritid till ett äldrekooperativ där Max mamma bor. Hon är fortfarande pigg och kry, och är själv en resurs för de andra boende som inte klarar sig lika bra själva, men både Max, Molly och deras barn trivs på kooperativet, och det finns alltid saker att hjälpa till med.

Medan all barnomsorg och skola är gratis och av hög kvalitet har mängder av olika omsorgsformer för gamla växt upp. Regelrätt sjukvård är fri, men människor sparar själva till sin allmänna omvårdnad på ålderns höst. Det har lett till många gemensamhetslösningar, där friska gamla hjälper sjukare, för att sedan kunna få hjälp när de själva behöver det.

Max och Molly reser inte mycket i världen, det har de inte råd med. Men de vistas ofta i naturen och odlar det mesta av sina grönsaker själva. De umgås med sina vänner och lagar gärna mat tillsammans. De är

engagerade i barnens dagis och skola, och hinner med att motionera och läsa skönlitteratur.

Huset är tillbyggt och ombyggt många gånger, med miljövänligt material och mycket egen spikkraft. Ett rum är arbetsrum där Molly tillbringar allt mer tid. Vissa veckor åker hon bara till stan två dagar, huvuddelen av kommunikationen med kollegerna sköter hon elektroniskt.

Molly är en duktig forskare och får erbjudande om en gästforskar-tjänst i Brasilien. De undersöker möjligheterna till skola och barnomsorg och bestämmer sig för att flytta. Max blir medföljande och använder den tid han får över till att studera pedagogik vid universitetet i Sao Paolo. Han funderar på att skriva en bok om Paolo Freires pedagogiska idéer. Det ska han göra i arbetsrummet hemma i huset när de kommer hem, när Molly kan överta huvudansvaret för barnen.

9 Förslag till åtgärder

Att förändra könsordningen och den inbyggda bristen på jämställdhet mellan kvinnor och män är en långsam process. Det är 100 år sedan kampen för medborgerliga fri- och rättigheter för kvinnorna fördes och så småningom kröntes med framgång. Så sent som 1973 hade Sverige bara haft fem kvinnliga statsråd, någonsin.

Idag finns kvinnor inom alla samhällsområden och på nästan alla positioner.

Men de är väldigt få. Många församlingar är farligt enkönade. Kompetens, erfarenhet, kreativitet och förmåga går till spillo. Kostnaden för samhälle och näringsliv av att upprätthålla rådande könsordning är sannolikt mycket hög.

Att stödja de krafter som verkar för ökad jämställdhet kräver en mångfald av åtgärder och en påverkan som når kvinnor och män som arbetstagare, medborgare och konsument. Det är med mitt sätt att se inte en fråga om att beskäftigt styra över människors individuella val utan fråga om att skapa verkliga valmöjligheter genom att ta bort de hinder som finns för att individerna ska kunna välja medvetet och bli valda.

Löneskillnaderna mellan kvinnor och män

Det finns löneskillnader mellan kvinnor och män. Det har denna utredning visat. Kvinnor tjänar i genomsnitt 80 procent av mäns lön.

Skillnaden kan delas upp i tre delar:

1) Individ- och arbetsplatsrelaterade faktorer. Utbildningsnivå är en sådan faktor. Arbetslivserfarenhet och arbetsmiljö andra. Om man har ansvar för mycket pengar och om man har många underställda. Dessa faktorer kan anses vara ”objektiva”, oberoende av kön (även om t.ex. möjligheten att arbeta heltid eller övertid hänger ihop med fördelningen av det obetalda hemarbetet).

2) En annan del av löneskillnaden brukar av forskarna beskrivas som ”oförklarad”, dvs. det finns inga objektiva skäl till skillnaden. Kvinnor med samma utbildning och erfarenhet som män tjänar ändå

mindre. De får mindre ”utdelning” på utbildning och arbetslivserfarenhet. De flesta forskare brukar misstänka att detta är ett uttryck för diskriminering.

3) Den tredje förklaringen till löneskillnaderna hör samman med yrkesval, och hur mans- respektive kvinnodominerad en bransch eller ett yrke är. ”Kvinnofaktorn”, att ett arbete utförs av framför allt kvinnor, sänker lönen, när man jämför med för övrigt likvärdiga arbeten med manlig dominans. Kvinnliga arbetsuppgifter som utförs i kvinnligt dominerade yrken värderas, utan objektiv grund, lägre än manliga. (Se flera bidrag i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997: 136.)

Detta tredje faktum är sällan, antagligen nästan aldrig, ett resultat av en medveten diskriminering från arbetsgivarnas sida. Snarare är värderingarna sedan lång tid fastlagda i organisationerna, sällan diskuterade och aldrig mätta med objektiva metoder. Värderingarna omfattas också ofta av de flesta, både kvinnor och män.

Några exempel:

Manliga arbetare (som gräver, klipper gräs eller borrar) anses ha ett tyngre arbete än kvinnliga (som matar, lyfter eller vänder människor) utan att saken mätts objektivt.

Kunskaper som krävs för att kunna kommunicera med människor värderas lägre än kunskaper som krävs för att arbeta med maskiner.

När man gör en objektiv mätning av arbetsuppgifternas innehåll visar det sig ibland att arbetsuppgifter som av tradition värderats högre inte är svårare än sådana som haft ett lägre värde, och tvärtom. Två exempel:

År 1991 gjorde Svenska Kommunalarbetareförbundet i Linköping en genomgång av lönesättningen bland sina medlemmar. Majoriteten av medlemmarna är kvinnor men männen leder löneligan. Faktum är att samtliga manliga yrkesgrupper 1990 låg på en högre lönenivå än de kvinnliga. Efter genomgången i Linköping skakades löneligan om ordentligt. Det manliga yrket elmontör låg kvar i toppen, men andraplatsen delades av det kvinnliga yrket vårdbiträde och det manliga ambulansförare. Att vara kokerska eller husmor bedömdes också som lika svårt som att vara brandman, medan vaktmästare, som tidigare varit högre värderat än alla kvinnoyrkena hamnade längst ner.

På bankområdet gjordes för några år sedan en mätning av vilka krav arbetet som ”privatrådgivare” ställde, jämfört med arbetet ”företagsrådgivare”. Av tradition har det i bankvärlden ansetts vara mer krävande att vara företagsrådgivare, fler män har arbetat med företagsrådgivning och det har varit bättre betalt än att vara privatrådgivare. Genomgången av de olika krav arbetet ställde visade att privatrådgivarens arbete var likvärdigt med företagsrådgivarens.

Mätmetoden godkändes av både facket och arbetsgivarna. Det fanns inga objektiva skäl för grundlöneskillnader.

Det orsakade stor oro och någon stor lönerevision till förmån för privatrådgivarna har ännu inte genomförts, även om ett antal kvinnliga privatrådgivare fick höjda löner. Grundvärderingen som omfattas av de flesta i bankvärlden, att företagskunder är mer värda än privatkunder, var för stark, men undersökningen har startat en diskussion om hur yrken och arbetsuppgifter värderas i bankerna.

Detta betyder inte att enskilda företagsrådgivare inte kan vara individuellt duktigare än enskilda privatrådgivare, och därmed tjänata en högre lön (och tvärtom). Det betyder bara att "golvet" i lönesättningen, de objektiva krav arbetet ställer, låg på samma nivå.

Till de faktorer som bestämmer "golvet" räknas till exempel

- utbildningskrav
- erfarenhet
- ansvar (för maskiner, pengar, människor)
- ansträngning (fysisk och psykisk)
- arbetsförhållanden

Ett exempel:

Av en sjuksköterska på en psykiatrisk klinik krävs att hon eller han har sjuksköterskeexamen med vidareutbildning i psykiatri. Hennes tre års erfarenhet av arbete på psykiatrisk klinik värderas enligt i förväg fastlagda modeller. Hennes ansvar för maskiner, pengar och människor kan bedömas enligt en fastställd skala, liksom den ansträngning hon antas bli utsatt för. Arbetsförhållandena bedöms för sig. Detta utgör basen, "golvet", i lönesättningsdiskussionen.

Om man bara identifierat "golvet" kan sedan andra faktorer, som individuell skicklighet och konkurrens från marknaden, läggas ovanpå, och naturligtvis motivera löneskillnader.

Min övertygelse är att hela arbetsmarknaden skulle tjäna på ett mer medvetet system att identifiera "golvet" i lönesättningen. I de studier som gjorts bland annat i denna utredning kan vi se att omedvetna värderingar slår igenom, alltid till kvinnornas nackdel. När man får syn på dessa könsstereotypa värderingar kommer diskussionen om lönesättningen ute på arbetsplatserna att kunna föras på en högre kvalitativ nivå.

Det är inte minst viktigt med tanke på dagens utveckling på löneområdet. Lönesättningen har flyttat ner i företagen. I vissa branscher förs förhandlingarna individuellt mellan enskilda arbetstagare och deras närmaste chefer. Risken är att utrymmet för omedvetna värderingar ökar.

På annan plats föreslår jag därför att det nya medlingsinstitutet noggrant bör följa löneutvecklingen med avseende på skillnader mellan kvinnor och män.

För att lönesättningen ska vara acceptabel för de anställda krävs att den är begriplig och ”genomskinlig”. För arbetsgivaren är det också viktigt att kunna motivera sina anställda genom att förklara vilka egenskaper, kunskaper och erfarenheter man premierar i lönesättningen. Att man på grund av könsstereotypa eller andra omedvetna värderingar gör en felaktig bedömning av olika arbetens krav är inte önskvärt, varken ur arbetsgivarens eller de anställdas utgångspunkt. Idag känner sig många arbetsledare på lägre nivå vilsna och har svårt att klara av att motivera sin lönesättning.

När en medveten diskussion startar på arbetsplatserna blir det naturligtvis också en fråga om makt och pengar, vilka som ska få mer och vilka som därmed måste få mindre.

En uppsats i denna utredning (Gunilla Fürst ”När kvinnor utvecklar nya lönemodeller” i *Ledare, makt och kön*, SOU 1997:135) visar hur det individuella lönesystemet förankrats i en organisation där alla deltagit i diskussionen om vad som ska värderas och hur.

De flesta aktörer är numera överens om att det mesta av lönesättningen ska skötas lokalt, med den kännedom som finns där om den enskilda arbetsplatsens behov och krav.

- Därför föreslår jag att regeringen tar initiativ till uppbyggnaden av ett partsgemensamt organ som ska verka för en genomtänkt, könsneutral lokal lönesättning. Organets uppgift ska vara att samla in och sprida kunskap om metoder för att objektivt värdera de krav som olika arbetsuppgifter ställer och hitta tekniker att identifiera omedvetna värderingar, såsom könsstereotyper i lönesättningen.
- Behoven ute på arbetsplatserna är stora och utbildnings- och konsulthjälp skulle kunna erbjudas av det partsgemensamma organet, till självkostnadspris. Regeringens uppgift skulle vara att ta initiativet och bidra med kompetens i uppbyggnadsskedet.

Kartläggning

Synlighet är viktigt. Genom att studera, forska och kartlägga får vi syn på fakta vi inte känt till, och kan därmed göra något åt saken.

Riksdagsbeslutet att arbeta för en jämn könsfördelning i statliga styrelser har betytt mycket, inte minst genom synliggörande. Målet är att ha 50 procent kvinnor i regionala och centrala statliga styrelser senast 1998. Vid den senaste mätningen i juli 1996 var man uppe i 39 procent. Utnämningarna av kvinnliga chefer i statlig förvaltning har gått långsammare. Varje år redovisas utvecklingen i budgetpropositionen, och vid några tillfällen har jämställdhetsministern direkt för riksdagen berättat vad som hänt. Synliggörandet har ökat medvetenheten.

Löneskillnader mellan kvinnor och män är ett område som måste granskas regelbundet, på alla nivåer. Detsamma gäller andelen kvinnliga arbetsledare. De flesta företag eller organisationer som verkligen undersökt hur många eller hur få kvinnliga chefer som finns på företaget har fått andra resultat än de väntat sig. ("Vi har ju både Ulla och Gunilla och Siv, inte kunde jag tro att de bara är 15 procent av alla chefer.")

Synliggörandet fungerar på (minst) två sätt:

- Människor som inte tror att löneskillnader finns, eller att andelen kvinnliga chefer ligger på samma nivå som andelen kvinnliga anställda, får ny kunskap som kan ändra deras handlande.
- Människor som vet, och länge sett hur verkligheten ser ut, får ökad tyngd bakom sina argument.

Framsteg och bakslag blir med hjälp av kartläggning möjliga att studera och eventuellt åtgärda. Det blir mindre utrymme för att gissa och tycka. Eller att inte fundera alls.

Detta gäller både på den lokala arbetsplatsen, och i samhället som helhet. Ett stort antal rapporter i denna utredning har visat hur löneutveckling, karriär, vidareutbildning osv. skiljer sig mellan kvinnor och män. (Se bland annat *Ledare, makt och kön*, SOU 1997:135; *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?*, SOU 1997:136; *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*, SOU 1997:137.)

Det kartläggningsarbetet måste fortsätta, på lokal och central nivå.

På arbetsplatsnivå gäller Jämställdhetslagens kartläggningsparagraf (9a §). Arbetsgivaren är skyldig att varje år göra en genomgång av löneläget för kvinnor och män på arbetsplatsen och resultatet ska redovisas i jämställdhetsplanen, tillsammans med förslag till åtgärder.

Lagen har varit i kraft i mer än tre år nu. Den är viktig, och de ambitiösa kartläggningar som gjorts ute på arbetsplatserna har betytt mycket i de lokala diskussionerna om lönesättning.

Som Elisabeth Brolin, enhetschef för vård-, omsorgs- och barnenheten på Svenska Kommunalarbetsförbundet säger:

Jämställdhetslagens krav på lönekartläggning har medfört att vi inte längre kan blunda för löneskillnader mellan kvinnor och män. Den har också bidragit till att få igång arbetet med arbetsvärdering, vilket är ett bra instrument för att få till stånd en rättvisare lönesättning av kvinnodominerade yrkesgrupper.

Problemet är bara att alla kartläggningar inte är lika ambitiösa, och att de som vill kan "komma undan" med kartläggningar av låg kvalitet, samt att lagtexten inte ger tillräcklig vägledning för dem som önskar vara ambitiösa. Till exempel är lagtexten ottydligt formulerad i fråga om jämförelser mellan olika befattningar. Som bland annat denna utredning kunnat visa beror mycket av löneskillnaderna just på att kvinnor och män har olika befattningar, och att kvinnliga befattningar värderas lägre på grund av sin könsmärkning.

Därför är det viktigt att man i kartläggningen jämför olika befattningar. Det har varit lagstiftarens mening men lagtexten är till dålig hjälp även för ambitiösa arbetsgivare.

Ett annat område där Jämställdhetslagen inte är tillräckligt tydlig är problemet kring hemliga löner. Om en verklig kartläggning av lönerna på en arbetsplats ska kunna göras måste de kartläggande parterna ha tillgång till alla löneuppgifter. Idag är det inte självklart, lagen är otydlig.

En tredje punkt där Jämställdhetslagen behöver preciseras gäller uppföljningen (11§). Att varje år rapportera vad som gjorts för att rätta till föregående års skevheter och hur mycket pengar som lagts på att rätta till löneskillnader skulle medverka till att kartläggningens resultat verkligen används som lagstiftarna har tänkt.

I direktiven till denna utredning får jag bland annat uppdraget att "finna metoder för att synliggöra och följa utvecklingen av andelen kvinnor bland ekonomiska makthavare". Ett sätt är att komplettera Jämställdhetslagen så att den även innehåller en redovisning av andelen kvinnliga arbetsledare, på alla nivåer (t.ex. i 7 §).

Ett annat sätt är att regelbundet redovisa andelen kvinnliga chefer i den offentliga delen av jämställdhetsmärkningen, som behandlas på annan plats.

En annan kartläggningsnivå är den centrala, nationella. I skrivande stund sitter en annan utredning och funderar på olika sätt att förbättra lönebildningen i landet. De har bland annat lagt ett förslag om att

inrätta ett medlingsinstitut och metoder för att förbättra lönestatistiken.

- Jag föreslår att Jämställdhetslagen förtydligas på tre punkter, och kompletteras med en fjärde. Den första gäller att kvinnors och mäns löner ska kunna jämföras oavsett om de avser olika befattningstyper. Det andra är fackliga företrädares rätt att få del av de löneuppgifter som behövs för det lokala kartläggningsarbetet. Det tredje är ett uppföljningskrav, att arbetsgivarna årligen redovisar vad som gjorts för att rätta till de eventuella löneskillnader som upptäcktes vid föregående kartläggning.

Dessutom föreslår jag för det fjärde att Jämställdhetslagen kompletteras med kravet att redovisa andelen kvinnliga arbetsledare varje år.

- Jag föreslår att det nya medlingsinstitutet får som särskild uppgift att bevaka löneutvecklingen för kvinnor och män. Med tanke på de stora förändringar som pågår på lönebildningens område – från kollektivt till individuellt, från centralt till lokalt – är det speciellt angeläget att studera utfallen för kvinnor och män just nu. Nya faktorer, till exempel anställningsförmånernas ökade betydelse, bör tas med i granskningen.
- En bra lönestatistik, uppdelad på kvinnor och män, är viktig. Utredningen om medlingsinstitutet vill höja kvaliteten på lönestatistiken, och även ge forskarna möjlighet att studera löner i kombination med andra faktorer, som familjeförhållanden, utbildning osv. Detta är förslag som jag stödjer.

Medlingsinstitutet bör ha till uppgift att följa löneutvecklingen för kvinnor och män, lämna regelbundna rapporter och diskutera metoder att komma åt omotiverade löneskillnader mellan kvinnor och män.

Ett resultat av de nya lönebildningsmodellerna är att det blir allt svårare att rätta till skevheter *mellan* arbetstagare inom olika fackliga organisationer. Även om den lokala lönepolitikens parter i stor enighet slagit fast principer som till exempel ska gynna lågavlönade kvinnor i vården finns allt mindre möjligheter att omfördela pengar mellan olika kollektiv. Varje facklig organisation bevakar sin egen

pott, och samordning över de fackliga gränserna blir allt svårare. När man tidigare förhandlade kartellvis kunde viss omfördelning ske, från t.ex. SACO-gruppen jurister till SACO-gruppen arbetsterapeuter, men numera bevakar alla enskilda fackförbund sina egna intressen. Detta ställer till problem också för arbetsgivare som vill förändra lönebildningen i en mer jämställd riktning.

- Jag föreslår därför att regeringen inbjuder arbetsmarknadens parter till en diskussion om ovanstående problem, för att gemensamt hitta modeller att i lokala förhandlingar komma åt löneskillnader som saknar saklig grund.

Konsekvensanalyser

Sverige fungerar i alla formella avseenden könsneutralt. Kvinnor och män betalar lika mycket skatt, har samma pensioner och samma rätt till föräldraledighet och socialbidrag. Detta under förutsättning att deras verkligheter för övrigt är lika.

Vilket de inte är.

Vilket skapar stora olikheter.

Ett exempel är pensionerna. Eftersom kvinnor tjänar mindre än män får de färre ATP-poäng och lägre pension. Kvinnors lägre lön beror bland annat på att kvinnor tar ansvar för det obetalda hemarbetet, vilket inte ger pensionspoäng. Män med en deltidsarbetande hustru kan arbeta mycket och få en hög pension. Om makarna fortsätter att leva tillsammans spelar det mindre roll, men om/när skilsmässan är ett faktum tar mannen med sig de pensionspoäng han tjänat in med hennes stöd, och kvinnan får klara sin ålderdom på en lägre ekonomisk nivå än om hon hade satsat på karriär. Avtalspensioner, som tillfaller fler män än kvinnor, förstärker mönstret. (Se *Kvinnor, män och inkomster. Jämställdhet och oberoende*, SOU 1997:87.)

Ett annat exempel är föräldraledigheten. Kvinnor och män har rätt till samma procentuella ersättning vid föräldraledighet, men eftersom män tjänar mer än kvinnor, och oftare passerar taket där ersättningsnivåerna inte höjs längre, kommer det att drabba familjeekonomin hårdare att mannen är ledig.

Om beslutet om vem som ska vara föräldraledig bara var en ekonomisk fråga skulle en 100-procentig inkomstersättning vid föräldrapenning kunna vara en lösning – familjen skulle inte förlora på delad föräldraledighet – men forskningen visar att det inte är så enkelt. Att

mammorna i de flesta fall är hemma med barnen har även andra orsaker än de ekonomiska. (Se t.ex. *Hemmet, barnen och makten: Förhandlingar om arbete och pengar i familjen*, SOU 1997:139.)

Ett tredje, och lite mer svårförklarligt, exempel är socialbidragen. Män får socialbidrag över normen oftare än kvinnor. De får t.ex. mer pengar till möbelinköp. Varför det är så vet man inte. Är män mer påstridiga gentemot socialbyrån? Slår de sönder sina möbler och måste ha nya? Är de frånskilda män som inte fått med sig några möbler vid separationen?

De förändringar som pågår i kommunerna just nu, där ansvaret för social verksamhet flyttas från kollektiva system till de enskilda familjerna, får olika effekter för kvinnor och män. Gamla som har en dotter som bor i närheten riskerar att få sämre service av kommunen än de som har en son. Om en kommun slutar servera gratis lunch till gymnasieeleverna kommer många mammor (men inte pappor) att göra i ordning matlådor och smörgåspaket på morgnarna.

Och om gamla krassliga mamma, som inte orkar städa själv, får sin hemtjänst indragen – vem kommer att städa hos henne?

Om den enda busslinjen till stadsdelen dras in – vilka kommer att få minskad rörlighet? Männerna eller kvinnorna?

Effekterna är inte bara olika för kvinnor och män. Klasskillnaderna kommer också att öka när det kommunala/statliga/offentliga ansvaret försvinner.

På arbetsmarknaden får besluten också olika effekt för män och kvinnor. Om sjukhuset eller affären lägger om sitt schema så att deltidstjänsterna blir kortare och timmarna mer utspridda över arbetsveckan – vilka kommer att drabbas? Även i de branscher där män deltidsarbetar visar forskningen att de har lättare att öka sin arbetstid. (Se *Män passar alltid? Nivå- och organisationspecifika processer med exempel från handeln*, SOU 1998:4.)

Samtidigt är "neutralitet" och "likställighet" honnörsord i svensk lagstiftning. Behovet av en faktisk neutralitet och likställighet ökar dessutom när resurserna minskar. I en hårt ansträngd kommunal budget är det ännu viktigare för medborgarna att veta att pengarna faktiskt används på rätt sätt, och går till dem som bäst behöver dem.

Statens och kommunernas främsta uppgift är att, så rättvist som möjligt, använda och fördela våra gemensamma medel.

Att så mycket av den fördelningen sker utan analys av effekterna är inte bra. Effekterna handlar både om pengar och om tid. Att städa hos gamla mamma eller göra smörgåspaket till gymnasisten kanske inte kostar så mycket pengar, men en ökad arbetsbelastning i hemmet påverkar också kvinnornas ekonomi, det har belagts gång på gång i denna utredning.

Det är svårt, kanske olämpligt, att statligt styra kommunala beslut. Men staten kan påverka normer och regelverk i landsting och kommuner. Det är viktigt att kunskapen om mäns och kvinnors olika villkor genomsyrar dessa regelverk.

För kommuner och landsting borde det dessutom vara viktigt att göra en ordentlig könsanalys inför viktiga beslut. Redan idag gör kommunerna miljögranskningar, t.ex. inför större trafik- eller exploateringsbeslut. Att göra en analys av hur nedskärningar inom t.ex. barnomsorg, skola eller äldreomsorg drabbar män och kvinnor, föräldrar och barn, borde vara lika viktigt. Det är en kvalitetsfråga för det kommunala beslutsfattandet, och något som skulle öka medborgarnas insikter om hur de knappa resurserna fördelas. De insatser som redan gjorts, t.ex. i Kommunförbundets JämKom-projekt, är värda uppmärksamhet och stöd.

- Redan idag har alla statliga utredningar och kommittéer i uppdrag att granska de effekter som deras förslag kan få för kvinnor och män. Mitt förslag är därför att beslut som berör kommunal eller statlig verksamhet föregås av en granskning av hur kvinnor och män påverkas. Konsekvensanalysen bör göras på alla nivåer i samhället, från barnomsorgsförändringar i enskilda kommuner till beslut om statsbudgetens fördelning. Kunskap som kan underlätta granskningen finns bland annat i denna utredning.

Jämställdhetsmärkning

Som människor kan vi utöva makt i olika roller; som medborgare, som anställda eller företagare eller som påtryckare via organisationer.

En allt viktigare maktposition är rollen som konsument.

På miljöområdet är konsumentmakten idag oomtvistad. Ett vanligt exempel är det klorblekta papperet som lagstiftare länge försökt komma åt när konsumenterna, genom att konsekvent välja oblekt papper, i princip lade ner all klorblekning i Sverige. I allt större utsträckning handlar svenska konsumenter idag med hjärtat. Vi köper miljövänliga produkter, undviker sportskor som tillverkats av barnarbetare och sparar i "etiska" aktiefonder.

Min övertygelse är att många – både manliga och kvinnliga – konsumenter skulle vara intresserade av att låta sina värderingar styra konsumtionen även när det gäller jämställdhet.

Att till exempel vara ”den jämställda banken” borde innebära en konkurrensfördel om bankkunderna kunde vara säkra på att epitetet hade täckning i verkligheten, att certifieringen betydde att banken uppfyllt vissa grundkrav, och att banken hade förbättrad jämställdhet bland sina mål.

Både bankkunder, aktieägare och arbetssökande inom banksektorn skulle kunna fatta sina beslut med ledning av certifieringen. Bankföretag skulle kunna slå på stora trumman för att locka jämställdhetsintresserade kunder, och på köpet få ett mer rationellt företag där både kvinnors och mäns kompetens tas till vara. Ett kvalitetshöjt företag som bättre utnyttjar sina resurser.

Det är svårt att komma åt företagsinterna kulturer som drabbar kvinnor. Lagar och avtal täcker en bit, men inte hela vägen. Jämställdhetslagens regler om ”aktiva åtgärder” fungerar bra på de arbetsplatser som redan vill, men bara marginellt mot de arbetsgivare som struntar i jämställdhet.

Samtidigt uttalar sig ledande företagsledare ointresserat eller nonchalant, till exempel vad gäller andelen kvinnliga chefer (se *Ledare, makt och kön*, SOU 1997:135).

Min tro är att en jämställdhetsmärkning av företag och organisationer skulle kunna skapa det konsumenttryck som får fler att inse värdet av lika villkor för kvinnor och män.

Hur jämställdhetsmärkningen ska gå till är en stor och svår fråga som just nu är föremål för en förstudie på uppdrag av statsrådet Ulrica Messing. I väntan på förstudiens resultat vill jag bara peka på några möjligheter.

Märkningen kan läggas på olika nivåer, riktad mot olika företag och organisationer. Att jämställdhetsmärka enskilda produkter är antagligen svårt, men företag och arbetsplatser kan certifieras som ”Jämställt företag”. Detsamma gäller universitet och andra offentliga institutioner. Modeller för att jämställdhetsmärka kommuner kan se delvis annorlunda ut. Där kan jämställdheten studeras både ur medborgarnas och de anställdas perspektiv.

Kriterier för att bli certifierad som jämställt företag eller arbetsplats kan bland annat vara:

- små eller inga löneskillnader mellan kvinnor och män, och en plan för hur eventuella skevheter ska rättas till
- kvinnliga chefer i relation till andelen kvinnliga anställda
- jämställda utvecklingsmöjligheter för de anställda t.ex. i form av vidareutbildning
- blandade arbetslag och grupper

Förslag till åtgärder

- möjligheter att förena yrkesarbete med föräldraskap (uppmuntran av pappaledighet t.ex.) och åtgärder mot sexuella trakasserier
- kompetensutveckling för företagsledning och alla arbetsledare i ämnet jämställdhet
- klara och mätbara mål för jämställdhetsarbetet och en utvecklingsplan för att nå målen

Viktigt är också att kraven höjs år från år. Den som certifierats 1999 måste genomgå en ny prövning om några år, och då har ribban höjts.

Jag tänker mig att jämställdhetsmärkningen sker på två nivåer:

1) På företagets eget initiativ. Förhoppningen är att certifieringen ska bli ett så starkt kommersiellt argument att företagen själva anmäler sig för att bli kartlagda och certifierade, på egen bekostnad.

2) Genom fri granskning av tillgängliga källor. Denna kan inte bli lika detaljerad som den frivilliga certifieringen, där företagen hjälper till med all information. Viss information finns i årsredovisningar och andra öppna källor, granskningen kan också ske i samarbete med de företag som är villiga att lämna ytterligare uppgifter. En sådan granskning kan t.ex. ske branschvis. Avsikten bör vara att ge offentlighet åt uppgifterna i populär och lättillgänglig form.

En årligen utkommande bok kan peka ut de mest – och minst – jämställda företagen. (Boken *The Feminist Dollar* finns redan i USA.) Press, radio och TV skulle säkert intressera sig för en sådan lista. Med hjälp av ny teknik kan man t.ex. uppdatera och förändra listan när något händer.

Kommuner, landsting och länsstyrelser kan genom sina prioriteringar och beslut bidra till eller försvåra jämställdhet. Kommunerna och länen skulle kunna utvärderas med avseende på jämställdhet med ledning av offentliga uppgifter och egen medverkan (vilket inte hindrar att enskilda kommunala och statliga arbetsplatser också kan ansöka om certifiering). Faktorer som påverkar medborgarna i jämställdhetskänslighet i en kommun är barnomsorgens och äldreomsorgens utbyggnad, fördelningen av kultur och fritidsutgifter, hur skolan arbetar (se avsnittet Skolan), andelen kvinnliga politiker och företagare, andelen kvinnor och män i köns-otypiska yrken, fördelningen av arbetslöshet, inkomster och förmögenheter mellan kvinnor och män osv. Av Gunnel Forsbergs artikel ”Rulltrapperegioner och social infrastruktur” i rapporten *Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling*, SOU 1997:83, framgår att kommuner och regioner i Sverige fungerar mycket olika för kvinnor i olika delar av Sverige.

Arbetet med kommunala eller länsvisa jämställdhetsstrategier skulle på detta sätt kunna stramas upp och fördes med enhetliga frågescheman som sedan värderas och belönas.

En utmärkelse till "Mest jämställda kommun" eller "Mest jämställda län" varje år skulle kunna fungera som konsumentinformation till de människor som tänker flytta eller byta jobb, och utgöra ett stöd för jämställdhetsarbetet i regionen. Det skulle också kunna användas av kommunerna och länen i arbetet med att dra till sig nya företag och investeringar.

Ett centrum för att driva detta arbete behöver skapas, till att börja med statligt stöd. Det är viktigt att "Märkningscentrum" blir trovärdigt och utan bindningar. På sikt borde Märkningscentrum kunna bli självförsörjande, genom att ta betalt för de frivilliga certifieringarna, konsult hjälp, utbildning osv.

Kopplingar till andra kvalitetssystem som ISO 9000 och ISO 14000 bör undersökas, liksom de kvalitetsmodeller som utarbetats inom EU. Ett mer jämställt arbetsliv är ett kvalitetshöjt arbetsliv.

Möjligheten att styra med hjälp av offentlig upphandling i stat och kommun bör också undersökas. Redan idag vill Växjö kommun se jämställdhetsplanerna från de företag som vill göra affärer med kommunen. Vissa kritiker säger att lagen om offentlig upphandling förbjuder alla andra hänsyn än rent affärsmässiga eller tekniska. Om så är fallet bör lagen skrivas om. Hela samhället går mot mer av "etiska" principer i affärlivet. Det vore olyckligt om inte samhällets organ kunde stödja en sådan utveckling.

Utvecklingen – lärandet, processen – har en viktig roll vid utformandet av kriteriekraven. Det viktigaste är inte att vara utan fel utan att veta hur man ska rätta till de fel som uppstår.

- Mot bakgrund av ovanstående föreslår jag att regeringen tar initiativ till jämställdhetsmärkning av företag, organisationer och regioner i Sverige. Försöksverksamheter och den nu pågående förstudien kan, tillsammans med de principer jag skissat ovan, ge underlag för beslutet.

Jämställdhet i skola och högskola

En orsak bland många till den starkt segregerade arbetsmarknaden är att pojkar och flickor redan tidigt väljer olika utbildningsvägar.

Skolan skall enligt skollagen och läroplanerna främja jämställdhet mellan könen. Det arbetet har ofta fokuserat på de starkt könsuppdelade ämnesvalen. Åtskilliga försök har gjorts för att påverka ungdomars, framförallt flickors, programval, men effekterna har blivit kortvariga. Utbildningsvalen i skolan är i stort sett lika könsuppdelade idag som för trettio år sedan. Det bäddar för en fortsatt könssegrerad arbetsmarknad.

Min uppfattning är att en könsneutral skola är en könsblind och därmed könsdiskriminerande skola. Tar vi inte hänsyn till flickors och pojkars skilda erfarenheter och intressen riskerar vi att det ena könet gynnas på det andras bekostnad. Liksom arbetslivet i övrigt behöver skolan genomsyras av ett genusperspektiv. Det gäller såväl organisatoriskt som kunskaps- och innehållsmässigt.

Skolans sätt att organisera inläringen, med strikt tids- och ämnesinriktad undervisning, skiljer sig allt mer från det moderna arbetslivet, där flexibilitet, kreativitet och självständighet värderas högt.

Eleverna och läroprocessen bör vara utgångspunkten för skolans organisation. Med ett mer flexibelt arbetssätt får skolan och lärarna bättre möjligheter att hantera pojkars och flickors skilda och likvärdiga behov och därmed fullfölja sitt samhällsuppdrag i jämställdhetens tjänst.

Det är viktigt att skolans personal är medveten om att barn och ungdomar formar sina könsidentiteter och därmed sina uppfattningar om kvinnligt och manligt under åren i skolan. De föreställningarna sätter gränser för den egna utvecklingen, t.ex. vilka yrkesval som sedan framstår som möjliga.

Skolan är inte en könsneutral arbetsplats, vare sig för elever eller lärare. Åtskillig forskning har visat att flickor och pojkar behandlas olika, att skolans arbetsformer, läromedel och undervisningens uppläggning privilegierar pojkar och att flickors erfarenheter undervärderas.

Jämställdhet i skolan är en pedagogisk fråga. Därför behöver varje lärare kunskap om flickors och pojkars olika förutsättningar. Endast genom insikt och erkännande av att könsskillnader existerar, att lärandet inte är en könsneutral process och att kunskapsinnehållet inte kan betraktas som könsneutralt kan läraren motverka diskriminering i undervisningen.

Universitet och högskolor bör sträva efter att genusperspektiv integreras i alla utbildningar. Speciellt bör detta beaktas i de program som utbildar studenter för en yrkesverksamhet som är inriktad mot personal och organisation.

I den pedagogiska utbildning som erbjuds högskolans lärare bör likaså genusperspektiv integreras. Kurserna bör ges ett meritvärde vid rekrytering till lärartjänster.

- Jag stödjer Skolkommitténs förslag (SOU 1997:121) att avskaffa grundskolans timplan och införa garanterad undervisningstid.
- Kunskaper om hur manligt och kvinnligt konstrueras i vårt samhälle, om ”pojkkultur” och ”flickkultur”, bör därför spridas till skolornas personal.
- Jämställdhet som pedagogik bör finnas med i all lärarutbildning. Skolorna bör ge utrymme för reflektion och utvärdering av det pedagogiska jämställdhetsarbetet.
- Även på högskolenivå bör genusperspektivet finnas med i all utbildning.

Kunskap

Det finns knappast något annat samhällsområde där man i debatten kan möta så många personliga invändningar och märkliga reaktioner som i diskussionen om kvinnors och mäns villkor (”Det behöver du inte berätta för mig, hemma hos oss är det jag som dammsuger”).

När det gäller jämställdhet är det accepterat att vara privat och oreflekterad. Vem skulle i en diskussion om skattesatser säga ”Min fru tycker inte vi ska höja kommunalskatten”? Sådant händer ideligen i jämställdhetsdiskussioner.

Jämställdhet är inte bara en åsiktsfråga utan i hög grad en fråga om kunskap.

Det finns idag mängder av forskning och kunskap som skulle kunna göra verkligheten mer begriplig, både i hemmen och på arbetsplatserna. Kunskap som skulle kunna användas för att förutse effekterna av planerade politiska eller andra beslut, och i efterhand analysera vad som händer.

Till denna utredning har ett hundratal forskare bidragit med nära hundra kortare eller längre rapporter i sammanlagt 13 volymer. Min

uppfattning är att denna resurs borde användas på ett genomtänkt och systematiskt sätt för att höja kunskapsnivån.

Det finns olika metoder att sprida kunskap, allt fler i vårt medie-intensiva samhälle. Det viktiga är att mediet och budskapets utformning passar dem som ska nås av informationen. Därtill behövs en genomtänkt kommunikationsstrategi.

Mitt förslag är att regeringen, med utgångspunkt från det forskningsmaterial som finns i denna utredning, gör en plan för spridande av kunskap om kvinnors och mäns ekonomiska makt och ekonomiska resurser.

Planen bör innehålla följande frågor:

- 1) Vilka grupper efterfrågar redan idag kunskap och information?
- 2) Vilka grupper efterfrågar *inte*, men skulle för att kunna agera mer rationellt och jämställt behöva kunskapen?
- 3) Vilka skulle efterfråga kunskapen om den var tillgänglig och praktiskt orienterad?
- 4) Vilka sätt finns att nå allmänheten?
- 5) Hur kommunicera med dessa olika grupper?

Svaren kan tänkas bli ungefär:

1) Kvinnogrupper, fackförbund, eldsjälur, politiska partier osv efterfrågar redan idag information. Detsamma gäller i viss mån medierna. Problemet gentemot den gruppen är inte att övertyga dem om värdet i informationen, utan att sammanfatta och "översätta" forskningsmaterialet så att det blir lätt att förstå och ta till sig.

2) Enkönade manliga grupper står inte i kö för jämställdhetskunskap. Stora delar av det privata näringslivet har till exempel visat ett måttligt intresse. Samtidigt skulle näringslivet, vilket inte minst denna utredning visat, kanske ha mest att vinna på ny kunskap som kan leda till nya strategier. Att kvinnors kompetens konsekvent underutnyttjas är misshushållning med resurser - och okänt för många. Här krävs andra modeller för överförande av kunskap, speciella kommunikationsstrategier för att nå in i den manliga maktens slutna rum.

Hösten 1995 etablerades Stiftelsen Näringslivets Ledarskapsakademi som ett resultat av betänkandet *Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap*, SOU 1994:3. Stiftelsens ändamål är att ge kunskap om organisations- och ledarskapsfrågor ur ett makt- och könsperspektiv, genom informationsspridning, opinionsbildning och förändringsarbete. Verksamheten är under upp- och utbyggnad och kan aktivt bidra med kunskapsförmedling till viktiga makthavare.

3) Många vill agera jämställt, men kan inte riktigt. Med denna utrednings förslag att införa till exempel konsekvensanalyser av politiska beslut följer nya kunskapsbehov. Forskningen kan hjälpa till

med en konsekvensanalys ur jämställdhetsperspektiv, men den måste vara lätt tillgänglig och praktiskt användbar.

Kartläggningar av arbetsplatser ur jämställdhetsperspektiv kräver kunskap. Enkla scheman med frågor för att undersöka förhållandena i företaget skulle kunna hjälpa de arbetsgivare som vill bli bättre i jämställdhet. En jämställdhetsmärkning av arbetsplatserna, som jag föreslagit tidigare kräver ökad kunskap och medvetenhet i företag och organisationer. Där finns mycket att hämta i denna utredningsrapporter och annan forskning.

Medierna efterfrågar lätt tillgänglig, samlad information, gärna med namn på forskare och andra källor till ytterligare kunskap.

4) Allmänheten kan nås via traditionella massmedier, men även via skolor och universitet, med hjälp av pocketutgåvor av sammanfattade forskningsrapporter osv.

5) Dessa, och andra, målgrupper kräver olika typer av information, i olika urval och med användande av olika tekniker. Det bästa sättet att nå näringslivets innersta kretsar är sannolikt att erbjuda de organisationskonsulter som redan finns där utbildning i arbetslivets genusaspekter. Eller att utbilda de studenter på t.ex. personaladministrativa högskolelinjer som kommer att bli framtidens personalchefer. De kvinnliga eldsjälarna i fack och politik som skaffar sig grundkunskapen av eget intresse kanske bara behöver ett bra overhead-material för att sedan själva stå för vidare spridningen. Information om en föränderlig värld kan spridas regelbundet via Internet. CD-rom-skivor kan innehålla ett stort informationsmaterial där olika vägar som leder till olika resultat kan prövas i teorin innan beslut fattas i praktiken. Billighetsutgåvor av böcker, broschyrer och tidningar är beprövade instrument att nå allmänheten. Specialseminarier för journalister en annan möjlighet.

De olika målgrupperna bör betala för materialet, så att verksamheten kan bli självfinansierande.

Det finns många aktörer för jämställdhet i kommunerna, på länsstyrelserna och inom centrumbildningar både centralt och ute i länen. Dessa är viktiga resurser i arbetet för att sprida kunskap och medvetandegöra allmänhet, näringsliv och organisationer om jämställdhetsfrågorna.

- Mitt förslag är att regeringen gör en kommunikationsplan för spridning av forskning från Kvinnomaktutredningen och påbörjar en aktiv spridning av kunskap i frågan om kvinnors och mäns tillgång till ekonomisk makt och ekonomiska resurser.

Att få livet att gå ihop

När Alva och Gunnar Myrdal skrev sin berömda *Kris i befolkningsfrågan* 1934 födde den svenska kvinnan i genomsnitt 1,8 barn. Då ledde de låga födelsetalen till stor oro i politiska kretsar.

Idag föds färre barn än någonsin i Sverige. Födelsetalen för 1997 kommer att hamna på 1,5 barn/kvinna. Det är den lägsta nativitet som någonsin redovisats i befolkningsstatistiken.

Idag är det få som oroar sig. Idag konstaterar debattörerna snarare belåtet att ”svenska kvinnor är kloka och skaffar inte barn om de inte har arbete eller utbildning.”

Att unga människor utan fast förankring på arbetsmarknaden väntar med att skaffa barn är kanske ett klokt val, individuellt. Utan föräldrapenning eller ett arbete att gå tillbaka till är det svårt, för att inte säga omöjligt, att få ekonomin att gå ihop. Det är framför allt kvinnor utan arbete eller med korta, osäkra anställningar och låg utbildning som väljer bort barn.

Samtidigt blir det svårare och svårare för *alla* att vara förvärvsarbetsbetande föräldrar. Arbetsmarknadens krav växer. Att kombinera barn och förvärvsarbete blir allt mer komplicerat. Arbetsgivarna agerar kollektivt som om de inte inser att dagens barn är morgondagens arbetskraft. Att produktion och ”reproduktion” – återskapande av människokraft – måste följas åt.

Ett tungt skäl för kvinnors deltidsarbete – och därmed lägre lön och sämre karriärmöjligheter – är att det är svårt eller omöjligt att förena barn med heltidsarbete.

Föräldraledigheter hindrar karriären och försvårar för den enskilde att få vidareutbildning och utveckling i arbetet. Detta drabbar ansvarstagande pappor hårdare än mammor. De verkliga förlorarna på svensk arbetsmarknad är ensamstående föräldrar, både pappor och mammor.

Att vara ensamstående förälder är i Sverige idag inget ovanligt. I takt med att skilsmässorna ökar kommer allt fler vuxna, åtminstone under någon period av sitt liv, att vara ensamstående pappa eller mamma.

I Sverige har vi varit stolta över våra höga födelsetal. När statistikerna 1990 gjorde en jämförelse i Europa ledde Irland med 2,2 barn per kvinna med Sverige som god tvåa med 2,1 barn per kvinna. Vi har jämfört Sverige med länder med låg nativitet som Tyskland och Italien och sagt: ”Hos oss är det möjligt att förena yrkesarbete med familj. De höga födelsetalen visar att vår jämställdhetspolitik har lyckats.”

Kanske är det för tidigt att tala om en ”ny kris i befolkningsfrågan”, befolkningstal har svängt förr åt båda hållen men siffrorna borde mana till eftertanke.

På 30-talet gick födelsetalen ner på grund av att människor inte gifte sig. Det fanns många orsaker. Fattigdom var en. Kvinnors svårigheter att kombinera yrkesarbete med äktenskap var en annan. Vissa kvinnor födde inga barn alls medan andra födde många.

Idag flyttar vi ihop och separerar som aldrig förr, men barn skaffar vi inte förrän vi verkligen vill. Det handlar om ett medvetet val. Det är inte kärleken eller äktenskapet vi väljer bort, utan just barnen.

Ett samhälle där nativiteten snabbt går ner är inget friskt samhälle. Mängder av individuellt kloka beslut blir tillsammans ett samhällsligt problem. Idag föds färre människor i Sverige än de som dör. Utan invandringen skulle vi ha ett minusresultat i befolkningstillväxt. I ett välfärdssamhälle måste människorna i produktiv ålder vara tillräckligt många för att de mycket unga och de mycket gamla ska få ett värdigt liv.

För makarna Myrdal var den låga nativiteten ett argument för uppbyggnaden av välfärdsstaten. Med utgångspunkt från barnens behov föreslog de stora förändringar i barnomsorg, skola, hälsovård, bostadsbyggande osv. Barn hade egna rättigheter till god skola, goda bostäder, näringsriktig kost – oavsett föräldrarnas ekonomi. Stora delar av välfärdsbygget motiverades med samhällets ansvar för barnens uppväxt.

Idag är det mycket som är annorlunda jämfört med det 30- och 40-tal då idéerna bakom välfärdsstaten formulerades. De tankar som kan få 90-talets ekonomiska kris att övergå i stabil utveckling kan möjligen anas men inte mycket mer. Och framförallt råder det inte en utbredd enighet om vägen dit.

Det tydligaste uttrycket för ett samhälle i obalans är, nu som då, arbetslösheten. Arbetslösheten är inte bara ett ekonomiskt och socialt problem utan också ett hot mot jämställdheten. Arbetslösheten drabbar särskilt dem med kort utbildning eller svag förankring på den svenska arbetsmarknaden.

Vi står inför hotet av en ihållande och svårbemästrad arbetslöshet samtidigt som behoven av många människors arbete växer.

Den skattefinansierade offentliga sektorn fungerade länge som en sluss mellan de värden som uppstod i den teknikintensiva exportindustrin och de mänskliga behov som fanns av vård, omsorg och utbildning med mera.

I den arbetsintensiva och ofta mycket lokala tjänstesektorn, som vänder sig till individer eller hushåll finns stora och otillfredsställda behov. Dessa behov skulle kunna utföras av hushållen själva om tiden

räckte till, av offentlig sektor om skatterna kunde öka eller av individer på en privat marknad om priset på arbetet var tillräckligt lågt.

Idag när den offentliga sektorn är stor, tillväxten inte så hög och de internationella beroendena starka fungerar inte överföringen från högteknologisk industri till mänskliga behov längre. Utan skattefinansiering finns det inte tillräckligt många som vill eller kan betala för att alla ska få arbete.

Cirka en halv miljon svenskar är idag utan arbete. Ytterligare några hundra tusen är förtidspensionerade och drygt 300 000 är deltidsarbetslösa, dvs. skulle vilja arbeta mer än de gör. De arbetslösas självkänsla far nästan alltid mycket illa, och deras barn påverkas. Vissa arbetslösa skaffar en utbildning som de har önskat och kan ha nytta av, andra förstår inte vad de arbetsmarknadspolitiska åtgärder de deltar i ska vara bra för.

Arbetslösheten skadar människor och kostar samhället enorma belopp. Det finns en grundläggande enighet i vårt samhälle om att alla människor har rätt till en rimlig levnadsstandard. Alltså betalar vi idag ut stora summor till människor som inte förväntas – ibland inte ens får – göra samhällsnyttiga insatser.

En annan ojämnt fördelad resurs är tiden. Vissa sliter nästan ihjäl sig för att hinna. De som har arbete arbetar ofta övertid. I växande utsträckning till och med obetald övertid. De hinner inte, springer, jäktar, försummar sina barn, släktingar och vänner, sover dåligt, far illa. Andra har oceaner av tid och blir allt mer handlingsförlamade.

Bristen på tid är också ett hot mot demokratin. Hur ska man hinna följa med och bry sig om samhälle och politik när hela livet är en kamp för att hinna med allt betalt och obetalt arbete?

Kvinnors och mäns vilja att leva och arbeta jämställt skulle kunna bli den hävstång som behövs för att vi på allvar ska ta itu med de verkligt stora frågorna: Hur byggs ett samhälle där alla behövs? Hur organiseras arbetsliv och samhälle så att den livsviktiga reproduktionen kan förenas med den nödvändiga produktionen?

Skälen för att tänka nytt och annorlunda är många:

Stora grupper, både kvinnor och män riskerar att hamna utanför den ordinarie arbetsmarknaden.

Kvinnors kompetens och kraft behövs i arbetslivet, på alla nivåer. Den arbetsfördelning som råder i hemmen upplevs av framförallt kvinnorna som orättvis. Den är samhällsekonomiskt ineffektiv, eftersom den hindrar kvinnors kompetens att komma till uttryck på alla områden och nivåer.

Männen behövs i hemmen, både för barnens och den uthålliga kärlekens skull – kvinnor som lever i ojämställda förhållanden är mindre nöjda än de som lever i jämställda.

Under de ekonomiskt framgångsrika efterkrigsåren byggdes Sverige ut sektorsvis, helheten och sambanden stod inte i förgrunden. Det är nu, när ekonomin sviktar som sprickorna i välfärdsbygget blir synliga.

Under senare tid har också allt fler röster höjts mot brådskan och fragmentiseringen i den politiska beslutsfattandet. Med raska snitt skärs bitar av välfärdskakan bort utan att effekterna fullt ut har analyserats. Det är förmodligen inte en magrare version av den gamla välfärdsmodellen som är lösningen, utan en delvis annorlunda modell, bygga om istället för att skära ned.

Departement och myndigheter är organiserade efter sektorsprincipen, helhetssynen tvingas ofta lämna plats för ett kortsiktigt detaljtänkande. Många enskilda lönsamheter kan tillsammans leda till stora samhällsliga kostnader.

Ekonomisk jämställdhet bestäms i arbetslivet. Denna utredning konstaterar att arbetslösheten slår hårdast mot lågutbildade, invandrade och ensamstående föräldrar. Kvinnor och män är arbetslösa i ungefär samma utsträckning men den arbetslöse man som söker och får ett jobb, får ett heltidsjobb, medan den arbetslösa kvinna med samma önskemål ofta får nöja sig med deltidsarbeten eller lösare anknytning till arbetsmarknaden. Svag efterfrågan på arbetskraft drabbar dem som har svårast att göra sig gällande på arbetsmarknaden. Småbarnsmammor har sämst chans att få alla typer av arbeten, de är till och med missgynnade när det gäller att komma i åtnjutande av arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Tillverkningsindustrin producerar allt mer men behöver allt färre människor. Det är inom den stora och mycket varierade tjänstesektorn som de nya arbetena finns. Men också den rationaliseras i snabb takt, traditionella kvinnojobb som sekreterare, telefonist, bank- och försäkringstjänsteman fortsätter att minska i snabb takt.

Andra uppgifter är svårare att ersätta med ny teknik eller organisation. Dit hör traditionella kvinnoyrken inom vård, omsorg, kultur och utbildning. Kommer det att bli till kvinnornas fördel? Vi blir allt äldre, och kommer därmed att behöva allt mer vård. Kommer männen att ta över inom vården när deras traditionella arbetsmarknader krymper? Utvecklingen på det medicinska området skapar nya behov, och nya kostnader. Frågan om vem som ska betala är olöst. Det offentliga ansvaret krymper. Vilken fördelning skall gälla mellan offentligt, gemensamt ansvar och privat? Många oroar sig för en framtid där barnen antingen tar hand om sin gamla mamma själva

eller betalar mycket ur egen (eller mammas) plånbok för att få någon annan att göra det. Det enda som verkar klart är att så som arbetsfördelningen ser ut idag, kommer ett ökat familjeansvar att axlas främst av familjernas kvinnor – mödrar, hustrur, döttrar och svärdöttrar.

Olika personer kommer att efterfråga olika tjänster: resor, städhjälp, restaurangbesök, bussresor, musik, färdiglagad mat, undervisning, barnomsorg, miljövänlig sopsortering m.m.

Idag kostar en, till följd av tekniken, högproduktiv montör av mobiltelefoner procentuellt sin arbetsgivare lika mycket i arbetsgivaravgift som vårdbiträdet som sköter gamla eller tonåringen som klipper gräsmattor. Är det rimligt? Den s.k. pig-debatten blev snabbt inflammerad och omöjliggjorde en sansad diskussion. Debatten om skatteväxling, dvs. att minska skatten på arbete för att öka den på andra skattebaser är lågmäld, nästan obefintlig hösten 1997. Frågan återstår att besvara: Hur byggs ett samhälle där allas arbetskraft och arbetsvilja tas till vara? Eller annorlunda uttryckt, hur ska framtidens tjänster – i hemmen och i servicehusen – betalas? Är det arbetskraften som ska beskattas, eller något annat? Kan man ha olika skattesystem för olika typer av arbete? Vilken roll ska egen organiserad omsorg få ha, vare sig den sker privat eller i kooperativ form? Hur ska den finansieras?

Missförhållanden inom den offentliga sektorn, i vård, skola och barnomsorg t.ex., handlar ofta om brist på människor. Alla barn borde ha rätt att få god omsorg med ett pedagogiskt och åldersanpassat innehåll, även de som har arbetslösa föräldrar. Omsorgen ska vara till för barnen, inte föräldrarna. Många bostadsområden, offentliga lokaler och grönområden skulle behöva upprustning. Om vi tittar oss omkring ser vi mängder av samhällsnyttiga uppgifter som behöver utföras.

I andra länder pågår långtgående försök att skapa nya jobb genom kortare arbetstider. Men effekterna av generella arbetstidsförkortningar på sysselsättningen är omdebatterad. Frågan är genomgripande och effekterna bestäms av hur, för vilka och på vilka villkor arbetstiden förkortas. Kortare arbetstid skulle kunna bidra till bättre balans mellan tid för lönearbete och tid för hemarbete. Men det är långt ifrån självklart att en sänkning av arbetstiden för heltidsarbetande män skulle ge de ofrivilligt deltidsarbetande kvinnorna längre betald arbetstid. Inte heller är det säkert att fördelningen av hemarbetet skulle bli mer rättvis. Frågan om arbetstiden är viktig och kräver en ordentlig genomlysning, gärna också fler försöksverksamheter.

Kvinnomaktutredningen slår fast att kvinnors och mäns ekonomiska makt framför allt bestäms av arbetslivets och ekonomins utveckling. Men även om full sysselsättning vore möjlig att uppnå skulle det

inte leda till lika makt och resurser mellan män och kvinnor. Starka krafter verkar i segregering och diskriminerande riktning. Denna utrednings forskningsrapporter visar att den ekonomiska makten och de ekonomiska resurserna är mycket ojämnt fördelade mellan kvinnor och män.

I en värld med stark teknisk och ekonomisk omvandling där många jobb försvinner för att aldrig återuppstå är det nödvändigt att ha långsiktiga strategier för framtiden. Hur se till att kvinnor – och barn – inte blir framtidens förlorare?

Arbetslivets inre omvandling kommer att förändra maktrelationerna i samhället. Ju större ansvar som läggs på de enskilda individerna desto större inflytande kan de ha över sitt eget arbete. I stora delar av arbetslivet växer frihetsgraderna, allt fler kan själva styra var, när och hur arbetet utförs. Kraven på flexibilitet växer, andra honnörsord är kreativitet och social förmåga.

Det kan mycket väl vara så att denna utveckling visar sig vara till kvinnornas fördel. Samtidigt betyder den starka betoningen på kompetens och individuella färdigheter att klasskiktningen ökar. De starka blir allt starkare och de svaga riskerar att bli allt svagare. Både klass och kön skiktar och låser in människor – om inte samhället skapar motkrafter som kan stötta och frigöra.

Stora problem kräver stora lösningar. Helhetslösningar kräver en helhetssyn. Mitt förslag är att regeringen tillsätter en utredning, med uppgiften att analysera beroenden och samband mellan livets olika delar – välfärdens organisation och finansiering, arbetslivets möjligheter och produktionens krav. Huvuduppgiften skulle vara att skapa förutsättningar för ett liv där det finns en rimlig chans att få det hela att gå ihop. Där man kan leva med barn och arbete – samtidigt. Där samhället kan utvecklas både ekonomiskt och socialt och skapa den trygghet som gör att unga människor vågar skaffa barn, och där kvinnors och mäns fulla kompetens utnyttjas. Ett samhälle där tid finns för engagemang och personlig växt.

Kritiken mot snabbheten i det politiska beslutsfattandet, och de hastiga utredningar som föregår besluten, har varit kraftfull den senaste tiden. Kritikerna menar att det svenska utredningsväsendet, som genom årtionden varit en garant för att frågor blir väl genomlysta och besluten väl grundade, har försvunnit till förmån för en ytlig, ibland felaktig verklighetsbeskrivning och snabba ryck.

Att rita upp en karta över framtiden – att formulera en vision – är att ta ett steg mot målet. En möjlig karta ökar chansen att hitta rätt. Ju fler människor som omfattar samma vision desto säkrare är framgången.

Förslag till åtgärder

Det borde inte vara omöjligt att nå en bred enighet om att

- Samhälle och ekonomi bör fungera så att alla medborgare blir delaktiga och behövda.
- Män och kvinnor har samma värde och bör tillmätas samma värde.
- Barnens behov måste stå i centrum

En utredning som hittar gemensamma värderingar och letar efter helhetslösningar kan överleva även politiska maktskiften, och därmed skapa stabilitet och ge möjligheter till bättre styrning av en osäker framtid.

- Jag föreslår att en parlamentarisk utredning tillsätts. Den bör ges gott om tid att diskutera och föreslå de förändringar som behövs för att skapa ett samhälle som präglas av balans mellan å ena sidan produktionens krav och möjligheter och å den andra individernas välfärd och livskvalitet. I utredningens arbete bör olika modeller för ett nytt arbetsliv och välfärd kunna prövas i mindre skala, för att sedan utvärderas och utvecklas.

Utredningen föreslås få namnet Arbete, Liv och Välfärd åt Alla – arbetsnamn ALVA.

Framtida forskning

Det är angeläget att forskningen på jämställdhets- och genusområdet fortskrider. Den forskning som utförts inom Kvinnomaktutredningen har bidragit med åtskillig ny kunskap, samt identifierat frågor och områden som bör belysas i framtiden.

Familjen

- Hur utvecklas jämställdheten i familjerna? Den forskning om maktstrukturer i familjen som inletts i Kvinnomaktutredningen bör följas upp regelbundet. Vi behöver fördjupa våra kunskaper om föräldraförsäkringens inverkan på arbetsfördelningen i familjen. Vi behöver också veta mer om varför fäder tar ut en så förhållandevis liten andel av föräldraledigheten, varför mödrar deltidsarbetar i så hög grad och hur föräldrarna förhandlar om ansvaret för barnen.
- Hur vill svenska familjer att omsorgen om barnen ska organiseras?

- Hur påverkas barnen av frånvarande fäder, respektive av att mödrar slits mellan vårdansvar och yrkesambitioner?
- Studier av vilka värderingar som förmedlas till blivande och nyblivna mödrar och fäder i mödravård och på barnavårdscentraller.
- Stämmer det att samhället lägger över allt mer omsorgsansvar på familjerna? Vilka uppgifter i så fall? Vad händer t.ex. när kommunerna sätter daghemsavgifter efter hur många timmar barnen är på daghemmet? När hemtjänsten för gamla blir allt mindre tillgänglig? Hur påverkar sådana förändringar de yrkesarbetandes lönearbete och planeringsarbetet i hemmen?

Arbetsmarknaden

- Hur ser ett arbetsliv ut som svarar mot kraven på jämställdhet? Hur kan arbetslivet utvecklas så att kvinnor och män kan delta på lika villkor?
- Det råder fortfarande en stark obalans mellan kvinnor och män på chefsbefattningar i arbetslivet. Forskning behövs för att belysa konsekvenserna av mäns överrepresentation på maktpositioner. Vilken betydelse har t.ex. mäns enkönade ledningssammanhang för utveckling och utövande av ledarskap, och vilken betydelse får mansdominansen för kvinnors möjligheter att rekryteras till chefsbefattningar?
- Det är angeläget att tidsanvändningsstudier görs regelbundet, t.ex. vart tionde år. Sådan statistik är ett nödvändigt underlag för att vi ska få kunskap om hur avlönat och oavlönat arbete fördelas mellan kvinnor och män.
- Kvinnomaktutredningen visar att anställningsförmåner av ekonomiskt och materiellt slag ökar inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män. Vi behöver veta mer om sidoförmånernas omfattning och utbredning.
- Deltidsarbete är en utbredd svensk företeelse. I vilken utsträckning är deltid arbetet en könsstrukturerande faktor på den svenska arbetsmarknaden?
- Arbetsvärdering har förts fram som ett medel mot könslönneskillnader. Vi behöver mer forskning för att utveckla instrument för arbetsvärdering. Vi behöver också undersöka effekterna av tillämpningen av dessa instrument.
- Kvinnomaktutredningen redovisar detaljerade undersökningar av löneskillnader i privat sektor. Liknande undersökningar inom offentliga sektorn är önskvärda.
- Kvinnomaktutredningen ser en tendens till att offentliga sektorn blivit mindre "familjevänlig" under 1990-talet. Hur ser i så fall

Förslag till åtgärder

förändringarna ut? Förstärker offentliga sektorn könsstereotyp beteende mer än privat sektor gör?

- Vilken betydelse har det om chefen är man eller kvinna för kvinnors och mäns löneutveckling? Internutbildning? Befordran? Föräldraledighet?
- Studier av hur löner sätts på arbetsplatserna. Resultaten i Kvinnomaktutredningen tyder på att det har betydelse om det är kvinnor eller män som sätter lönerna. Hur påverkas löneutvecklingen för kvinnor och män när lönerna blir alltmer individuella och sätts på allt lägre nivåer i organisationerna?
- Kan arbetsrotation motverka förekomsten av *dead end jobs* i arbetslivet?
- Kartläggningar av jämställda sektorer i samhället: universitet och högskolor, arbetsplatser, kommuner, regioner. Vilka faktorer gynnar jämställdheten?

Välfärdsstaten

- Samhället subventionerar en rad offentliga tjänster. Hur fördelar sig de subventionerna på kvinnor och män?
- Kvinnors och mäns individuella inkomster måste kunna jämföras. Den forskning som inletts i Kvinnomaktutredningen bör följas upp och fördjupas.
- De tidigare reglerna om bidragsförskott har ersatts av regler för underhållsstöd, där den förälder som inte bor med barnet har betalningsansvar. De ändrade reglerna förväntas ge besparingar i statens budget. Jag föreslår att konsekvenserna för både den betalande och den mottagande föräldern analyseras; ekonomiska såväl som sociala förändringar, liksom förhållandet mellan föräldrarna.

Makt

- Jämställdhet är en förutsättning för ett demokratiskt samhälle. På vilket sätt motverkar inbyggda strukturer (könsordning och könsrollerna) demokratin?
- Under senare år har många folkvalda avsagt sig sina politiska uppdrag. Har kvinnor gjort det i större utsträckning än män, och i så fall varför? Vilka erfarenheter har kvinnliga politiker av politiskt arbete i kommuner och riksdag?
- Vilka maktstrategier föds i slutna, enkönade grupper? Hur verkställs de?
- Vilken betydelse har ekonomins inbyggda sätt att fungera för maktförhållandena mellan män och kvinnor?

Litteratur

- Agarwal, B. (1997) "'Bargaining' and Gender Relations: Within and Beyond the Household". *Feminist Economics*, Vol. 3, No. 1, Spring.
- Ahrne, Göran & Roman, Christine (1997) *Hemmet, barnen och makten*. SOU 1997:139. Stockholm: Fritzes.
- Albrecht, James W., Edin, Per-Anders, Sundström, Marianne & Vroman, Susan B. (1997) "Kvinnors och mäns löner – förvärvsavbrottens betydelse." i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Alvesson, Mats (1997) "Kvinnor och ledarskap. En översikt och problematisering." i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Ambjörnsson, Ronny (1974) *Samhällsmodern. Ellen Keys kvinnouppfattning till och med 1896*. Avhandling. Göteborgs universitet, Institutionen för idé- och lärdomshistoria.
- Andersson, Gunnar (1997) "Karriär, kön, familj." i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Arai, Mahmood & Thoursie, Anna (1997) "Individ- och yrkesskillnader mellan kvinnor och män: Hur påverkar de lönen?" i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Artaeus, Irene (1992) *Kvinnorna som blev över. Ensamstående stadskvinnor under 1800-talets första hälft – fallet Västerås*. Studia Historica Upsaliensia 170, Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet.
- Aurell, Marie (kommande) *Arbetsfördelning och löneskillnader inom ett dagligvaruföretag*. Tema T-rapport. Linköping: Linköpings universitet.
- Becker, Gary (1964) *Human Capital. A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: Columbia University Press.
- Becker, Gary (1971) *The Economics of Discrimination*. Chicago: University of Chicago Press.
- Becker, Gary (1981) *A Treatise on the Family*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Becker, Gary (1985) "Human Capital, Effort and the Sexual Division of Labor." *Journal of Labor Economics*. Vol. 3. s. 33.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1979) *Kungskaps sociologi: hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. ALMA-serien 101. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Litteratur

- Bergqvist, Christina (1994) *Mäns makt och kvinnors intressen*. Uppsala: Acta Univ. Ups., Skr. Utg. av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, nr 121.
- Bergqvist, Christina (1997) "Korporatismens nedgång – kvinnornas framgång?" i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Berner, Boel (1996) *Sakernas tillstånd. Kön, klass, teknisk expertis*. Stockholm: Carlssons.
- Bernhard, J. (1972) *The future of marriage*. Bantam Books.
- Billing, Yvonne Due (1997) "Är ledarskap manligt, kvinnligt eller något annat?" i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Björklund, A. & Fritzell, J. (1992) *Inkomstfördelningens utveckling*. Bilaga 8 till Långtidsutredningen 1992. Stockholm: Finansdepartementet
- Björklund, A. (1992) "Långsiktiga perspektiv på inkomstfördelningen" i *Inkomstfördelningens utveckling. Bilaga till Långtidsutredningen 1992*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Björnberg, Ulla & Kollind, Anna-Karin (1997) "Lojalitet, tid och pengar. Hur kvinnor och män argumenterar om jämställdhet i familjer" i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Björnberg, Ulla (1997) "Mödrar på nittioalets arbetsmarknad." i *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Bladh, Christine (1997) "Kvinna med eget företag – från 1700-talets mitt till 1800-talets slut" i *Mot halva makten – elva essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*. SOU 1997:113. Hagman, I. (red.) Stockholm: Fritzes.
- Blom, Agneta P. (1997) "Strukturers betydelse för framgång – diskussion utifrån en studie av kvinnliga och manliga förvaltningschefer i landstingen." i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Bolin, Kristian (1997) "Familj, makt och ekonomiska resurser – Den nya familje-ekonomi" i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Borchorst, A. & Siim, B. (1987) "Women and the advanced welfare state – a new kind of patriarchal power?" i *Women and the State*. Showstack Sassoon, A. (red.). London: Hutchinson.
- Brandt, B. & Kvande, E. (1991) "När likhet blir ulikhet. Foreldres forhandlinger om barneomsorg" i *Nye Kvinner, nye menn*. Oslo: Ad Notam.
- Brodin, J-A. (1997) *Jämställda? – intervjuer med unga par om arbetsfördelning, ekonomi och framtid*. Rapport inom projektet "Makten i familjen". Kvinnomaktutredningen. Sociologiska institutionen. Stockholms universitet.
- Business Week (1996) "Pengar & Passioner". *Dagens industri*. 9 maj.
- Calleman, Catharina (1991) *Kvinnors anställningsskydd*. Stockholm: Nordstedts juridikförlag.
- Carlsson Wetterberg, Christina (1997) "Med eller utan fäder och bröder? – kvinnor i 1900-talets politiska liv." i *Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*. SOU:1997:113. Hagman, Ingrid (red.). Stockholm: Fritzes.

- Carlsson, Christina (1986) *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880–1910*. Lund: Arkiv.
- Carlsson, S. (1966) ”Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866” i *Samhälle och riksdag*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Chadeau, A. (1994) ”OECD information network on non-market household production.” i *International Conference on the Measurement and Valuation of Unpaid Work: Proceedings*. Ottawa: Statistics Canada.
- Cockburn, Cynthia (1991) *In the Way of Women. Men’s Resistance to Sex Equality in Organizations*. London: MacMillan Press.
- Connell, R. (1995) *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Cornwall, Andrea & Lindisfarne, Nancy (1994) *Dislocating masculinity – comparative ethnographics*. London och New York: Routledge.
- Dahlbom-Hall, Barbro (1996) *Lära kvinnor chefa män*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Duncan, S. (1996) ”The Diverse Worlds of European Patriarchy” i *Women of the European Union. The Politics of Work and Daily Life*. García-Ramon, M.D. & Monk, J. (red.). London och New York: Routledge.
- Edin, Per-Anders & Richardson, Katarina (1997) ”Lönepolitik, lönespridning och löneskillnader mellan män och kvinnor.” i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Edvinsson, A. (1996) ”Lätt att bli pappa, svårt att vara” i *Nord Nytt*, nr 63.
- Ely, R. (1995) ”The power in demography: women’s social constructions of gender identity at work”. *Academy of Management Journal*. Vol. 38, No. 3, s. 589–634.
- England, P. (1993) ”The Separative Self: Androcentric Bias in Neoclassical Assumptions” i *Beyond Economic Man*. Ferber, M.A. & Nelson, J.A. (red.). Chicago: University of Chicago Press.
- Esping-Andersen, Gösta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esseveld, Johanna (1997) ”Om kvinnliga förtroendevalda, makt och könsrelationer i fackföreningar.” i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Ferber, Marianne A. (1993) *Beyond economic man – feminist theory and economics*. Ferber, Marianne A. & Nelson Julie A. (red.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Flood, Lennart & Gråsjö, Urban (1997) ”Tid för barn, tid för arbete. En undersökning av svenska hushålls tidsanvändning” i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Florin, Christina (1990) *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom svenska folkskolans lärarkår 1860–1906*. Serie, Aktuella sammanfatningar från kvinnoforskningen. Stockholm: JÄMFO.
- Folbre, Nancy & Hartmann, Heidi (1988) ”The Rhetoric of Self-interest: Ideology of Gender in Economic Theory” i *The Consequences of Economic Rhetoric*. Kalmer A., McCloskey D.N. & Solow, R.M. (red.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fra kvinnehistorie til kjønnshistorie?* Det 22. nordiske historikermøte, Oslo 13.–18. august 1994. Oslo: IKS. Avdeling for historie. Universitetet.

Litteratur

- Frederiksen, I. & Romer, H. (1986) *Kvinder, mentalitet, arbejde. Kvindehistorisk forskning i Norden*. Håndbibliotekets Veninder, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Fritzell, Johan (1991) *Inte av marknaden allena: Inkomstfördelningen i Sverige*. Institutet för Social Forskning, Stockholm: Almqvist och Wicksell International.
- Fürst, Gunilla (1997) "När kvinnor utvecklar nya lönomodeller." i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Granqvist, Lena & Persson, Helena (1997) "Karriärer inom varuhandeln – spelar kön någon roll?" i *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Granqvist, Lena (1997) "Sidoförmåner – skillnader mellan kvinnor och män." i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Greiff, Mats (1996) "Lågkonjunkturer och strukturomvandling under 1900-talet" i *Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad*. SOU 1996:56. Slutbetänkande. Stockholm: Fritzes.
- Gustafsson, B. & Uusitalo, H. (1990) "Income Distribution and Redistribution during Two Decades: Experiences from Finland and Sweden" i *Generating Equality in the Welfare State. The Swedish Experience*. Persson, I. (red.). Oslo: Norwegian University Press.
- Gustafsson, Siv S. (1997) "Familjepolitik och yrkesverksamhet bland kvinnor som fött barn – en internationell jämförelse." i *Ljusnande framtid eller ett långt farväl? Den svenska välfärdsstaten i jämförande belysning*. SOU 1997:115. Stockholm: Fritzes.
- Gähler, Michael (1997) "Ekonomiska konsekvenser av skilsmässa – skillnader mellan kvinnor och män." i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Göransson, Anita (1988) *Från familj till fabrik. Teknik, arbetsdelning och skiktning i svenska fabriker 1830–1950*. Lund.
- Göransson, Anita (1996) "Från hushåll och släkt till marknad och stat" i *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*. Furuhausen, B. (red.). Stockholm: Utbildningsradion och Bokförlaget Bra Böcker.
- Haas, L. (1992) i Sundström & Duvander 1997. *Equal parenthood and social policy: a study of parental leave in Sweden*. Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Haavio-Mannila, Elina (1983) *Det uferdige demokratiet. Kvinnor i nordisk politik*. Oslo: Nordiska Ministerrådet.
- Hagman, Ingrid (1996) "Ajax Prinsen". *Ottar*, nr 3, s. 82.
- Halleröd, B. (1996) "Generell välfärd eller selektiv fattigvård?" i *Generell välfärd. Hot och möjligheter?* Palme, J. & Wennemo, I. (red.). Välfärdsprojektet. Kunskap. Fakta nr 3. Stockholm: Norstedts.
- Halleröd, Björn (1997) "Lika hushåll, olika ekonomi. Ekonomiska problem bland samboende män och kvinnor." i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Hamrin-Thorell, Ruth (1969) "Barriärer som revs" i *Kvinnors röst och rätt*. Hamrin-Thorell, R. Lindström, U. & Stenberg, G. (red.). Stockholm: AB Allmänna Förlaget.

- Haavind, Hanne (1985) "Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män". *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, s. 17–27.
- Hedlund, Gun (1997) "Kön, makt, organisation och ekonomi i svenska kommuner." i *Styrssystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid*. SOU 1997:114. Jónasdóttir, Anna G. (red.). Stockholm: Fritzes.
- Heen, H. (1995) "Money, Gifts and Gender" i *Labour of Love. Beyond the self-evidence of everyday life*. Borchgrevink, Tordis & Holter, Øysten Gullvåg (red.). Aldershot: Avebury.
- Hernes, Helga (1987) *Welfare State and Women Power*. Oslo: Norwegian University Press.
- Hirdman, Yvonne (1990) "Genusystemet" i *Demokrati och makt i Sverige*. SOU 1990:44. Maktutredningens huvudrapport. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Hoem, B. (1995) *Kvinnors och mäns liv. Del 1 Sysselsättning från 17 års ålder*. Örebro: SCB.
- Hoem, B. (1997) "Barn minskar risken för separation – bara de första 18 månaderna". *Välfärdsbulletinen*, nr 5.
- Holgersson, Charlotte & Höök, Pia (1997) "Chefsrekrytering och ledarutveckling" i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Holmquist, Carin (1997) "Den ömma bödeln. Kvinnliga ledare i åtstramningstider." i *Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling*. SOU 1997:83. Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Holter, Øystein Gullvåg & Aarseth, H. (1993) *Menns Livssammenheng*. Oslo: Ad Notam.
- Holter, Øysten Gullvåg (1980) *Sjekking. Kjærlighet og kjønnsmarked*. Oslo: Pac.
- Hultbom, Christina (1997) "Makt och ledarskap i börsbolagen." i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Hultin, Mia & Szulkin, Ryszard (1997a) "Chefernas kön och de anställdas lön – en studie av könsdiskriminering på svenska arbetsplatser." i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Hultin, Mia & Szulkin, Ryszard (1997b) "De lågavlönade på arbetsmarknaden – en analys av kvinnor och män under två decennier." i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Hörnqvist, Martin (1997) "Familjeliv och arbetsmarknad för män och kvinnor." i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Höög, Jonas (1997) "Kvinnors och mäns utträde ur arbetslivet." i *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Isacson, M. (1994) *Vardagens ekonomi. Arbete och försörjning i en mellan svensk kommun under 1900-talet*. Stockholm: Gidlunds.
- Jansson, K. & Sandqvist, A. (1993) *Inkomstfördelningen under 1980-talet. Bilaga 19 till Långtidsutredningen 1992*. Stockholm: Finansdepartementet.

Litteratur

- Johannisson, Karin (1990) *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*. Stockholm: Norstedts.
- Johansson, Stina (1997) "Hälsoprofessioner i välfärdsstatens omvandling." i *Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling*. SOU 1997:83. Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Johansson, Vicki (1997) "Omsorgens organisering och jämlikheten mellan könen" i *Styrsystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid*. SOU 1997:114. Jónasdóttir, Anna G. (red.). Stockholm: Fritzes.
- Jónasdóttir, Anna G. (1991) *Love Power and Political Interests. Towards a Theory of Patriarchy in Contemporary Western Societies*. Högskolan i Örebro: Örebro Studies 7. Även publicerad något reviderad som *Why Women Are Oppressed*. Philadelphia: Temple University Press.
- Jónasdóttir, Anna G. (1994) *Why women are oppressed*. Philadelphia: Temple University Press.
- Jonsson, Jan O. (1997) "Hur skall vi förklara könsskillnader i utbildningsval? En empirisk prövning av hypoteser om rationella val och könsrollmodeller." i *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Jonung, Christina (1995) "Unga kvinnor på en könssegregerad arbetsmarknad." *Framtider*, nr 4, s. 28–31.
- Jonung, Christina (1997) "Yrkessegregering mellan kvinnor och män." i *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Jörberg, L. (1981) *Kvinnliga arbetare inom svensk industri 1872–1912*. Meddelande från Ekonomisk-historiska institutionen, nr 28. Lunds universitet.
- Kanter, Rosabeth, Moss (1977) *Men and Women of the Corporation*. New York: Basic Books.
- Karlsson, Lynn (1997) "I gruva och på kontor – genusstämpling av arbete" i *Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*. SOU 1997:113. Hagman, I. (red.). Stockholm: Fritzes.
- Kollontay, Alexandra (först publicerad 1925, 1973) *Kvinnans ställning i den ekonomiska samhällsutvecklingen*. Stockholm: Gidlunds.
- Kvinnohistoria* (1994) Utbildningsradion, Stockholm.
- le Grand, Carl (1997) "Kön, lön och yrke – yrkessegregering och lönediskriminering mot kvinnor i Sverige." i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Lewis, J. (1993) "Introduction: women, work, family and social policies in Europe" i *Women and Social Policies in Europe: Work, Family and the State*. Lewis, J. (red). Aldershot: Edward Elgar.
- Lindgren, Gerd (1996) "Broderskapets logik." *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1, s. 17.
- Lindstedt, H. (1921) "De kvinnliga arbetarnas numeriska roll inom Sveriges storindustri före landets industrialisering", *Tiden*.
- Lindvert, Jessica (1997) "Förändrad skolorganisation – makt och möjligheter." i *Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling*. SOU 1997:83. Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- LO (1996) *Who are the low income earners and who are the high income earners*. Report from the Swedish Trade Union Confederation, Stockholm.

- Lommerud, K-E. (1997) "The battle of the Sexes" i *Economics of the Family Policies*. Routledge.
- Losman, Beata (1987a) "Kvinnorganisering och kvinnorörelse i Sverige" i *Handbok i svensk kvinnohistoria*. Kyle, G. (red.). Stockholm: Carlssons.
- Losman, Beata (1987b) "Kvinnoliv på landet" i *Handbok i svensk kvinnohistoria*. Kyle, G. (red.). Stockholm: Carlssons.
- Lundgren, B. (1993) "Den bekönade kulturen" i *Kultur och erfarenhet. Aktuella teman i svensk etnologi*. Ehn, B. (red.) Stockholm: Carlssons.
- Löfström, Åsa (1993) *Ju fler kvinnor desto lägre lön? En test av crowdinghypotesen*. Umeå: Umeå universitet.
- Lövkrona, I. (1990) Nyckelknippans semiotik. Den starka bondekvinna – myt eller verklighet? i *Nordisk etnologi och folkloristik under 1980-talet*. Gustavsson, A. (red.). Uppsala: Etnologiska institutionen.
- Magnusson, L. (1996) *Sveriges ekonomiska historia*. Stockholm: Tiden Athena.
- Meyerson Eva M. & Petersen, Trond (1997) "Lika lön för lika arbete. En studie av svenska förhållanden i internationell belysning." i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Meyerson, Eva M. & Petersen, Trond (1997) "Finns det ett glastak för kvinnor? En studie av svenska arbetsplatser i privat näringsliv 1970–1990." i *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Mincer, J. & Polachek, S. (1974) "Family investment in human capital: earnings of women." *Journal of Political Economy*. Vol. 82, s.76–82.
- Månadens affärer*, mars 1994–juni 1996.
- Nairobi Forward Looking Strategies for the Advancement of Women*. (1987) London: Home Office.
- Nationalencyklopedien* (1991) Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- Nermo, Magnus (1994) "Den ofullbordade jämställdheten" i *Vardagens villkor*. Fritzell, J. & Lundberg, O. (red.). Stockholm: Brombergs förlag.
- Nilsson Schönnesson, Lena (1985) *Hennes och hans äktenskap?* JÄMFO.
- Nilsson, B. (1996) *Kvinnor i statens tjänst – från biträden till tjänstemän. En aktörsinriktad undersökning av kvinnliga statstjänstemäns organisering, strategier och kamp under 1900-talets första hälft*. Avhandling. Historiska institutionen. Uppsala universitet.
- Nordenmark, Mikael (1997) "Arbetslöshet, kön och familjeliv" i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Nyberg, Anita (1985) *Kvinnors arbete i industri och hem 1870–1910*. Tema T. Arbetsnotat 14, Tema Teknik och social förändring. Linköpings universitet.
- Nyberg, Anita (1987) "Vad är förvärvsarbete?" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1, s. 54–65.
- Nyberg, Anita (1989) *Tekniken – kvinnornas befriare? Hushållsteknik, köpevaror, gifta kvinnors hushållsarbetsid och förvärvsdeltagande 1930-talet–1980-talet*. Linköping Studies in Arts and Science 45. Linköpings universitet.
- Nyberg, Anita (1995) *Konjunktur och jämställdhet*. Tema T. Arbetsnotat 135. Linköping: Linköpings universitet.

Litteratur

- Nyberg, Anita (1996) "Arbetstider ur jämställdhets- och familjesynpunkt" i *Arbetstid, längd, förläggning och inflytande. Bilagedel*. SOU 1996:145. Stockholm: Fritzes.
- Nyberg, Anita (1996) "In i självtjänstesamhället – eller på väg ut?" i *Från symaskin till cyborg. Genus, teknik och social förändring*. Sundin, Elisabeth & Berner, Boel (red.). Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Nyberg, Anita (1996a) "Arbetstider ur jämställdhets- och familjesynpunkt" i *Arbetstid, längd, förläggning och inflytande. Bilagedel*, SOU 1996:145. Stockholm: Fritzes.
- Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.) (1997) *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:82. Stockholm: Fritzes.
- Nyberg, Anita (1997) *Kvinnor, män och inkomster. Jämställdhet och oberoende*. SOU 1997:87. Stockholm: Fritzes.
- Nyberg, Anita (1997) "Makt, kön och BNP" i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Arne, Göran & Persson Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Nyman, Charlott (1997) "Mitt ditt eller vårt? Familjers interna fördelning av pengar." i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Nyström, P. (1955) *Stadsindustriens arbetare före 1800-talet*. Akademisk avhandling. Stockholm.
- Näsman, Elisabeth (1992) *Parental leave in Sweden – a workplace issue?* Stockholm Research Reports in Demography 73. Demografiska avdelningen. Stockholms universitet.
- Ohlander, Ann-Sofie & Strömberg, Ulla-Britt (1996) *Tusen svenska kvinnoår. Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Ohlander, Ann-Sofie (1997) "Ekonomisk makt och ekonomiskt ansvar – två skilda storheter." i *Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*. SOU:1997:113. Hagman, Ingrid (red.). Stockholm: Fritzes.
- Ohlsson, Jörgen & Öhman, Joachim (1997) "Kvinnliga och manliga chefer – finns det ett glastak? i *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Ohlsson, Rolf (1997) "Generationsräkenskaper – den offentliga sektorn ur ett ekonomiskt-demografiskt perspektiv." i *Välfärdens genusansikte*. SOU 1998:3. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Ott, N. (1995) "Fertility and division of work in the family: A game theoretic model of household decisions" i *Out of the Margin: Feminist perspectives on economics*, s. 80–99. Kupier, E. & Sap, J. (red.). London and New York: Routledge.
- Ottar (1995) "Vägen till kvinnans hjärta", nr 2, s. 53.
- Palme, Sven Ulric (1969) "Vid valurnan och i riksdagen under femtio år." i *Kvinnors röst och rätt*. Hamrin-Thorell, Ruth, Lindström, Ulla & Stenberg, Gunborg (red.). Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.) (1997) *Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Stockholm: Fritzes.
- Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.) (1997) *Kvinnor och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Stockholm: Fritzes.
- Persson, S. (1994) "Föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg". *Socialvetenskaplig Tidskrift*, Årg. 1, nr 2–3.

- Qvist, Gunnar (1974) *Statistik och politik. LO och kvinnorna på arbetsmarknaden*. Stockholm: Prisma/LO.
- Qvist, Gunnar (1977) "Ett perspektiv på den s.k. kvinnoemancipationen i Sverige", *Historisk Tidskrift*, 97, s. 145–179.
- Regeringens proposition 1996/97:1*. Stockholm: Riksdagen.
- Richardson, Katarina (1997) "Familjeförhållanden och löneutveckling." i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Riksdagens Årsbok* (1994/95) Stockholm: Riksdagens tryckeri.
- Ringqvist, M. (1996) *Om den offentliga sektorn. Vad den ger och vad den tar*. Stockholm: Publica.
- Sainsbury, Diane (red.) (1994) *Gendering Welfare States*. London: Sage.
- Sainsbury, Diane. (1996) *Gender, Equality and Welfare States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sanday, P. (1973) "Toward a theory of women" i *American Anthropologist*, 75.
- Sander, Å. & Holmer, J. (1996) "Lågkonjunktur eller systemkris – vad betyder det för jobben" i *Bidrag genom arbete – en antologi*. SOU 1996:151. Storstadskommittén. Stockholm: Fritzes.
- Sandvik, H. (1994) "Kjønnsperspektiv på tidlig moderne tids økonomi – med vekt på arbeid og økonomisk rådighet i familieøkonomi" i *Rapport III Fra kvinnehistorie til kjønns historie?* Det 22. nordiske historikermøte, Oslo 13.–18. august 1994. Oslo: IKS. Avdeling for historie. Universitetet.
- SCB (1992) *Tidsanvändningsundersökningen 1990/91. Levnadsförhållanden*. Rapport 80. Tabeller. Stockholm.
- SCB (1996) *Arbetskraftsundersökningarna AKU*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (1997) *Kvinnor och män på toppen*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Siaroff, A. (1994) "Work, Welfare and Gender Equality: A New Typology" i *Gendering Welfare States*. Sainsbury, D. (red.). London: Sage.
- SIFO (1991) *Arbetsmiljöfonden, Tabellrapport*. Kista: SIFO
- Siim, Birte (1990) "Feministiska tolkningar av samspelet mellan kvinnor och välfärdsstaten". *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 11(2), s. 13–25.
- Sjöberg, Mats (1996) *Att räkna framtidens skördar. Barndom, skola och arbete. Bolstads pastorat 1860–1930*. Linköping: Tema, Linköpings universitet.
- Smeeding, T. Rainwater, L., Rein, M., Hauser, R. & Schäber, G. (1990) "Income poverty in seven countries: initial estimates from the LIS database" i *Poverty, Inequality and Income Distribution in Comparative Perspective*. Smeeding, T., O'Higgins, M. & Rainwater, L. (red.). Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- SNA (1993) *Systems of National Accounts*, prepared under the auspices of the Inter-Secretariat Working Group on National Accounts; Commission of the European Communities – Eurostat, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations – Department for Economic and Social Information and Policy Analysis – Statistical Division, World Bank. Brussels, Luxembourg, New York, Paris, Washington D.C.

Litteratur

- Socialdepartementet (1996) *Ensamföräldrarna – en utsatt grupp?* Välfärdsprojektet. Skriftserien: Fakta/kunskaper nr 2. Stockholm: Regeringskansliets offsettryckeri.
- Sommestad, Lena (1992) *Från mejerska till mejerist. En studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess.* Lund: Arkiv.
- SOU 1990:44 *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport.* Maktutredningen. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1996:56 *Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad.* Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:17. *Skatter, tjänster och sysselsättning. Betänkande.* Stockholm: Fritzes
- SOU 1997:83 *Om makt och kön. I spåren av offentliga organisationers omvandling.* Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:87 *Kvinnor, män och inkomster. Jämställdhet och oberoende.* Nyberg, Anita. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1995:104 *Skattereformen 1990–1991 – en utvärdering. Betänkande.* Kommittén för utvärdering av skattereformen. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU:1997:113 *Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd.* Hagman, Ingrid (red.). Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:114 *Styrssystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid.* Jónasdóttir, Anna G. (red.). Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:115 *Ljusnande framtid eller ett långt farväl?* Stark, Agneta (red.). Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:135 *Ledare, makt och kön.* Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:136 *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:137 *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden.* Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:138 *Familj, makt och jämställdhet.* Arne, Göran & Persson Inga (red.). Stockholm: Fritzes
- SOU 1998:3 *Välfärdens genusansikte.* Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:4 *Män passar alltid? Nivå- och organisations specifika processer med exempel från handeln.* Sundin, Elisabeth. Stockholm: Fritzes.
- Stadin, Kekke (1980) "Den gömda och glömda arbetskraften. Stadskvinnor i produktionen under 1600- och 1700-talen" i *Historisk tidskrift*, nr 3.
- Strassman, D. (1993) "Not a Free Market: the Rhetoric of Disciplinary Authority in Economics" i *Beyond Economic Man.* Ferber, M.A. & Nelson, J.A. (red.). Chicago: University of Chicago Press.
- Ståhlberg, Ann-Charlotte & Tegle, Stig (1998) "Det offentliga ålderspensionssystemet ur ett genusperspektiv." i *Välfärdens genusansikte.* SOU 1998:3. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.) Stockholm: Fritzes.
- Sundin, Elisabeth (1997) "Det typiska ledarskapet – på låg nivå och kvinnlig?" i *Ledare, makt och kön.* SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Sundin, Elisabeth (1998) *Män passar alltid? Nivå- och organisations specifika processer med exempel från handeln.* SOU 1998:3. Stockholm: Fritzes.

- Sundström, Eva (1997) "Bör kvinnor förvärvsarbete? Attityder till kvinnors förvärvsarbete i Sverige, Tyskland och Italien" i *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.). Stockholm: Fritzes.
- Sundström, Marianne (1987) *Study in the Growth of Part-time Work in Sweden*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Sundström, Marianne & Duvander, Ann-Zofie (1997) "Föräldraförsäkringen och jämställdheten mellan kvinnor och män" i *Välfärdens genusansikte*. SOU 1998:3. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Svensson, Lars (1997) "En historia om löneutjämning – kvinnors och mäns löner i långsiktigt perspektiv" i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, I. & Wadensjö, E. (red.). Stockholm: Fritzes.
- Swedberg, R. (1987) "Ekonomisk makt" i *Maktbegreppet*. Petersson, O. (red.). Stockholm: Carlssons
- Särskilda folkräkningen 1935/36 VIII. s. 33, 34.
- Södling, Maria (1997) "Hemmet är vårt kall – en kyrklig kvinnokongress 1920" i *Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*. SOU 1997:113, Hagman, I. (red.). Stockholm: Fritzes.
- Tegle, Stig (1985) *Part-Time Employment. An economic analysis of weekly working hours in Sweden 1963–1982*. Lund: Lund Economic Studies nr 35.
- Thomas, J.J. (1992) *Informal Economic Activity*. London: LSE Handbooks in Economics.
- Thorsen, L.E. (1986) "'Arbejdsom og driftig' Kjønsarbejdsdeling og jentesosialisering i jordbruksmiljø 1920–1950" i *Kvinder Mentalitet Arbejde. Kvindehistorisk forskning i Norden*. Frederiksen, I. & Romer, H. (red.). Håndbibliotekets Veninder. Aarhus Universitetsforlag.
- Thoursie, Anna (1997) "Kvinnors och mäns vägar ut ur arbetslöshet – likheter och skillnader." i *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Tyrkkö, A. (1997) "Anpassning mellan arbetsliv och familjeliv i Sverige" i *Dilemmaet arbetsliv – familjeliv i Norden*. Bonke, J. (red.). Socialforskningsinstitutet 95:5. Nordisk Ministerråd TemaNord.
- UN (1995) Report of the United Nations Fourth World Conference on Women. Beijing. September 4–15.
- Växjö Kommun, 1996
- Wadensjö, Eskil (1997) "Arbetsinkomster för kvinnor med längre utbildning." i *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.). Stockholm: Fritzes.
- Wahl, Anna (1996) "Företagsledning som konstruktion av manlighet." *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1, s. 17.
- Wahl, Anna (1997) "Ledarstil, makt och kön." i *Ledare, makt och kön*. SOU 1997:135. Nyberg, Anita & Sundin, Elisabeth (red.). Stockholm: Fritzes.
- Walby, S. (1994) "Methodological and theoretical issues in the comparative analysis of gender relations in western Europe". *Environment and Planning*, A 26.
- Wikander, Ulla (1988) *Kvinnors och mäns arbeten. Gustafsberg 1880–1980. Genusarbetsdelning och arbetets degradering vid en porslinsfabrik*. Serie: Det svenska arbetets historia 4. Lund: Arkiv i samarbete med Arbetsmiljöfonden och Ekonomisk-historiska institutionen vid Uppsala universitet.

Litteratur

- Wikander, Ulla (red.) (1994) *Det evigt kvinnliga. En historia om förändring*. Stockholm: Tidens förlag.
- Wilensky, H. & Lebeaux, C.N. (1958) *Industrial Society and Social Welfare*. New York: The Free Press.
- Wilensky, H., (1975) *The Welfare State and Equality*. Berkeley: University of California Press.
- Wrong, D.H. (1995) *Power. Its Forms, Bases, and Uses*. Tredje upplagan. New Brunswick (USA) och London (UK): Transaction Publishers
- Wägnerud, Lena (1997) "Ekonomisk politik: ett manligt maktområde i riksdagen." i *Styrsystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid*. Jónasdóttir, Anna G. (red.). Stockholm: Fritzes.
- Åström, Lizzie (1990) *Fäder och söner*. Stockholm: Carlssons.
- Öberg, Lisa (1994) "Privatpraktiserande barnmorska – ett yrke som försvann" i *Det evigt kvinnliga. En historia om förändring*. Wikander, U. (red.). Stockholm: Tidens förlag.
- Östberg, Kjell (1997) *Efter rösträtten – kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposium.

Kommittédirektiv

Utredning om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män

Dir. 1994:102

Beslut vid regeringssammanträde den 15 september 1994

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall tillkallas med uppdrag att kartlägga och analysera fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män.

Bakgrund

Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män skall ha lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet. Ett delmål är därvid att det skall finnas samma möjligheter för kvinnor och män till ekonomiskt oberoende. I propositionen – Delad makt delat ansvar – om jämställdhetspolitiken (prop. 1993/94:147, 1993/94 AU 17, rskr. 1993/94:290) – behandlar regeringen frågor om fördelningen av ekonomiska resurser och ekonomisk makt mellan kvinnor och män. Där konstateras (s. 31) att det inte finns någon samlad bild av kvinnors respektive mäns tillgång till ekonomiska resurser och hur detta påverkar kvinnors och mäns makt i familjen och i samhället. I propositionen anmäler regeringen sin avsikt att tillkalla en särskild utredare för att få dessa frågor ordentligt belysta.

Makten över de ekonomiska regelsystemen

Enligt Maktutredningen äger mycket av maktutövningen rum inom bestämda regelsystem. Makten över regelsystemen definieras som "möjligheten att skapa, upphäva eller ändra regler som styr människors handlande" (SOU 1990:44 s. 20).

I äldre tider fanns legala begränsningar i kvinnors möjligheter att lönearbeta och utöva ekonomisk makt såväl inom familjen som i samhället i stort. En första förutsättning för att kvinnor skulle få lika möjligheter som män till

ekonomiska resurser och ekonomisk makt var därför att den negativa särbehandlingen av kvinnor i lagar och bestämmelser upphävdes. Numera finns inga rättsliga begränsningar av kvinnors tillgång till ekonomiska resurser och ekonomisk makt. Av äktenskapsbalken framgår exempelvis att "varje make råder över sin egendom och svarar för sina skulder" (1 kap. 3 §) samt att "makar skall fördela utgifter och sysslor mellan sig" (1 kap. 4 §).

I dag påverkas människors handlande i stället i stor utsträckning av de ekonomiska regelsystemen bestående av skatter, transfereringar, regler för lönesättning m.m. Dessa utgör sammantaget den ekonomiska incitamentsstruktur inom vars ramar enskilda individer fattar sina beslut och som därmed är av avgörande betydelse för hur kvinnor och män fördelar sin tid mellan betalt och obetalt arbete och därigenom också för kvinnors och mäns tillgång till ekonomiska resurser och ekonomisk makt. Hur de ekonomiska regelsystemen utformas är därför av stor betydelse för den ekonomiska jämställdheten.

Vilka som har makt att påverka de ekonomiska regelsystemen är ett område som knappast berörts, varken i den allmänna debatten eller i forskningen. Närmare analyser av t. ex. kvinnors ekonomiska makt i det privata näringslivet, i offentlig sektor, i de fackliga organisationerna, i olika slags fonder m.m. saknas nästan helt.

Följande uppgifter förtjänar dock att nämnas i detta sammanhang. Andelen kvinnor i riksdagen uppgår till 33 procent och i kommun- och landstingsfullmäktige till 34 respektive 43 procent. I 20 av 181 börsnoterade företag (11 procent) fanns det åtminstone en ordinarie kvinnlig styrelseledamot år 1993, i resterande 161 ingen alls. De 1 419 styrelseplatserna innehades av 1 005 olika individer. Av dessa var 33 kvinnor (3,3 procent). Av Svenska arbetsgivareföreningens (SAF) 35 ordinarie styrelseledamöter är ingen kvinna; däremot finns två kvinnliga suppleanter. Inom banker och finansinstitut arbetade år 1993 61 procent kvinnor, på chefsnivå var 8 procent kvinnor och i styrelserna 5 procent. Kvinnorna utgör ca hälften av arbetskraften, 45 procent av LO:s medlemmar, 58 procent av TCO:s och 41 procent av SACO:s (1993). Men ju högre upp i hierarkierna desto färre kvinnor. I centralorganisationernas styrelser har LO 13 procent, TCO 22 procent och SACO 33 procent kvinnor. På förbunds nivå har LO två kvinnliga förbundsordförande av 21 (10 procent), TCO fyra av 19 (21 procent) och SACO sex av 25 (24 procent).

Ett viktigt mål för jämställdhetspolitiken är en jämnare fördelning av inflytande mellan kvinnor och män på olika arenor i samhället. Med en ökad kvinnorepresentation ökar förutsättningarna för ett bättre beslutsunderlag i olika samhällsfrågor. En kvinnorepresentation i beslutande organ som står i proportion till kvinnors andel av befolkningen är också en viktig demokrati-fråga. För att faktisk jämställdhet skall uppnås måste kvinnor delta på alla samhällsområden på basis av sina egna kvalifikationer och erfarenheter. Detta gäller även i de fora där de ekonomiska regelsystemen utformas. En kartläggning av var i samhället beslut fattas som påverkar den ekonomiska incitamentsstrukturen och i vilken utsträckning kvinnor deltar i dessa kan utgöra startpunkten för ett aktivt arbete för att öka kvinnors representation,

stärka kvinnors inflytande i samhället och förskjuta maktbalansen mellan könen till kvinnors förmån. När kvinnors inflytande stärks bör detta kunna bidra till att de beslut som fattas får en bredare erfarenhetsgrund och därigenom gynnar alla grupper i samhället.

En kartläggning och analys behöver göras för att öka kunskapen om i vilken utsträckning kvinnor har makt att påverka de ekonomiska regelsystemen. Hittills har representationsstudier varit det vanligaste sättet att angripa detta område. Detta innebär en förenkling. Det är dock också angeläget att finna metoder för att göra det möjligt att kontinuerligt följa och synliggöra utvecklingen av andelen kvinnor bland ekonomiska makthavare.

De ekonomiska regelsystemens konsekvenser för fördelningen av ekonomiska resurser mellan kvinnor och män

I ett historiskt perspektiv är kvinnors möjligheter att inneha ett arbete som ger ekonomiskt oberoende en sentida företeelse. Detta gäller särskilt gifta kvinnor. Kvinnors möjligheter att arbeta har däremot aldrig begränsats. De har arbetat i hushållet, i ladugården, på åkrarna och i arbetsmarknadens utkanter som "självförsörjande" och med osäkra, lågt betalda arbeten. Det var inte kvinnors möjligheter att arbeta som begränsades, utan deras möjligheter att bli ekonomiskt oberoende av män genom att de formellt utestängdes från utbildningar, näringsgrenar, yrken, tjänster och anställningar och genom att de inte var myndiga.

I dag är kvinnors formella möjligheter till ekonomiskt oberoende lika stora som mäns och de ekonomiska regelsystemen har under de gångna decennierna förändrats i en riktning som stimulerat kvinnors yrkesarbete. I detta sammanhang kan särskilt nämnas särbeskattningsreformen år 1971, föräldraförsäkringens införande år 1974 och inkomstbortfallsprincipen vad gäller socialförsäkringarna. Stigande löner och en löneutjämning i förhållande till männen har gjort en omfördelning av tid från hushållsarbete till yrkesarbete lönsam för kvinnor. Kortare förvärvsarbetsstider för männen innebär att deras möjlighet att delta i arbetet med hem och familj ökat, utbyggnaden av offentligt subventionerad barnomsorg har ökat tillgången och minskat relativpriset på alternativ till barnomsorg i hemmet.

De ekonomiska regelsystemens utformning är av mycket stor betydelse för ekonomisk jämställdhet. Ett ökat ekonomiskt oberoende för kvinnor och ett ökat ansvarstagande för vård av barn och hem av männen förutsätter att de ekonomiska regelsystemen är utformade så att de skapar positiva incitament för kvinnor och män att fördela sin tid och sina arbetsinsatser i förvärvsarbete respektive arbete med hem och barn någorlunda jämnt.

Förändringarna i de ekonomiska regelsystemen har frambringat en ny ordning med ökat arbetsmarknadsdeltagande för kvinnor och därmed minskat ekonomiskt beroende av enskilda män. Dock har inte genussystemet, dvs., segregeringen och hierarkiseringen mellan könen, eliminerats. Det tar sig dock nya uttrycksformer. Har detta ett samband med de ekonomiska regelsystemens utformning? Minskar de kvinnors ekonomiska beroende av män, samtidigt som de uppmuntrar kvinnor till lönearbete på deltid och män

till lönearbete på heltid? Fördelar de genom sin konstruktion männen till de inflytelserika, ledande och högt betalda positionerna på arbetsmarknaden och kvinnorna till de underordnade, okvalificerade och lågt betalda? Stimulerar de kvinnor att utnyttja föräldraledigheten och hämmar de mäns utnyttjande osv.?

Medvetenheten om att olika ekonomisk-politiska reformer kan ha olika effekter för kvinnor och män finns. Regeringen anser att det är angeläget att reformer övervägs och utvärderas ur ett jämställdhetsperspektiv, både i det utredningsarbete och annat beredningsarbete som föregår regeringens förslag och i den uppföljning och utvärdering av reformer och av användning av offentliga resurser som kommer att bli ett alltmer väsentligt inslag i statsmakernas uppgift. Kommittéer m.m. som tillsätts för att belysa frågor av betydelse för samhällets jämställdhetsmål har till uppgift att analysera berörda frågor ur ett jämställdhetsperspektiv.

Förbättrade kunskaper behövs också i fråga om hur de fördelningssystem som finns eller som är under övervägande återverkar på kvinnor respektive på män.

Kvinnors och mäns tillgång till ekonomiska resurser

Trots att kvinnor och män arbetar lika mycket om hänsyn tas till såväl betalt som obetalt arbete, är det stora skillnader i kvinnors och mäns tillgång till ekonomiska resurser. År 1991 hade närmare hälften av kvinnorna en årsinkomst på mindre än 100 000 kronor, medan detta endast gällde en dryg fjärdedel av männen. Å andra sidan hade 7,4 procent av de manliga inkomsttagarna en årsinkomst på 300 000 kronor eller mer, i jämförelse med 1,5 procent av de kvinnliga. Medelinkomsten för kvinnor uppgick till 108 700 kronor och för män till 162 600 kronor.

Den viktigaste inkomstkällan för såväl kvinnor som män är inkomst av förvärvsarbete. Andelen sysselsatta kvinnor är i dag nästan lika hög som andelen män, men kvinnor förvärvsarbetar i stor utsträckning deltid. Detta är en av förklaringarna till kvinnors lägre inkomster. En annan förklaring är att kvinnor har lägre lön än män även om de förvärvsarbetar lika lång tid. Skillnaderna mellan kvinnors och mäns löner är större bland tjänstemän och akademiker än bland arbetare. TCO-kvinnorna har lägre löner än LO-männen och SACO-kvinnorna har lägre löner än TCO-männen. En förklaring till att kvinnor har lägre löner än män är att kvinnor och män återfinns inom olika yrken. Det finns ett starkt samband mellan genomsnittslönen i ett yrke och andelen män i yrket. Ju större andel män, desto högre är medellönen.

En annan förklaring är att kvinnor och män finns på skilda hierarkiska nivåer. Knappt 10 procent av cheferna är kvinnor inom privat sektor och 30 procent inom offentlig sektor. Ju högre upp i hierarkin desto färre är kvinnorna.

År 1991 var löneskillnaden per timme mellan kvinnor och män 21 procent. Tar man hänsyn till utbildningens längd, arbetslivserfarenhet, yrkesposition och sektorstillhörighet minskar löneskillnaderna, men uppgår ändå till 13 procent, vilket är en marginell ökning jämfört med år 1981. Beräkningar

tyder på att kvinnor under det senaste decenniet fått lägre avkastning på sitt humankapital än män, vilket inte var fallet tidigare.

Kvinnors och mäns inkomster består emellertid inte enbart av förvärvsinkomster, därtill kommer inkomster från kapital och transfereringar. Statistiska uppgifter uppdelade på kvinnor och män finns i begränsad utsträckning publicerade. En systematisk analys av kapitalinkomster och transfereringar ur ett könsperspektiv saknas.

Fördelningen av ekonomiska resurser mellan kvinnor och män visas också i det sparande som finns i olika former. Sparandet eller nettoförmögenheten har betydelse såväl för tryggheten som för möjligheten att kunna välja mellan olika handlingsalternativ. Kvinnors innehav av bankmedel uppgick år 1991 genomsnittligt till 58 600 kronor medan männens låg på 65 400 kronor. En större andel män än kvinnor innehade värdepapper och aktier och värdet på innehaven var högre för männen. För de ensamstående kvinnorna respektive männen var andelen med eget hem inte speciellt särskiljande; mellan 10 och 11 procent av både kvinnor och män ägde eget hem och 6-7 procent av båda könen ägde fritidshus. För samboende var gemensamt ägande av det egna hemmet det vanligaste (56,5 procent). I övriga fall var det ungefär tre gånger så vanligt att endast mannen stod som ägare jämfört med fall där endast kvinnan stod som ägare. Av de privata personbilarna var 70 procent registrerade på män.

Ökad kunskap behövs om kvinnors och mäns tillgång till ekonomiska resurser, hur stora dessa är, från vilka källor de kommer (lön, kapitalinkomster, socialförsäkringar, andra transfereringar), huruvida detta förändras över livscykeln, skiljer sig åt mellan olika kohorter, mellan utlandsfödda och svenskfödda personer, mellan olika regioner och om inkomstkällorna skiljer sig åt för kvinnor respektive män med lika stora inkomster.

Tillgång till ekonomiska resurser som förutsättningar för makt i familjen

Ett par vanliga utgångspunkter i maktforskningen är att betrakta tillgången till resurser som en förutsättning för makt samt att makt är en relation mellan två eller flera aktörer. Detta synsätt kan också anläggas på familjen. Familjen kan betraktas som en arena för förhandlingar. Familjen uppfattas då inte som en enhet med gemensamma intressen utan som bestående av ett antal individer som kan ha olika mål och förväntningar och som konkurrerar om resurser. Förhandlingarna i familjen kan gälla fördelningen av såväl pengar och tid som av betalt och obetalt arbete, t.ex. vem som skall stanna hemma för att vårda sjukt barn.

En vanlig definition av begreppet makt är att "A kan förmå B att göra något som B inte vill". Makt studeras då i öppna konfliktsituationer. Vid öppna konflikter kan man avgöra vad A:s och B:s intressen är och vem som har makten. Inom familjen tar sig emellertid inte alltid maktutövningen uttryck i öppna konflikter utan också i tystnad. Kvinnoforskare föredrar ofta en definition av makt som betonar självbestämmande, autonomi och självförverkligande framför en definition baserad på tvång.

I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet hade män som individer och grupp formell makt att begränsa kvinnors tillgång till ekonomiska resurser. Även om en kvinna hade tillgång till ekonomiska resurser var det mannen som hade rätt att fatta beslut om hur de skulle användas. Särskilt gifta kvinnor hade få rättigheter. Även om en gift kvinna var missnöjd kunde hon ofta inte göra sin röst hörd, protestera och söka få till stånd en förändring. Att utmana mannen kunde vara kostsamt. Hustruns möjligheter att finna ett arbete för att kunna försörja sig och eventuella barn var mycket begränsade. Vetskapen om att hon inte heller kunde förvänta sig mycket stöd från de ekonomiska regelsystemen gjorde att hon fick lov att finna sig.

I dag är kvinnors möjligheter att försörja sig själva och eventuella barn mycket större. Drygt en tredjedel av de ensamstående kvinnorna med barn mottar emellertid socialbidrag. Detta tyder på att kvinnors ekonomiska standard sjunker vid en skilsmässa, men det pekar också på de ekonomiska regelsystemens betydelse för kvinnors möjligheter att göra sin röst hörd, att protestera, och om detta inte leder till en förändring, att ha möjlighet att lämna ett förhållande.

Vad innebär tillgång till ekonomiska resurser för maktfördelningen i familjen? Påverkar skillnader i inkomst mellan kvinna och man arbetsfördelningen i familjen? Påverkas fördelningen av vård av barn och olika hushållsarbetsuppgifter inklusive vem som sköter ekonomin? Tar fäder i familjer där föräldrarna har lika höga inkomster i större utsträckning ut föräldrappeningdagar? Vem betalar vad i familjen? Vem konsumerar vad? För att få bättre underlag för fortsatta jämställdhetsåtgärder behöver vi få ökade kunskaper om dessa frågor.

Uppdraget

Utredarens uppgift är att kartlägga och analysera fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män.

Utredaren skall

- kartlägga och analysera i vilken utsträckning kvinnor och män har makt att skapa, upphäva och ändra de ekonomiska regelsystemen samt finna metoder för att synliggöra och följa utvecklingen av andelen kvinnor bland ekonomiska makthavare,
- kartlägga och analysera i vilken utsträckning de ekonomiska regelsystemen stimulerar respektive motverkar ekonomisk jämställdhet samt undersöka i vilken utsträckning ekonomisk-politiska åtgärder granskas ur jämställdhetsperspektiv,
- belysa och analysera kvinnors och mäns tillgång till ekonomiska resurser, hur stora dessa är, från vilka källor de kommer (förvärvsinkomster, kapitalinkomster, socialförsäkringar, andra transfereringar), och om detta förändras i ett livscykelperspektiv, om det skiljer sig åt mellan olika kohorter, mellan utlandsfödda och svenskfödda personer, mellan olika regioner och om inkomstkällorna skiljer sig åt för kvinnor respektive män med lika stora inkomster,

- beskriva och analysera vad tillgången till ekonomiska resurser innebär för maktfördelningen i familjen.

Utredaren är oförhindrad att belysa även andra aspekter av betydelse för uppdraget samt föreslå de åtgärder som kan föranledas av utredningen.

För utredarens arbete gäller kommittédirektiven till samtliga kommittéer och särskilda utredare om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23), beakta EG-aspekter i utredningsverksamheten (dir. 1988:43) samt redovisa regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50).

Uppdraget skall redovisas dels genom löpande delrapporter, dels genom en slutrapport i juni 1996.

(Socialdepartementet)

Rapporter till Kvinnomaktutredningen

SOU 1997:83
Om makt och kön
– i spåren av offentliga organisationers omvandling
REDAKTÖR: ELISABETH SUNDIN

Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling
ELISABETH SUNDIN

Rulltrapperegioner och social infrastruktur
GUNNEL FORSBERG

Hälsoprofessioner i välfärdsstatens omvandling
STINA JOHANSSON

Lokala utfall av den offentliga sektorns omvandling
LENA GONÄS, SUSANNE JOHANSSON & INGERT SVÄRD

Den ömma bödeln. Kvinnliga ledare i åtstramningstider
CARIN HOLMQUIST

Förändrad skolorganisation – makt och möjligheter
JESSICA LINDVERT

Städerskor inom offentlig sektor – en fallstudie
GUNILLA HÄRNSTEN

Kvinnoyrken i omvandling
Om ändrade gränser och relationer i sjukvården
KERSTIN SAHLIN-ANDERSSON

Dubbla rationaliteter
– en diskussion kring två studier om barnstugor med resultatansvar
LILLEMOR WESTERBERG

Den offentliga sektorns paradoxala maskuliniseringstendenser
ULLA JOHANSSON

Kroppsräkning, konstruktion av kön och offentliga organisationer
MATS ALVESSON

Den offentliga sektorns omvandling
och kvinnor och mäns företagande inom typiskt kvinnliga sektorer
ELISABETH SUNDIN

Diskrimineras vi likadant?
Om det sociala könet, lokala kulturer och förändringar i den offentliga sektorn
BARBARA CZARNIAWSKA

SOU 1997:87

Kvinnor, män och inkomster. Jämställdhet och oberoende.
Women, men and income. Equality and independence. (Publ. 1998)

ANITA NYBERG

Ekonomiskt oberoende och ekonomisk jämställdhet
Studier av hur inkomster fördelas
Könsarbetsdelning och inkomster
Inkomstbildningen
Jämställda, kvinno- respektive mansdominerade inkomster
Fler "kvinnotimmar" och färre "manstimmar"
Kvinnors och mäns löneinkomster
Kvinnors och mäns arbetsinkomster
Kvinnors och mäns inkomster från välfärdsstaten
Är kvinnor mer beroende av välfärdsstaten än män?
Minskar välfärdsstaten inkomstskillnaderna ...?
Kvinnors och mäns inkomster åren 1975 och 1994
Sammanboende kvinnors ekonomiska oberoende
Kvinnors och mäns pensioner
Går vi mot en fattigdomens feminisering?
Är män rikare än kvinnor?
Kvinnliga och manliga företagares inkomster
Mäns beroende av kvinnors oavlönade hushålls- och vårdarbete
Kvinnor, män och inkomster

SOU 1997:113

Mot halva makten – elva historiska essäer
om kvinnors strategier och mäns motstånd

REDAKTÖR: INGRID HAGMAN

Ekonomisk makt och ekonomiskt ansvar – två skilda storheter
ANN-SOFIE OHLANDER

Den aktive mannen och den passiva kvinnan
– föreställningar kring kön och makt i historien

SOU 1998:6 Bilaga 2

ÅSA BERGENHEIM

Med eller utan fäder och bröder? – kvinnor i 1900-talets politiska liv
CHRISTINA CARLSSON WETTERBERG

Konsten att överleva – kvinnors liv och hälsa under 1900-talet
GUNILLA CARLSTEDT

Vad bör kvinnor kunna?
– Utbildning som kulturellt kapital och symboliskt våld
ULLA JOHANSSON

I gruva och på kontor – genusstämpling av arbete
LYNN KARLSSON

Mannakraft och stöttepinnar
– reformistiskt identitetsskapande på 1940-talet
EVA BLOMBERG

Kvinna med eget företag – från 1700-talets mitt till 1800-talets slut
CHRISTINE BLADH

Hemmet är vårt kall! – en kyrklig kvinnokongress 1920
MARIA SÖDLING

Prostitutionens vålnad – om sexualitet och ekonomisk ojämlikhet
ELISABETH ELGÁN

Vad konstituerar maktlöshet? – läsövning i textilens text
LOUISE WALDÉN

SOU 1997:114

**Styrsystem och jämställdhet.
Institutioner i förändring och könsmaktens framtid.**

REDAKTÖR: ANNA G. JÓNASDÓTTIR

Institutioner i förändring och jämställdhetens framtid
ANNA G. JÓNASDÓTTIR

Ekonomisk politik: ett manligt maktområde i riksdagen
LENA WÄNGNERUD

Kön, makt, organisation och ekonomi i svenska kommuner
GUN HEDLUND

Omsorgens organisering och jämlikheten mellan könen
VICKI JOHANSSON

Handlingssystem, makt och frigörelse?
– en rättssociologisk studie av normativa uppfattningar hos kvinnor och män
ELLINOR PLATZER

Män som hindrar och män som främjar jämställdhetsarbete
INGRID PINCUS

Jämlikhetslogiken i EG-rätten

En feministisk analys av kvoteringsmålet Kalanke

KARIN LUNDSTRÖM

Att arbeta, att äga, att bidra. Demokrati på 1990-talet
CAROLE PATEMAN

SOU 1997:115

Ljusnande framtid eller ett långt farväl? Den svenska välfärdsstaten i jämförande belysning

REDAKTÖR: AGNETA STARK

Ljusnande framtid eller ett långt farväl?
Den svenska välfärdsstaten i jämförande belysning
AGNETA STARK

I nedskärningarnas tecken. Välfärdsstaten och jämställdheten
DIANE SAINSBURY & MARGRETH NORDGREN

Arbete – vem behöver, vem utför, vem betalar?
En analysmodell med genusperspektiv
AGNETA STARK & ÅSA REGNÉR

HAR DET SVENSKA FOLKET RÅD MED ALLA SINA BARN?
INGEGERD MUNICIO LARSSON

Familjepolitik och yrkesverksamhet bland kvinnor som fött barn
– en internationell jämförelse
SIV S. GUSTAFSSON

Kön och missgynnande:
Svensk jämställdhetspolitik speglad i EG-domstolens policy
BARBARA HOBSON

SOU 1997:135

Ledare, makt och kön

REDAKTÖRER: ANITA NYBERG & ELISABETH SUNDIN

Inledning
ANITA NYBERG & ELISABETH SUNDIN

Chefsrekrytering och ledarutveckling
CHARLOTTE HOLGERSSON & PIA HÖÖK

Makt och ledarskap i börsbolagen
CHRISTINA HULTBOM

Karriär, kön, familj
GUNNAR ANDERSSON

Ledarstil, makt och kön
ANNA WAHL

Är ledarskap manligt, kvinnligt eller något annat?

SOU 1998:6 Bilaga 2

YVONNE DUE BILLING

Kvinnor och Ledarskap. En översikt och problematisering
MATS ALVESSON

Strukturers betydelse för framgång – diskussion utifrån en studie av
kvinnliga och manliga förvaltningschefer i landstingen
AGNETA P. BLOM

Korporatismens nedgång – kvinnornas framgång?
CHRISTINA BERGQVIST

Om kvinnliga förtroendevalda, makt och könsrelationer i fackföreningar
JOHANNA ESSEVELD

Det typiska ledarskapet – på låg nivå och kvinnligt?
ELISABETH SUNDIN

Kvinna och chef i ett tekniskt arbetsområde
– om konstruktion av kvinnligt ledarskap
LENA PETTERSSON

När kvinnor utvecklar nya lönomodeller
GUNILLA FÜRST

Kvinnliga eldsjälur i lokalt utvecklingsarbete och i byapolitisk verksamhet
MARIANNE BULL

SOU 1997:136

Kvinnors och mäns löner – varför så olika?

REDAKTÖRER: INGA PERSSON & ESKIL WADENSJÖ

Vad vet vi – vad behöver vi veta mer om?
INGA PERSSON & ESKIL WADENSJÖ

En historia om löneutjämning
– kvinnors och mäns löner i långsiktigt perspektiv
LARS SVENSSON

Kön, lön och yrke – yrkessegregering
och lönediskriminering mot kvinnor i Sverige
CARL LE GRAND

Lönepolitik, lönespridning och löneskillnader
mellan män och kvinnor
PER-ANDERS EDIN & KATARINA RICHARDSON

Lika lön för lika arbete.
En studie av svenska förhållanden i internationell belysning
EVA M. MEYERSON & TROND PETERSEN

Individ- och yrkesskillnader mellan kvinnor och män:
Hur påverkar de lönen?
MAHMOOD ARAI & ANNA THOURSIE

Chefernas kön och de anställdas lön
– en studie av könsdiskriminering på svenska arbetsplatser
MIA HULTIN & RYSZARD SZULKIN

Sidoförmåner – skillnader mellan kvinnor och män

LENA GRANQVIST

Arbetsvärdering i teori och praktik

ÅSA LÖFSTRÖM

Familjeförhållanden och löneutveckling

KATARINA RICHARDSON

Kvinnors och mäns löner – förvärvsavgrottens betydelse

JAMES W. ALBRECHT, PER-ANDERS EDIN, MARIANNE SUNDSTRÖM
& SUSAN B. VROMAN

Arbetsinkomster för kvinnor med högre utbildning

ESKIL WADENSJÖ

De lågavlönade på arbetsmarknaden

– en analys av kvinnor och män under två decennier

MIA HULTIN & RYSZARD SZULKIN

SOU 1997:137

Glastak och glasväggar?

Den könssegregerade arbetsmarknaden

REDAKTÖRER: INGA PERSSON & ESKIL WADENSJÖ

Den könssegregerade arbetsmarknaden – en introduktion

INGA PERSSON & ESKIL WADENSJÖ

Hur skall vi förklara könsskillnader i utbildningsval?

En empirisk prövning av hypoteser om rationella val och könsrollsmodeller

JAN O. JONSSON

Yrkessegregeringen mellan kvinnor och män

CHRISTINA JONUNG

Yrkessegregering efter kön – ett internationellt perspektiv

MAGNUS NERMO

Finns det ett glastak för kvinnor?

En studie av svenska arbetsplatser i privat näringsliv 1970–1990

EVA M. MEYERSON & TROND PETERSEN

Kvinnliga och manliga chefer – finns det ett glastak?

JÖRGEN OHLSSON & JOACHIM ÖHMAN

Karriärer inom varuhandeln – spelar kön någon roll?

LENA GRANQUIST & HELENA PERSSON

Invandrarkvinnornas arbetsmarknad

ESKIL WADENSJÖ

Mödrar på nittiotalets arbetsmarknad En jämförelse mellan gifta och ensamstående

ULLA BJÖRNBERG

Kvinnors och mäns vägar ut ur arbetslöshet – likheter och skillnader

ANNA THOURSIE

SOU 1998:6 Bilaga 2

Atypiska jobb och atypisk arbetslöshet – typiska för kvinnor?

INGA PERSSON

Kvinnors och mäns utträde ur arbetslivet

JONAS HÖÖG

SOU 1997:138

Familj, makt och jämställdhet

REDAKTÖRER: GÖRAN AHRNE & INGA PERSSON

Bör kvinnor förvärvsarbeta?

Attityder till kvinnors förvärvsarbete i Sverige, Tyskland och Italien

EVA SUNDSTRÖM

Lojalitet, tid och pengar

Hur kvinnor och män argumenterar om jämställdhet i familjer

ULLA BJÖRNBERG & ANNA-KARIN KOLLIND

Familj, makt och ekonomiska resurser – den nya familjeekonomin

KRISTIAN BOLIN

Makt, kön och BNP

ANITA NYBERG

Lika hushåll, olika ekonomi.

Ekonomiska problem bland samboende män och kvinnor

BJÖRN HALLERÖD

Mitt ditt eller vårt? Familjers interna fördelning av pengar

CHARLOTT NYMAN

Tid för barn, tid för arbete.

En undersökning av svenska hushålls tidsanvändning

LENNART FLOOD & URBAN GRÅSJÖ

Familjeliv och arbetsmarknad för män och kvinnor

MARTIN HÖRNQVIST

Ekonomiska konsekvenser av skilsmässa

– skillnader mellan kvinnor och män

MICHAEL GÄHLER

Invandrarkvinnor utmanar männens roll.

Maktfördelning och konflikter i iranska familjer i Sverige

MEHRDAD DARVISHPOUR

Arbetslöshet, kön och familjeliv

MIKAEL NORDENMARK

SOU 1997:139

Hemmet, barnen och makten.

Förhandlingar om arbete och pengar i familjen

GÖRAN AHRNE & CHRISTINE ROMAN

Förhandlingar i familjen

Hushållsarbetets fördelning

Fördelningen mellan förvärvsarbete och hemarbete

Kontrollen och fördelningen av pengarna

Missnöje, konflikter och upplösning

Omförhandlade genuskontrakt: mellan patriarkat och jämställdhet

SOU 1998:3

Välfärdens Genusansikte

REDAKTÖRER: INGA PERSSON & ESKIL WADENSJÖ

Välfärdens genusansikte – en introduktion

INGA PERSSON & ESKIL WADENSJÖ

Generationsräkenskaper

– den offentliga sektorn ur ett ekonomiskt-demografiskt perspektiv.

ROLF OHLSSON

Kvinnors och mäns syn på välfärdsstaten

STEFAN SVALLFORS

Subventioner av offentliga tjänster – en fördelningsanalys av könsskillnader

JOHAN FRITZELL

Föräldraförsäkringen och jämställdhet mellan kvinnor och män

MARIANNE SUNDSTRÖM & ANN-ZOFIE DUVANDER

Sjukförsäkringen ur ett genusperspektiv

PER JOHANSSON & MÅRTEN PALME

Sjukpenningförsäkringen, arbetsskadeförsäkringen, förtidspensionen

och efterlevandeskyddet ur perspektivet kvinna–män.

ANN-CHARLOTTE STÅHLBERG

Den nuvarande och den nya ålderspensionen

– hur omfördelar dessa mellan kvinnor och män?

ANN-CHARLOTTE STÅHLBERG & STIG TEGLE

Kvinnors och mäns avtalspensioner

ANN-CHARLOTTE STÅHLBERG & STIG TEGLE

SOU 1998:4

Män passar alltid? Nivå- och organisations specifika processer med exempel från handeln.

ELISABETH SUNDIN

Inledning med en argumentation för organisationsfokus

Svensk arbetsmarknad och svenska organisationer ur ett könsperspektiv

Organisationer i centrum

Handeln

Studie 1. Traineeprogram segregerings och hierarkisering – Fall T

Studie 2. Första linjens chefer

– minskad segregering och hierarkisering i B-företaget

Studie 3. Den lägsta nivån

– tydlig segregering och medföljande hierarkisering i D-företaget

Analys

SOU 1998:5

Vårt liv som kön

Kärlek, ekonomiska resurser och maktdiskurser

ANNA G. JÓNASDÓTTIR

Kvinnomaktutredningens forskningsuppgift som problem

Makt – *ett* i grunden omtvistat eller flera olika begrepp?

Vad handlar det ekonomiska om?

Kärlek som resurs och nationalekonomin som maktdiskurs

Talet om kärlek i företagsledningsfilosofin

Avslutning: Sådan diskurs – sådan kärlek

Om författarna

GÖRAN AHRNE

är professor i sociologi vid Stockholms universitet. Han arbetade inom den första svenska levnadsnivåundersökningen och skrev en rapport om kvinnors hushållsarbete och dubbelarbete. Han har bedrivit forskning om social skiktning och arbetsförhållanden i ett internationellt jämförande perspektiv och om relationer mellan medborgare och myndigheter. Under senare år har han forskat om maktrelationer och social interaktion i familjer och andra organisationer.

JAMES W. ALBRECHT

är professor i nationalekonomi vid Georgetown universitetet i Washington. Han bedriver forskning inom områdena arbetsmarknadsekonomi och mikroekonomisk teori och är särskilt intresserad av teoretiska och empiriska modeller för arbetslösheten. För närvarande arbetar han med modeller för s.k. strukturell arbetslöshet, dvs. arbetslöshet som inträffar när de anställdas kunskaper blir föråldrade.

KARIN ALFREDSSON

är frilansjournalist i Stockholm. Hon har tidigare varit anställd som reporter på Aftonbladet, chefsredaktör på Journalisten, redaktör på Aktuell/ Sveriges Television, och projektledare för Rapports morgonprogram. Hon föreläser om kvinnor i media och leder mentorprogram för kvinnliga ledare i media.

MATS ALVESSON

är professor i företagsekonomi vid Lunds universitet. Alvessons forskningsområde är främst kulturstudier av organisationer och arbetsplatser.

GUNNAR ANDERSSON

är FD i sociologi och verksam vid Lunds universitet. Han är intresserad av relationer mellan arbetsliv och familjeliv, speciellt för kvinnor och män med karriärer. För närvarande är han tillsammans med docent Johanna Esseveld engagerad i en internationell och jämförande studie av kvinnliga respektive manliga chefer på högsta nivå inom näringslivet och politiker i ledande roller.

MAHMOOD ARAI

är t.f. professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet. Hans forskning rör i huvudsak interna arbetsmarknader, lönebildning och löneskillnader. Han har publicerat ett flertal artiklar om dessa forskningsområden i vetenskapliga, internationella tidskrifter.

ÅSA BERGENHEIM

är lektor i idéhistoria vid Umeå universitet. Hon är särskilt intresserad av forskning kring kön och sexualitet, samt synen på sexuella övergrepp mot barn. För närvarande arbetar Åsa Bergenheim med projektet "Övergrepp, önskningar eller fantasier: Om synen på incest och sexuella övergrepp mot barn under perioden 1850–2000".

CHRISTINA BERGQVIST

är FD i statsvetenskap och nu verksam som universitetslektor vid Uppsala universitet och forskare vid Arbetslivsinstitutet. Hennes forskningsområde rör främst frågor om kön och makt i politiska institutioner samt könsaspekter på samhällets organisering av arbete och välfärd.

YVONNE DUE BILLING

är lektor i sociologi vid Köpenhamns universitet. Hennes forskningsintressen omfattar bl.a. hur kön konstrueras i organisationer.

ULLA BJÖRNBERG

är professor i sociologi, med inriktning på kön och familj, vid Göteborgs universitet. Hon forskar om familjeliv med särskild tonvikt på familjepolitikens och förvärvsarbetets betydelse för relationer mellan könen i familj och hushåll. I sina senaste studier har hon samarbetat med forskare i Öst- och Västeuropa och jämfört förändringar i olika familjetypers villkor. För närvarande leder hon ett forskningsprogram inriktat på familjesociologisk teori- och metodutveckling.

CHRISTINE BLADH

är universitetslektor i kvinnoforskning med historisk inriktning vid Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, Linköpings universitet, samt forskare vid Centrum för kvinnoforskning, Stockholms universitet. Bladh arbetar för närvarande med projekten *Kvinnors liv och arbete i Stockholm 1750–1860* och *Människouppfattningarnas historia*, delprojektet om *Könsrelationer och människouppfattningar*.

AGNETA P. BLOM

är FD i statsvetenskap. Blom är verksam som universitetslektor och forskare vid Högskolan i Örebro. Blom är inriktad på forskning om förvaltningspolitik och särskilt intresserad av demokrati- och ledarskapsfrågor. För närvarande arbetar hon med forskningsprojektet *Chefskap & kön*, på uppdrag av Landstingsförbundet.

EVA BLOMBERG

är forskarassistent vid historiska institutionen vid Stockholms universitet. Hon har nyligen påbörjat ett forskningsprojekt om hur organisationer och myndigheter använt filmmidiet 1930–1980 för att skapa medborgaren och organisationsmedlemmen.

KRISTIAN BOLIN

är FD i nationalekonomi och arbetar vid nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet. Hans forskning behandlar familjen ur olika perspektiv. Han har exempelvis skrivit teoretiska arbeten kring tidsallokering och äktenskapskontrakt, men också genomfört empiriska studier bl.a. av familjens stabilitet.

MARIANNE BULL

är sociolog och konsult verksam i Göteborg. Hennes intresse är speciellt fokuserat kring landsbygdsutveckling i Sverige och Afrika. Hon har utifrån ett lokalt perspektiv genomfört ett antal studier med fokus kring kvinnors verksamhet. För närvarande utvärderar hon EU-strukturfonders verksamhet riktade mot lands- och glesbygd (5b) samt vidareutvecklar studien kring byapolitisk verksamhet och förnyelse av kommunal demokrati.

CHRISTINA CARLSSON WETTERBERG

är docent i historia och för närvarande verksam vid Kvinnovetenskapligt forum, Lunds universitet. Hon arbetar för närvarande med en biografisk studie över Frida Stéenhoff samt med en komparativ studie kring kvinnorörelse och välfärdsstat.

GUNILLA CARLSTEDT

är legitimerad läkare. Hon har tidigare arbetat främst inom psykiatri och allmänmedicin. Från början av 1980-talet aktiv inom medicinsk kvinnoforskning, med särskild inriktning mot kvinnors livsvillkor och hälsa. Nu är hon forskningsläkare vid avdelningen för Genus och Teknik, institutionen för Arbetsvetenskap, Luleå tekniska universitet. Hon arbetar för närvarande tillsammans med kollegan Annika Forssén med forskning om kvinnor födda på 1910- och 20-talen. I fokus står ett livsloppsperspektiv på arbete, liv och hälsa.

BARBARA CZARNIAWSKA

är professor i företagsekonomi vid GRI (Gothenburg Research Institute), Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. Hon har studerat komplexa organisationer i flera länder och är intresserad av styrprocesser, genusskapande i organisationer samt kunskapsöverföring. Czarniawska är för närvarande ansvarig för forskningsprogrammet *Managing the Big City* vid GRI.

MEHRDAD DARVISHPOUR

är doktorand i sociologi vid Stockholms universitet. Han håller på att skriva sin avhandling om invandringens effekt på förändringar av maktrelationer och konflikter bland iranska familjer i Sverige. Han har tidigare skrivit om familj och kvinnans situation i Iran.

ANN-ZOFIE DUVANDER

är doktorand i demografi och sociologi. Hon är verksam vid demografiska avdelningen samt sociologiska institutionen vid Stockholms universitet. För närvarande arbetar hon på en licentiatavhandling om samboende och äktenskap i Sverige. Den behandlar hur demografiska faktorer, attityder till familjen och giftermålsplaner påverkar övergången från samboende till giftermål.

PER-ANDERS EDIN

är professor i arbetsmarknadsrelationer vid Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet. Hans forskning är huvudsakligen inriktad på arbetsmarknadsfrågor, främst frågor kring lönestruktur och arbetslöshet. För närvarande arbetar han bland annat med ett projekt om lönepolitik, strukturomvandling och rörlighet på den svenska arbetsmarknaden sedan 1960.

ELISABETH ELGÅN

är FD i historia och forskare vid Historiska institutionen vid Uppsala universitet. Hon är bosatt i Paris och är ofta engagerad som föreläsare för politiker och kvinnoorganisationer, främst i Frankrike, som vill veta mer om svensk jämställdhetspolitik. Hennes nuvarande forskning berör Europas politiska historia ur ett kvinnoperspektiv. Hennes avhandling behandlade sexualitetens politiska historia i Sverige och Frankrike under 1900-talets början.

JOHANNA ESSEVELD

är bitr. professor i sociologi vid Lunds universitet och verksam som lektor vid Sociologiska institutionen. Hon har framförallt fokuserat metodologiska och kunskaps-teoretiska frågor men även utfört ett antal konkreta studier om bl.a. generationer, arbetsmarknad och fackföreningar utifrån ett feministiskt perspektiv. För närvarande deltar hon (tillsammans med Gunnar Andersson) i ett stort internationellt projekt om ledarskap där hon ansvarar för den del av projektet som rör politiska ledare i Sverige.

LENNART FLOOD

är professor i ekonometri vid Göteborgs universitet. Han har även varit anställd som sakkunnig på Finansdepartementet. Hans huvudsakliga forskningsområde har varit arbetsutbud och skatter, och han har även sedan flera år varit delaktig i insamlingen av ekonomiska data.

GUNNEL FORSBERG

är docent i kulturgeografi vid Uppsala universitet. Hon är intresserad av kvinnors och mäns olika villkor och ser det som en mycket angelägen forskningsuppgift att utveckla förståelsen av hur dessa skillnader tar sig uttryck och vad som påverkar dem. För närvarande forskar hon om regionala skillnader i relationerna mellan kvinnor och män och vad som betraktas som kvinnlighet och manlighet i olika regioner. Dessutom studerar hon tillsammans med några andra forskare den förändring av befolkning och bebyggelse som sker på landsbygden.

JOHAN FRITZELL

Johan Fritzell är docent och t.f. professor i sociologi verksam vid Institutet för social forskning, Stockholms universitet. Han är projektledare för 1991 års levnadsnivåprojekt. Hans forskning avser främst inkomstfördelning, socialpolitik och välfärdsfrågor.

GUNILLA FÜRST

är sociolog och egenföretagare/konsult i Göteborg. Hon är intresserad av frågor kring arbetslivets könsuppdelning och könssegregerande mekanismer. Hon har forskat om vad som händer när kvinnor kommer in på traditionellt mansdominerade yrkesområden. Fürst arbetar nu med ett forskningsprojekt om könsperspektiv på Kommunals nya lönesystem, med stöd från Arbetslivsinstitutets LÖV-program.

LENA GONÄS

är forskningsledare vid Arbetslivsinstitutet i Stockholm och adjungerad professor i kulturgeografi vid Uppsala universitet. Hennes forskning handlar om struktur-omvandling och arbetsmarknadsförändring, samt arbetsmarknadspolitiken betydelse. Från att först ha studerat industriomvandlingen är inriktningen numera fokuserad på den offentliga sektorn och kvinnors framtida sysselsättningsmöjligheter.

CARL LE GRAND

är docent i sociologi och verksam vid Sociologiska institutionen vid Stockholms universitet. Hans övergripande forskningsinriktning är social skiktning och ojämlikhet i arbetslivet, speciellt med inriktning på löneskillnader och lönestruktur. För närvarande sysslar han med jämförande studier av kvinnors arbete i Japan och Sverige.

LENA GRANQVIST

är forskare i nationalekonomi vid Institutet för social forskning vid Stockholms universitet. Hennes huvudsakliga forskningsområden gäller studier av effekter av att utvidga lönemåttet med icke-kontanta anställningsförmåner (fringe benefits), skillnader i ersättningen för arbete mellan män och kvinnor jämte studier av skillnader i karriärrörlighet mellan män och kvinnor.

URBAN GRÅSJÖ

är doktorand vid Nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet. Han avser att skriva en avhandling med inriktning mot analys av hushållens tidsanvändning.

SIV S. GUSTAFSSON

är professor i nationalekonomi vid Amsterdams universitet. Hon forskar bl.a. om ekonomiska effekter av familjepolitiken. Konsekvenserna av skattepolitik och subventionerad barnomsorg för kvinnors arbetsmarknadsbeteende i olika länder är några av de politikområden hon analyserat.

MICHAEL GÄHLER

är doktorand i sociologi vid Stockholms universitet och verksam inom levnadsnivåprojektet vid Institutet för social forskning (SOFI). Han arbetar med en avhandling om skilsmässors olika konsekvenser för barn och vuxna. Han har också varit biträdande sekreterare i Utredningen om den sociala snedrekryteringen till högre studier.

INGRID HAGMAN

är frilansjournalist i Stockholm. Hon har varit redaktör för tidskriften Ottar, RFSU. Hon har skrivit om kvinnligt och manligt språk och föreläser om språkets makt och könets betydelse.

BJÖRN HALLERÖD

är docent i sociologi vid Umeå universitet och bedriver forskning om socialpolitik, inkomstfördelning och levnadsstandard. Han är för närvarande ansvarig för projektet "Mitt, ditt eller vårt", vars syfte är att studera hushållens interna fördelning av resurser.

GUN HEDLUND

är FD i statsvetenskap. Hon är föreståndare för Kvinnovetenskapligt Forum, Högskolan i Örebro, och undervisar i statsvetenskap och kvinnovetenskap. Hennes forskningsområde är kön och lokal politik. Hon har tidigare forskat om kvinnliga politikers villkor och intressen i politiken och forskar nu om organisationsförändringar i politik och förvaltning.

BARBARA HOBSON

är docent i sociologi, verksam vid Sociologiska institutionen vid Stockholms universitet. Hon har forskat om kön och välfärdsstater, kring teman som kön och medborgarskap, kvinnors maktresurser och välfärdsstaten, samt kvinnors ekonomiska beroende och sociala medborgarskap.

CHARLOTTE HOLGERSSON

är doktorand vid Ekonomiska Forskningsinstitutet, Handelshögskolan i Stockholm. Hon är aktiv inom forskningsprogrammet Organisation och Kön där hon forskar om VD-rekrytering ur ett lednings- och könsperspektiv, med särskild fokus på konstruktioner av VD-skap.

CARIN HOLMQUIST

är docent i företagsekonomi vid Umeå Universitet. Hennes forskning rör organisationer och småföretag. Inom dessa fält arbetar hon för närvarande främst med tre frågor. Den första är kvinnligt företagande, den andra är internationalisering av småföretag och den tredje är kulturella aspekter på organisation och företagande.

CHRISTINA HULTBOM

är EkonD. i företagsekonomi och universitetslektor vid Företagsekonomiska institutionen vid Uppsala universitet. Hennes forskningsintresse är riktat mot stora industriella organisationer och dess marknader. Hon har studerat hur relationer utvecklas mellan aktörer verksamma inom olika enheter i stora företag samt analyserade hur manliga aktörer i nätverk utbyter olika resurser och vilka mekanismer som styr aktiviteter och aktörer.

MIA HULTIN

är doktorand i sociologi vid Stockholms universitet och verksam inom Levnadsnivåprojektet vid Institutet för social forskning. Hennes forskningsområde berör i huvudsak frågor som kvinnors och mäns chanser och belöningar på arbetsmarknaden. Hon har även studerat kvinnors och mäns arbetstillfredsställelse.

GUNILLA HÄRNSTEN

är docent i pedagogik och universitetslektor vid institutionen för specialpedagogik vid Lärarhögskolan i Stockholm. Sammanfattande begrepp som täcker större delen av hennes forskning är *utbildningars sociala funktion eller inlärnings sociala villkor*. Inom dessa områden har hon särskilt intresserat sig för läroprocesser hos underordnade grupper i samhället och även fördjupat sig i metoder och förhållningssätt som kanske utmanar rådande strukturer.

MARIN HÖRNQVIST

är FK i sociologi och arbetar inom levnadsnivåprojektet vid Institutet för social forskning vid Stockholms universitet. Han är även huvudsekreterare i Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO). Hans forskning har rört sig omkring övergången till vuxenlivet och karriärutveckling.

JONAS HÖÖG

är FD, docent och universitetslektor vid institutionen för sociologi vid Umeå universitet. Hans forskningsområden rör arbetsmarknad, arbetsmiljö, personalarbete, ledarskap och organisation och dessas relation till produktivitet arbetstillfredsställelse, hälsa, sjukfrånvaro och förtidspension.

PIA HÖÖK

är doktorand vid Ekonomiska Forskningsinstitutet, Handelshögskolan i Stockholm. Inom forskningsprogrammet Organisation och Kön forskar hon om ledarutveckling med ett könsutjämnande syfte.

PER JOHANSSON

är docent i nationalekonomi vid Umeå universitet och sedan hösten 1997 verksam vid Centrum för Transport- och Samhällsforskning (CTS) Högskolan Dalarna. Hans forskning är främst inriktad på ekonometrisk metodik - bl.a. multivariata räknedata modeller och semiparametriska estimatorer men omfattar även empiriska studier främst inriktade på frågeställningar kring sjukfråvaro och transportekonomi.

STINA JOHANSSON

är docent i sociologi vid Uppsala universitet och universitetslektor vid Linköpings universitet. Hon är forskningsmässigt knuten till Centrum för forskning om människa, teknik och organisation (CMTO). Hon forskar inom det medicinskt-sociologiska fältet, bland annat om hälsoprofessioner.

SUSANNE JOHANSSON

är doktorand vid Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet. Forskningsintresset liksom avhandlingsarbetet är fokuserat på frågor som rör sambandet mellan välfärdspolitik och kvinnors arbetsmarknad och de lokala skillnader som existerar vad gäller kvinnors och mäns villkor i arbetsliv och samhällsliv, definierat som lokala genuskontrakt.

ULLA JOHANSSON

är docent i pedagogik vid Umeå universitet, och har forskat om den roll som skolan spelat under olika perioder i historien för att återskapa eller omvandla relationer mellan män och kvinnor respektive mellan sociala klasser. För närvarande arbetar hon med ett projekt som handlar om vad som hände efter 1927 då läroverken öppnades för flickor.

ULLA JOHANSSON

är FL och doktorand vid Företagsekonomiska institutionen vid Lunds Univesitet. Hon arbetar med en doktorsavhandling om ansvarsbegreppet i organisationsteori. I en fältstudie har hon studerat hur arbetare ser på sig själva och sitt arbete på ett nytt sätt när de blir ansvariga för ett eget område – och hur det förändrar den organisatoriska verkligheten. Ansvar kopplas till begreppen ”narrative identity”, ”organizational sensemaking” och ”organisationsförändring genom meningsskapande”.

VICKI JOHANSSON

är FD i statsvetenskap och arbetar som lärare i detta ämne på Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet. I sin forskning är hon speciellt intresserad av hur den samhälleliga organiseringen av omsorg påverkar jämlikheten mellan könen. Vicki Johansson har för avsikt att framöver undersöka om omsorgens organisering även har betydelse för könsrelationerna i lönearbetet och i det politiska arbetet.

ANNA G. JÓNASDÓTTIR

är docent i statsvetenskap och universitetslektor vid Göteborgs universitet samt Högskolan i Örebro. Hon forskar och undervisar främst i samhällsteori och politisk teori och är särskilt inriktad på teorier om maktförhållanden mellan könen.

JAN O. JONSSON

är t.f. professor i sociologi vid Institutet för social forskning, Stockholms universitet. Forskar om social skiktning och ojämlikhet, främst vad gäller utbildning, yrkeskarriär och arbetsliv. Var huvudsekreterare i utredningen om social snedrekrytering till högre studier. Senare forskning rör skilsmässobarns utbildningschanser och om den sociala rörlighetens förändring över tid.

CHRISTINA JONUNG

är FL och universitetslektor vid Nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet. Hennes forskning rör kvinnors arbetsmarknadssituation och jämställdhetspolitik. Hon arbetar för närvarande med en studie om jämställdhet, segregering och arbetsfördelning efter kön i Sverige åt Institutet för Framtidsstudier.

LYNN KARLSSON

är FL i ekonomisk historia vid Uppsala universitet. Hon har forskat om kvinnor på svensk arbetsmarknad under framförallt 1800-talet. Hon arbetar för närvarande med debatten under 1920- och 1930-talen kring arbetarskyddslagstiftning för kvinnor.

ANNA-KARIN KOLLIND

arbetar som forskare och lärare vid Sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet. Efter ett avhandlingsarbete om Freud har hon främst ägnat sig åt familjesociologisk forskning, bl.a. en studie om familjerådgivningens historia. Hon arbetar f.n. i ett familjesociologiskt forskningsprogram med inriktning på teori- och metodutveckling.

JESSICA LINDVERT

är FM och doktorand i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hennes huvudsakliga intresseområde är jämställdhet på policynivå. Lindverts kommande avhandlingen är en jämförande studie av australiensisk och svensk jämställdhetspolitik under perioden 1960–1990.

KARIN LUNDSTRÖM

är jur. kand. och doktorand i socialrätt sedan 1994. Hennes avhandling, *Jämlikhet mellan kvinnor och män i EG-rätten. En feministisk analys* planeras vara klar under 1998.

ÅSA LÖFSTRÖM

är FD och universitetslektor vid Institutionen för nationalekonomi vid Umeå universitet. Hennes forskning är främst fokuserad på temat kvinnors arbetsmarknad, huvudsakligen frågor rörande kvinnors löner och lönevillkor.

EVA M. MEYERSON & TROND PETERSEN

Meyerson är FD och verksam vid Industriens Utredningsinstitut och Företagsekonomiska institutionen vid Stockholms universitet. Petersen är professor och verksam vid Institutet for Sosiologi, Universitet i Oslo och vid W. Haas Business School, University of California, Berkeley. Författarna arbetar för närvarande inom forskningsprogrammet Lön, kön, produktivitet och risk.

INGEGERD MUNICIO LARSSON

är FD och forskarassistent vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Hon har tidigare forskat om invandrar- och skolpolitik, men arbetar nu med en jämförande studie av familjepolitik i Sverige och i England och Spanien. Hon studerar framför allt hur föräldrar fördelar ansvaret för barnen efter en skilsmässa.

MAGNUS NERMO

är doktorand i sociologi och verksam vid Institutet för social forskning. Avhandlingsarbetet omfattar främst orsaker till och effekter av en könssegregerad arbetsmarknad. Han har tidigare studerat kvinnors och mäns uppdelning av hushålls- och förvärvsarbete, samt gifta kvinnors ekonomiska beroende.

MIKAEL NORDENMARK

är doktorand vid Sociologiska institutionen vid Umeå universitet. Han deltar för närvarande i ett forskningsprojekt om orsaker till och konsekvenser av arbetslöshet. Han arbetar på en avhandling med arbetsnamnet *Unemployment, Employment Commitment and Family Life*.

MARGRETH NORDGREN

är doktorand i statsvetenskap vid Stockholms universitet. Hennes forskningsområde är förändringar i välfärdsstaten med inriktning på kontextuella variationer och historiska processer i transformationen av den medicinska professionen ur ett köns- och maktperspektiv.

ANITA NYBERG

är lektor i nationalekonomi och docent vid tema Teknik och social förändring vid Linköpings universitet. Hennes forskning rör sig inom området avlönat/oavlönat arbete ur ett genusperspektiv. Hon är huvudsekreterare i Kvinnomaktutredningen.

CHARLOTT NYMAN

är doktorand på sociologiska institutionen vid Umeå universitet. Hon håller på med sin avhandling som har arbetsnamnet. *Mine, Yours or Ours: The Intricacies of Family Economy and Decision-making.*

ANN-SOFIE OHLANDER

är professor i historia vid Högskolan i Örebro. Hon har forskat om bland annat emigration, befolkningspolitik, psykologisk historia, kvinnohistoria.

JÖRGEN OHLSSON

är FL i nationalekonomi. Han är sedan 1990 utredningschef på SACO, och har tidigare arbetat ett år på OECD i Paris med arbetsmarknads-, utbildnings- och socialpolitiska frågor. Hans intressen är främst inriktade mot arbetsmarknads-, lönebildnings- och utbildningsfrågor.

ROLF OHLSSON

är professor i ekonomisk historia vid Lunds universitet. Hans huvudsakliga forskningsområde är ekonomisk demografi och sambandet mellan demografiska, ekonomiska och sociala variabler. För närvarande leder han ett stort projekt om generationsaspekter på de offentliga utgifterna i Sverige 1880–1995.

MÅRTEN PALME

är docent vid Handelshögskolan i Stockholm och verksam vid institutionen för ekonomisk statistik. Hans forskning är främst inriktad på empirisk offentlig ekonomi och arbetsmarknadsekonomi – bl.a. hur ekonomiska incitament påverkar sjukskrivning och pensionsbeslut, samt frågeställningar kring avkastning på utbildning och inkomstfördelning.

CAROLE PATEMAN

är professor vid Department of Political Science, vid University of California, Los Angeles. Hennes forskning rör politisk teori.

HELENA PERSSON

forskar i nationalekonomi vid Institutet för social forskning (SOFI) och har tidigare bl.a. arbetat som utredare vid arbetsmarknadsdepartementet. Hennes forskningsområde är främst efterfrågan på arbetskraft där hon bl.a. har studerat skillnader i efterfrågan på män och kvinnor inom handelssektorn och banker.

INGA PERSSON

är professor i nationalekonomi, särskilt kvinnoforskning, vid Lunds universitet. Hon tillhörde ledningsgruppen för den svenska maktutredningen 1985–1990. Hennes forskning har varit inriktad mot arbetslöshet, arbetsmarknadspolitik, den svenska välfärdsstaten samt kvinnors ställning i ekonomin.

LENA PETTERSSON

är FD i Teknik och social förändring vid Linköpings universitet. Hon är intresserad av hur kön representeras och reproduceras i samhället, särskilt samspelet mellan reproduktion av kön och arbete/teknik. I avhandlingen

INGRID PINCUS

är FK och verksam vid Kvinnovetenskapligt forum, Högskolan i Örebro, och doktorand i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hon är särskilt intresserad av kvinnors inflytande i staten, utvecklingen av den svenska jämställdhetspolitiken, relationen mellan stat och kommun i fråga om jämställdhetspolitikens genomförande och de manliga ledarnas roll i jämställdhetsarbetets utveckling i organisationer.

ELLINOR PLATZER

är FK och studerar vid Lunds universitets samhällsvetenskapliga fakultet, med rättssociologi och statsvetenskap som huvudämnen. Hon är speciellt intresserad av genusproblematiken och främst då ur ett rättssociologiskt perspektiv.

ÅSA REGNÉR

är FK och arbetar som ämnessakkunnig på Arbetsmarknadsdepartementet med ansvar för arbetsmarknads- och jämställdhetsfrågor. Hon har tidigare bl.a. varit ensamutredare i Utredningen om kvinnors arbetsmarknad.

KATARINA RICHARDSON

disputerade vid Institutet för social forskning vid Stockholms universitet i juni 1997. Avhandlingen, *Essays on Family and Labor Economics*, rör frågor inom familje- och arbetsmarknadsekonomi och gränslandet däremellan. Hon arbetar nu på Finansdepartementet med arbetsmarknadsfrågor.

CHRISTINE ROMAN

är FD i sociologi och innehar en forskarassistenttjänst vid Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet. Hennes avhandling handlar om könsuppdelningen inom data- och reklambranschen. Därefter har hon bedrivit forskning om könsrelationernas kontinuitet och förändring inom arbetsliv och familj.

KERSTIN SAHLIN-ANDERSSON

är professor i företagsekonomi vid Stockholms universitet. Hon är också föreståndare för SCORE (Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor). Hennes forskning har berört en rad olika aspekter av den offentliga sektorns omvandling. Hon har bland annat studerat tillkomst och genomförande av stora projekt; införande och effekter av moderna styr- och kontrolltekniker samt de professionellas ändrade roll i den omvandlade offentliga sektorn.

DIANE SAINSBURY

är docent i statsvetenskap vid Stockholms universitet. Hennes forskningsområde är välfärdsstaten och socialpolitiken ur ett genusperspektiv. För närvarande arbetar hon med en jämförelse av de nordiska välfärdsstaterna.

AGNETA STARK

är t.f. professor i företagsekonomi vid Högskolan i Örebro (halvtid) och docent i företagsekonomi vid Stockholms universitet. Hennes forskningsområden är redovisning och genusperspektiv på ekonomiska problem. Hon intresserar sig för ekonomisk teori, redovisningsteori, effektivitetsmätning och för jämställdhetsfrågor. Hon arbetar med ett jämförande genusprojekt om hur olika samhällen organiserar mönstret av betalt och obetalt arbete.

ANN-CHARLOTTE STÅHLBERG

är docent i nationalekonomi och universitetslektor. Hon är verksam vid Institutet för social forskning och Socialhögskolan, Stockholms universitet. Hennes forskning rör främst socialförsäkringar och avtalsförsäkringar.

ELISABETH SUNDIN

är docent i företagsekonomi och biträdande professor vid tema Teknik och social förändring vid Linköpings universitet. Hennes forskning rör sig inom området organisation–ekonomi–teknik, ofta sett ur genusperspektiv. Sundin ledde den forskargrupp som följde det så kallade KOM-programmet, den största satsningen någonsin på jämställdhet i svenskt arbetsliv. Hon är nu ansvarig för den del inom Kvinnomaktutredningen som fokuserar makten över, i och genom organisationer.

EVA SUNDSTRÖM

är doktorand vid Sociologiska institutionen, Umeå universitet. Hennes avhandlingsarbete är inriktat på analyser av attityder till arbetsfördelning i familjen och till kvinnors förvärvsarbete i Sverige, Tyskland och Italien.

MARIANNE SUNDSTRÖM

är docent i nationalekonomi och verksam vid demografiska avdelningen, Stockholms universitet. Hennes forskning är inriktad på kvinnors och mäns arbetsmarknadsdeltagande och löner. Hon är särskilt intresserad av hur familjepolitik och andra faktorer påverkar kvinnors och mäns yrkesarbete, familjebildning och löner.

STEFAN SVALLFORS

är docent i sociologi vid Umeå universitet. Hans forskning har framförallt behandlat attityder och opinioner kring välfärdsstaten i svenskt och jämförande perspektiv. Han leder sedan 1992 den svenska delen av International Social Survey Program (ISSP).

LARS SVENSSON

är FD och universitetslektor i ekonomisk historia vid Lunds universitet. Hans forskning är inriktad på svensk arbetsmarknad i ett långsiktigt perspektiv. Särskilt intresse har han därvid ägnat dels kvinnors arbete och löner, dels förhållandet mellan strukturell förändring, löner och lönepolitik.

INGERT SVÄRD

är projektanställd vid Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet i projektet.. Intresset är främst fokuserat på organisationsförändringarna inom den offentligt organiserade hälso- och sjukvården under 1990-talet och hur förändringar påverkar efterfrågan på kvinnlig respektive manlig arbetskraft på den lokala arbetsmarknaden.

RYSZARD SZULKIN

är docent i sociologi vid Sociologiska institutionen, Stockholms universitet. Hans forskningsområde är i huvudsak organisations- och arbetssociologi och den forskning han bedriver är koncentrerad kring frågor rörande sociala strukturers inverkan på individens arbetsbelöningar och arbetsförhållanden.

MARIA SÖDLING

är doktorand i tros- och livsåskådningsvetenskap vid Teologiska institutionen, Uppsala, och arbetar med en avhandling om synen på "kvinnligt" och "manligt" i Svenska kyrkan under 1920- och 1930-talen.

STIG TEGLE

är FD och arbetar som ekonom på Vårdförbundet. Han disputerade 1985 på en avhandling om deltidssysselsättningens expansion i Sverige och har sedan dess arbetat som konjunkturbevakare vid TCO och projektledare vid Socialstyrelsen.

ANNA THOURSIE

är doktorand i nationalekonomi vid Institutet för social forskning, Stockholms universitet, och arbetar med en avhandling om persistensproblem (problem med trögrörlighet) i arbetslöshet. Hon har också vissa uppdrag relaterade till arbetsmarknadsforskning från EU-kommissionen.

SUSAN B. VROMAN

är professor i nationalekonomi vid Georgetown universitetet i Washington. Hennes forskning är inriktad på arbetsmarknadsekonomi och tillämpningar av mikroekonomisk teori. Hon arbetar för närvarande med en modell för s.k. strukturell arbetslöshet, dvs. arbetslöshet som inträffar när de anställdas kunnande blir föråldrat.

ESKIL WADENSJÖ

är nationalekonom, professor i arbetsmarknadspolitik vid Institutet för social forskning vid Stockholms universitet. Han har i sin forskning framför allt behandlat arbetsmarknaden och arbetsmarknadspolitik, bl.a. invandringens effekter och arbetshandikappade, äldres och ungdomarnas ställning på arbetsmarknaden. För närvarande forskar han om de äldres och invandrarnas ställning på arbetsmarknaden.

ANNA WAHL

är ekonomie doktor och forskare på Handelshögskolan i Stockholm. Hon leder där forskningsprogrammet Organisation och kön, där ett flertal projekt med könsperspektiv på organisation och ledarskap ingår.

LOUISE WALDÉN

disputerade 1990 vid Tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet och är nu universitetslektor i kulturpedagogik vid Högskolan i Gävle-Sandviken. Hon var med och startade Grupp 8 och var under 1970-talet aktiv i kvinnorörelsen. Sedan slutet av 1960-talet har hon publicerat sig i tidskrifter och antologier i frågor som rör könskulturer, teknik och folkbildning.

LILLEMOR WESTERBERG

är ED och universitetslektor och ansvarar för inriktningen i organisation vid Företagsekonomiska institutionen, Stockholms universitet och är sedan hösten 1996 även jämställdhetshandläggare på halvtid. Westerberg är ED och disputerade 1992 på avhandlingen *Föreställningar på arenan*, ett utvecklingsarbete kring barnstugor med eget budgetansvar. Utvecklingsarbetet skedde efter riktlinjer som användes i Arbetsmiljöfondens LOM-program och det är i kölvattnet av utvecklingsarbetet som diskussionen om föreställningar av företagsekonomiska begrepp förs. Tillsammans med forskare i programmet *Tredje sektorn* har hon deltagit i en undersökning om arbetsmiljön på kooperativa barnstugor.

LENA WÄNGNERUD

är doktorand vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes forskning handlar om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag och fokuserar perioden från 1970-talet fram till i dag. I ett flertal artiklar har Wängnerud kartlagt och analyserat förekomsten av könsmonster – systematiska åtskillnader i kvinnligt/manligt – i svensk politik, bland annat när det gäller kvinnors och mäns placeringar i riksdagens utskott.

JOACHIM ÖHMAN

är FK med inriktning mot statistik och nationalekonomi. Han arbetar sedan januari 1997 som utredningssekreterare på SACO.